

Tusi a le faiā'oga mo A'oa'oga Fa'amātua. Fa'atomuaga

©2012

ISBN: 978-92-9223-389-1 (Electronic version)

'Anotusi

'Upu tomua.....	2
'Āmataga o le aoa'oga.....	4
Sauniuniga mo le a'oa'oga.....	5
Ta'iala mo le aoa'oga.....	6
Fa'ai'uga.....	7
Pepa o le autaluga o le aoa'oga.....	9
Lōmiga fefiloi.....	10
Tusi na fa'aaoga.....	19

UPU TOMUA

O le 'āmataga o le ola tuputupuāe o le tamaitiiti e tāua tele 'auā o le 'āmataga lea o le tutupu o ni suiga iloga i lona fai'ai. O nei suiga e fa'avae ai ana aga feso'ota'i ma tagata o lona āiga ma lona si'osi'omaga 'a 'o tuputupuāe.

O le fa'alateleina ma le fa'aleleia o le puipuiga ma le a'oa'oina o tamaiti lāiti (Āoga Āmata) o le Ia'saga muamua lea o sini 'autū e ono o a'oa'oga mo tagata 'uma (EFA). Tasi lea o sini 'autū e lē'o 'avea i ai se fa'amuumua, 'ona o le 'uti'uti o se vaegātupe ua fa'asoasoa mo lenei vāega tāua o le ola 'ao'aoina i le olaga ātoa.

O fautuāga mo le fa'alateleina o le tāua o le polokalame mo fānauiti 'uma, 'ua una'ia ai e le UNESCO a'oa'oga fa'amātua 'ina 'ia māfai ai e tagata 'uma 'ona va'ia ma tausia lelei fānauiti. O se tasi lēnei o vāega o le polokalame mo Nofoga Tūtotonu mo A'oa'oga i Nu'u ma A'oa'oga i le Ōlaga Faifaipea 'ia mānuia ma tutusa tagata 'uma. Na fa'avaeina e le Ōfisa o A'oa'oga a le UNESCO i ĀSIA (UNESCO Bangkok) 'A'oa'oga mo Mātua e fa'amālosia ma fa'aleleia ai A'oa'oga mo le Tausiga o Fānau i totonu o Āoga Āmata olo'o i Nofoga Tutotonu mo A'oa'oga i Nu'u,

O le Tusita'iala mo le Tausiga o Fānau 'e mo le faiāoga ole'ā ia fa'afoeina a'oa'oga mo mātua. Ua vaevaeina lenei tusi i le tusi o le fa'atomu'aga ma le vāega 1 ma le 2. O le Vāega 1 olo'o maua ai agava'a mo'omia mo le faiāoga ma 'auala fefa'asoa'i mo a'oa'oga. O le Vāega 2 olo'o maua ai ta'iala mo le fa'afoeina o a'oa'oga mo mātua. E iva ni a'oa'oga e faia olo'o iai fa'atinoga ma galuega e fa'ata'ita'i e le faiāoga 'ina 'ia mafai 'ona momoli le fe'au o 'autū o le Tusita'iala mo A'oa'oga Fa'amātua.

O le Tusita'iala mo A'oa'oga mo Mātua ole'ā lagolago i le fa'alauiloaina o le tāua o Āoga Āmata ma le galuega tāua a ē o tausia tamaiti i le ola mālōlōina o le tamaitiiti, o lona tuputupuāe, o le āoga ma lona fiafia. Na mamauina lenei tusi 'ia lima ta'ita'iina ai ē 'uma o tausia fānauiti i totonu o āiga ma nu'u ma 'ia tau fa'amā'alo le i'u'ofe o fa'amatalaga tau Āoga Āmata.

O Tusita'iala ma Tusi o Fa'amatalaga sa fa'avaeina mai i ni sā'ililiga fa'asaienisi ma fa'aamaumauga o va'aiga o māua ma mo'omia i ni su'esu'ega sa faia i ni atunu'u se 5 o le atu Āsia ma le Pasefika e iai Bangladesh, Myanmar, Pakistan, Viet Nam ma Sāmoa.

O Tusita'iala e lua ole'ā totonu fa'afetaui i le matālalaga a le atunu'u e pei 'ona tā'ua i luga, e talia fo'i ma le agaga fiafia ni isi atunu'u e fia fa'aogāina ae fa'ailoa mai i le 'ōfisa.

O se lu'itau tele le tu'ufa'atasia o nei Tusita'iala mo A'oa'oga Fa'amātua. O le a'ano moni 'ia faigōfie 'ona fa'atāua le sufiina o aganu'u ma agaifānua a atunu'u 'esēse o le atu Āsia ma le Pasefika. E lē fa'aitiitia ai le agaga fa'afetai iā Glen Palmer, o ia o se faufautua na tūsia ma tu'ufa'atsia nei ta'iala ina 'ua taunu'u lenei fa'amoemoe. Fa'afetai fo'i iā Mami Umayahara, o le UNESCO Bangkok, o ia na tu'ufa'atasia lēnei polōketi ātoa ma le lolomiga o Tusita'iala fa'apea ai ma le faufautua mālosi a Ashima Kapur. E lē galo fo'i le agaga fa'afetai iā Lois Harvey, na saunia le lipoti o le su'esu'ega ua fa'alauiloa ai nei lōmiga.

Fa'afetai fa'apitoa i sui o Bangladesh, Myanmar, Pakistan, Sāmoa and Viet Nam o ē na 'auai i le su'esu'ega sa fai ma 'aumaia fa'amatalaga tonu i mea o tutupu ātoa ai ma fautuaga a 'o fa'afoeina a'oa'oga e le UNESCO Bangkok. O le fa'atonutonuga o le fa'aleleiga ātili o nei lōmiga na faia lea i fautuaga mai sui o le Komiti Fa'atonu o Āoga Āmata a le UNESCO

Bangkok; Hameed A. Hakeem (UNESCO Bangkok), Laura Peterson (Hands to Hearts International), Maki Hayashikawa (UNICEF-EAPRO) ma Yoshie Kaga (UNESCO Paris) fa'apea ai ma le sao tāua o David Feingold ma Justine Sass (UNESCO Bangkok).

‘Āmulī se fa’amatalaga e fa’afetai ai i le mālō o Iāpani ma ona tagata, mo le fa’atupeina o nei lōmiga.

E iai le talitonuga ole’ā fa’aosofia le fafia e lagolago Āoga ‘Āmata ma avea ‘oe o se faiāoga ‘ave fu’a mo fānauiti i ‘āiga ma nu’u.

Gwang-Jo Kim
Director
UNESCO Bangkok

FA'ATOMUAGA 'O A'OA'OGA

'AUGA 'O LE A'OA'OGA

- 'Ia 'āmata 'ona fa'alauiloa ai e le fai'ōga le fa'amoemoe o A'oa'oga Fa'amātua ma lona t'āua 'i le nu'u.
- 'Ia talanoaina ai aso mo a'oa'oga , o le va'aiga o fānauiti ma ni isi o matā'upu e fia iloa.
- 'Ia mafai ai 'ona feiloa'i ma māfuta sui 'auai, ma fa'asoa ō lātou manatu 'i le fuafuaga 'ua fa'ata'atia 'a 'o le'i 'āmataina a'oa'oga.

FA'ATINOFA FUAFUAINA

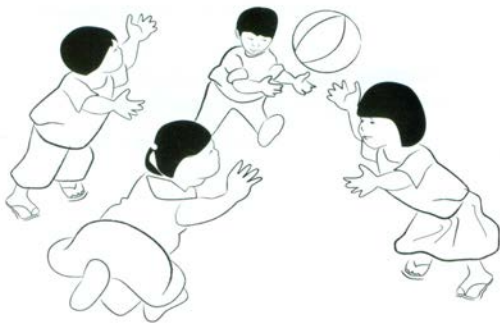
- Fa'atinoga 'āmata (15 mīnute)
- Fefa'asoa'iga 'a Vāega lāiti 'e fa'tatau i le A'oa'oga Fa'amātua (20-30 mīnute)

ALAGĀ'OA MO'OMIA

- Fa'ata'ita'iga 'o pepa o galuega
- Vaiinu, tausiga o le taeao po 'o le aoauli (pe 'ā talafeagai)
- Tusita'iala 'o A'oa'oga Fa'amātua (aofia ai ma le Tusi o Fa'atomuaga) pe 'āfai 'e tufaina i le taimi 'o le a'oa'oga.
- Siata susu'e, pepa papa'e lāpopo'a, peni, laupapa ma le penisina.

SĀUNIUNIGA MO LE A'OA'OGA

- Fa'aaogā fa'aaliga matamata tetele, āla'ea, ālaata, falema'i ma āoga 'aemaise le logologo e tauala i le tala'i atu 'o le tāua tele o le fuafuaga fa'ata'atia ma a'oa'oga ole'ā fai.
- Faitau 'Tusita'iala mo A'oa'oga' ma fai ni suiga e mafai ai 'ona talafeagai a'oa'oga ole'ā faia mo tagata 'o le nu'u ma 'ia fiala i ai.
- Fa'amāsani i 'auala o fefa'asoā'iga e mafai 'ona fa'aaogā i le a'oa'oga e pei 'o le Velo 'Aso (tagai VĀEGA 1 'ole tusi lenei mo isi fa'amatalaga).
- Fa'apipi'i ni fa'aaliga matamata tetele o tamaiti i totonu 'o le potuāoga, 'aemaise lava fa'aaliga matamata tetele o aiātatau a tamaiti. 'O ni isi o nei fa'aaliga o ni au lava galuega na fai e fa'aaogā ai ata mai 'i nusipepa ma tusiata po 'o ni fa'aaliga matamata tetele na fa'atau mai. E faigōfie 'ona mālmalama tagata 'o le nu'u i aiātatau a tamaiti pe 'ā faoaaogā ata.
- Saunia lelei alagā'oa e mo'omia mo le a'oa'oga, fa'ata'ita'iga 'ose siata susu'e, peni, laupapa ma penisina.
- Māfafau i ni isi 'o matā'upu e tatau 'ona fa'ailoa i le a'oa'oga e pei 'o le auamai o tamaiti 'i le a'oa'oga .
- Fa'amāsani i le faiga 'o ta'alogā o 'Fa'atomuaga'. Tusi 'i ni pepa se pusa e tusa lona lapo'a ma fa 'i le lua pei o le fa'ata'ita'iga olo'o 'i le fa'ai'uga 'o le a'oa'oga. Tusi fa'amatalaga o mea e fai i totonu o atigipusa e talafeagai lelei ma tagata o le nu'u. 'Ia tofu le tagata ma lana pepa e fa'asavali le faiga.
- Saunia ni vaiinu ma se tausiga o le taeao po 'o le aoauli pe 'ā talafeagai.
- Āfai na 'e valā'auina se isi e sau e tatala le a'oa'oga, 'ia mautinoa lona 'auai mai, fa'ailoa i ai le 'umi o lana tautalaga e faia 'i le a'oa'oga.

TA'IALA MO LE 'AO'AOGA

Fa'afeiloa'iga

- Fa'afeiloa'i tagata 'uma. Fa'ailoa lou tagata pe 'āfai e lēiloa 'uma 'oe e sui 'auai.
- Fa'ailoa ni isi o vāega o le lotoifale e tatau 'ona silafia e tagata e pei 'o le tūlaga 'o le fae'ese ma le itū o iai vaiinu.
- 'Āfai na 'e vala'auliaina se isi e sau e tatala le a'oa'oga, fa'ailoa lea sui ma vala'au loa mo sana tautalaga pu'upu'u.
- Fai pea sau fa'amatalaga pu'upu'u e fa'atatau i le a'oa'oga. Fa'ailoa le ata 'ātoa o le a'oa'oga, o le fa'amoemoe o le 'umi ma aso e faia ai ('ia talafeagai lelei ma le nu'u) ma ni isi o fa'amatalaga e mo'omia le silafia e sui 'auai. E mānaia foi le fa'aali o tusi ta'iala ma 'api 'o le polokalame.

Fa'atinoga 1:

Fa'atomuaga ('o le 'Bingo', 'ae mafai lava 'ona sui sau 'oe igoa)

Masalo ole'ā tele le pisa ma le vevesi 'o le fa'atinoga lenei, 'ae e lē taumateina le taunu'u i le fa'amoemoe olo'o fia 'ausia 'o le maua e tagata 'uma o le avanoa e talanoa ma fa'asoa ai ma le isi. 'Ose tūlaga mānaia tele mo le 'āmataina 'o le a'oa'oga!

Taimi fa'atūlagaina: 15 mīnute

Fa'ailoa i sui 'auai e mo'omia lo lātou sao i fa'atinoga ole'ā fai. 'E mo'omia lo lātou savavali fa'ata'amilo mo le faia o nei galuega.

Tufa le pepa o fa'atinoga 'ua fa'aulutalaina 'Fa'atomuaga'.

Fa'amatala le faiga o le ta'alogā: Savavali fa'ata'amilo sui i le potu, fesili i sui 'uma o i totonu o le potu i fesili o le pepa o fa'atinoga. Fa'ata'ita'iga, e tatau ona su'e se isi e mafai 'ona 'ti'eti'e solofānuā. 'A maua se isi, tusi le igoa 'o le tagata lenā i totonu o le atigipusa. 'E tumu loa lana pepa vala'au mai loa 'Bingo!' po 'o le 'Uma!' 'ua 'uma ai foi i'inā ma le ta'alogā. 'A iai ni i si 'i lau a'oa'oga e lē lelei le faitautusi ma le tusitusi, tu'u e paga ma se isi tagata e lelei lana faitau ma le tusitusi.

'A toe alaala loa i lalo sui 'auai 'uma, fa'ailoa i ai o aso 'uma lava e āfiffo mai ai 'i a'oa'oga e mo'omia ai lava lo lātou 'auai i fa'atinoga ma talanoaga e tele ole'ā faia.

Fa'atinoga 2:

Talanoaga a vāega fa'atatau i le fuafuaga fa'ata'oto 'o Aoaoga Fa'amātua

Taimi fa'atūlagaina: 20 mīnute (pe 'umi atu foi 'ina 'ia mafai 'ona tali fesili fa'atūla'i mai)

1. Vaevae sui 'auai i vāega ta'i 5-6 tagata.
2. Fa'ailoa i sui 'auai e talanoa i totonu o lātou vāega ni ō lātou manatu ma ni fesili 'e fa'atatau i Aoaoga Fa'amātua. 'Ia filifili e vāega ta'itasi se isi e fai ma ā lātou fofoga fetalai. (5 mīnute)
3. Fefa'asoa'iga 'a le vasega 'ātoa. Tu'u le avanoa i vāega ta'itasi e fai mai ai sa lātou fesili. Tali 'i le fesili, fa'asolo i le isi vāega, ma ia fa'aso'o lau ta'amilosaga i vāega 'uma i totonu 'o le potu. 'E iai fesili e mo'omi le talanoaina, fa'ata'ita'iga, e mafai na ōmai tamaiti 'i le aoaoga? Fa'ailoa i sui 'auai 'uma e mafai 'ona 'aumi fānauiti 'ae mo'omia le iai o se isi e va'aia 'ia aua ne'i fa'alavelave i mātua 'a 'o faia le aoaoga. Talanoa po'o ai ole'a ia va'aia tamaiti. 'Ia iai se maliega 'autasi o sui 'auai i le fa'ai'uga ole'a faia 'ātoa ai ma ni isi 'o matā'upu 'e fa'atūla'i mai. Folasia matā'upu fa'apea pe 'āfai e le'i lāgā maia e sui 'auai.
4. Fa'afetai 'i sui 'auai mo ā lātou fesili, 'ia fa'ailoa ni isi o fa'amatalaga 'e te silafia e tāua mo le malamalama'aga o sui 'auai.

Fa'ai'uga

Taimi fa'atūlagaina: 10 mīnute

- Fa'afetai i sui 'auai mo le āfifio mai 'i le aoaoga.
- Fa'a'uma au aoaoga 'i le tu'ufa'atasia 'o a'ao o sui 'auai 'e ave ai le fa'amālō ma le fa'afetai i vāega ta'itasi mo ā lātou fa'atinoga na fai.
- 'Āfai 'e le'i o'o i ai sau fa'amatalaga, e lelei le fa'ailoa pea o le fuafuaga mo le tufatufaina atu o tusita'iala. Mo se fa'ata'ita'iga, ua tatau 'ona iai 'uma ni Tusi o Fa'atomuaga ma ni 'api a sui 'auai. Ole'a maua atu isi tusi i le isi aoaoga.
- Vala'aulia 'uma sui 'auai mo le taligāsua o le taeao po'o le aoauli fo'i. (pe 'āfai 'ua saunia)
- Fa'asilasila le aso, taimi, nofoaga ma le 'autū o le isi aoaoga.

FA'ATOMUAGA MO LE FA'ATINOGA 1

'O sē isi e to'afā lana fānau	'O sē isi o fai sona lā'ei mūmū	'Ose tagata e le'i fa'aipoipo	'Ose tagata na fāgota i lenei vaiaso
'O sē isi e iai ni fānau o ana fānau	'O sē isi e u'umi lona foga	'O sē isi e mafai 'ona ti'ti'e solofānua	'Ose tagata e iai se pepe fa'ato'ā fānau mai i lona 'āiga

FA'AMANATU: 'E mafai 'ona suia 'e le faiāoga fa'amatalaga o mea e fai olo'o i totonu o pusa 'ina ia fetau lelei ma le si'osi'omaga 'o tagata o le nu'u. 'E mafai 'ona fa'aopoopo fa'amatalaga 'o mea 'e fai 'ae fa'aopoopo se isi vāega o le pepa.

PEPA MO LE TULIAUFULUGA 'O LE A'OA'OGA

Igoa 'o le Nu'u: -----

Igoa 'o le Fai'a'oga: -----

'Autū:-----

Aso:-----

'O ē na 'auai: Ali'i: ----- Tama'ita'i:-----

1. Na ā le fa'afoga 'o le a'oa'oga?

-----

2. 'O le ā le vāega na sili 'ona lelei lona fa'atinoga?

-----

3. Na fa'ape'i le tali mai 'a sui 'auai 'o le a'oa'oga?

-----

4. Tusi i lalo lagona ma fesili na lāgā e sui 'auai 'a 'o faia le a'oa'oga.

-----

5. 'O ā ni suiga 'e te faia i le isi a'oa'oga e soso'o mai?

-----

6. 'O ni isi fa'amatalaga.

Lōmiga fefiloi

Sauaga

O le fa'aaogāina o sauaga e fa'amalie ai le loto o se tasi o ni uiga lē alofa ma le matagā. E 'ese'ese itū'aiga sauaga; e iai sauga o le tinoa, e iai foi sauaga faia fa'amālōsi ma sauaga o le māfaufau. Fa'ata'ita'iga o le sasa, fe'a, fa'amālōsi, fai'aiga fa'amālōsi, o 'upu masoā ma isi aga lē mānuia o ni isi na sauaga 'ese'ese olo'o alia'e mai.

Māsania'i

“O sina matāpo'u e lē togafitia e 'avea ma ma'i”.O le māsania'i o se tasi e fa'aaogā fuālā'au ma vailā'au fa'asāina o se ma'i o le tino 'ātoa ai ma le māfaufau. O le fa'auau pea o le fa'aaogāina o nei fuālā'au ma vailā'au fa'asāina e tele ni a'afiaga lē lelei ole'ā tutupu mai ai. O le fiafia e fa'aaogā mo sina taimi e tupu ai le mana'o pea lava pea ma 'ua fa'alagolago fo'i i ai lē o fa'aaogāina mo se mapusaga.

O fuālā'au ma vailā'au fa'asāina

O fuālā'au ma vailā'au fa'asāina e iai 'ava 'o'ona, utufaga 'o'ona ma isi fuālā'au e gaēpua le sa'o ma le lelei o le māfafufau.

Vaetamaina.

O le vaetamaina o se tamaitiiti e ni mātua e 'ese mai i mātua moni na fānau le tamaitiiti o se tasi lea o 'auala lelei e tausia ai nai fānau 'ua mātua oti ma tu'ulāfoa'ina.

Fuafuaga Fa'alauiloa

O fuafuaga fa'alauiloa ua tapena fa'apito mo se matā'upu fou e fa'atalanoaina ma soālaupuleina e tagata. O nei fuafuaga fa'alauiloa ole'ā fesoasoani tele e sa'ilia ma fa'ataunu'uina mana'oga ma fa'anaunauga o tagata o iai.

Pepa fānau

O fa'amaumauga o fa'amatalaga o le aso na soifua ai se tamaitiiti e le mālō i lona pepa fānau, o le 'āmataga lea o le fa'ailoa āloa'ia o le soifua mai o lea tamaitiiti ma le lagolago a le tūlafono 'ia maua e ia puipuiaga ma fa'amānuiauga lautele fa'aletagata soifua.

Māfuta

O le māfuta e iloa ai le vāvālalata tele o le feosia'i a mātua, fānau, uō ma 'aumeamamae. O le itū'aiga mafutaga lea e vā'ia ai le fa'amāoni o le alofa ma talitonu o le tasi i le isi.

Afā o Māfaufauga/ Velo 'aso

O le galuega fa'atino lea e fa'agāoioi ai mafaufau ua fa'atusaina i le agi a le afā na o le fati lava o lā'au ma mea uma ma lia'i mai. Pei foi o le faigā alaala a tamaiti na o le gau lava ma lafo mai 'ā mēa 'ona iloilo lelei o alaala po 'o fafie e aogā i le umu ma le faiga o le fa'alifu. O le galuega lenei o se fa'atinoga e fa'amāfaufau ai tamaiti i se 'auala e fō'ia ai se fa'afitāuli e nā 'ona 'aumai lava o manatu a mēa 'ona lauliliu lea ma iloilo lelei manatu e aogā i lea fa'atinoga ma lea galuega. Fa'apei foi o le velogā 'aso na 'ona fa'ae'e lava o le 'au'au ae velo i ai aso 'ona fa'ato'ā fa'asa'osa'o ai lea

Tausitama

O le tausitama o ia lea e nafa ma le tausiga ma le va'aiga o se tagata e aofia ai le tamaitiiti, o se isi e fa'alētonu le māfaufau, lē 'āto'ātoa le tino ma le māfaufau po 'o se tasi fo'i ua matua le soifua ma 'ua mo'omia le va'aiga ma le tausiga a se tagata.

Tamaitiiti

O le tamaitiiti o se tagata soifua e i lalo ifo o le 18 tausaga lona matua.

Fa'afailelega o fānau

O le fa'afailelega o fānau o le tausia ma le va'aia lelei lea o tamaiti. Na fa'avae lenei 'aua'unaga ona o tinā e faigaluega e iai fānauiti ma ave ai se fesoasoani lautele mo nai fānau e iai mana'oga fa'apitoa. O le fa'afailelega o tamaiti e a'afia ai galuega ma 'aua'unaga 'esēse e lagolago tele i le ola tuputupuāe o le tamaitiiti. O nei 'au'aunaga mo le fa'afailelega o tamaiti e fa'amuamua ma fa'atāua ai le ola mālōlōina ma le tausiga tatau ma talafeagai o fānau e ala i mea'ai.

Fetaula'igava'a mo le Tamaitiiti

O le fetaula'iga va'a mo le tamaitiiti o 'auala ia e iloa ai le fa'amuamua o mana'oga o le fānau i so'o se atina'e. E taula'i mea uma e fai mo le mānuia o le tamaitiiti. E taula'i i le fa'atāua o aiātatau a fānau iā latou faiga filifiliga ma feso'ota'iga. E tatala ai le avanoa mo tamaiti e māfaufau, su'esu'e ma sa'ili tali o ā latou fesili.

Ola tuputupuāe o le tamaitiiti

O le ola tuputupuāe o le tamaitiiti e aofia ai suiga e iloa ma va'aia i lona tino, māfaufau, ma lagona mai lona tama meamea e o'o lava 'ina matua.

Puipuiga 'o le Tamaitiiti

O le puipuiga o le tamaitiiti e aofia ai le tetēe atu lea i faiga sauā ma le lē alofa e a'afia ai le fānau, e pei o sauaga i le tino, sauaga fai fa'amālosi, fefa'ataua'iga lē talafeagai ma isi faiga ma aga lē fetau e fai i le fānau e pei o le tagofia o itūtino sā o tama'ita'i ma le pule lē 'uma.

Tausiga o le tamaitiiti

O le tausiga o le tamaitiiti e aofia ai le fa'afailelega, o le va'aiga ma le a'oa'oina lelei o tamaiti.

O aiātatau a tamaiti

O aiātatau a tamaiti 'o fa'amānuia fa'aletagata soifua 'ina ia taula'i ai le fa'amuamua i fa'amānuia lautele e tatau 'ona maua e le tamaitiiti e aofia ai le māfuta i ona mātua na fānaua ia, o lona fa'asinomaga fa'aletagata soifua, o ona mana'oga fa'apei o le iai 'oni ana mea'ai, ia 'ave i le ā'oga, maua le avanoa e va'ai ai le fōma'i ma maua fa'amānuia fa'aletūlafono e puipuia ai lona ola tuputupuāe.

Fa'atūmauina 'o le ola mālōlōina 'o le tamaititi

O le fa'atūmauina o le ola mālōlōina o le tamaititi o se matāfaioi fa'alesoifua mālōlōina e fa'aititiia ai le nūmera o tamaiti maliliu. O a'oa'oga e fa'ataunu'uina e fuafua 'ina 'ia a'oa'oina ai tagata 'ia tausi lelei fānau 'aua ne'i maua i le manavatata, nīmōnia, manava'i'i ma isi tūlaga e iloa ai le lē tausia lelei o fānau

Nu'u

O tagata o se fa'alāpotopotoga e nonofo fa'atsi i se nofoaga po 'o se a'ai e tasi.

Tausi soifua mālōlōina i nu'u

O tausi soifua mālōlōina i totonu o tagata o le nu'u 'ua tōfia latou te va'aia lelei tulaga e maua ai e tagata lautele o alaafaga le ola mālōlōina lelei.

Nofoaga tutotonu mo a'oa'oga i le nu'u

O le nofoaga tutotonu mo a'oa'oga i le nu'u o se fale e faia ai a'oa'oga e a'oa'ō ai agava'a ma tomai lautele mo tagata e 'ese mai i le fale'ōga māsani o faia ai a'oa'oga mo matā'upu a'oa'oina i 'ōga.

Ma'itaga

O le ma'i āfuafua o lona uiga ua 'āmata 'ona fafau le tagata ola i totonu o le manava o le tinā.

'Auala e fō'ia ai ma'itaga

O le faia o āiga fuafuaina, o le fa'aaogāina o pa'u, o le inumia o fuālā'au e puipuia ai ma'i to o nisi ia o 'auala e fō'ia ai maitaga.

O le feagaiga o aiātatau a tamaiti

O le feagaiga o aiātatau a tamaiti o se tusi muamua ua fa'atūlafonoina e una'ia ma fa'amālosia ai aiātatau a tamaiti. O le tausaga e 1989 na soālaupuleina ai lena matā'upu ma faia ai se fa'aiuga a ta'ita'i o le lalolagi 'ina 'ia faia se feagagaia mo aiātatau a fānau o tamaiti e i lalo o le 18 tausaga le matutua. Na fa'amālosia ai fō'i e ta'ita'i o le lalolagi aiātatau fa'aletagata soifua a fānau. I totonu o le feagaiga olo'o iai fa'amaumauga po 'o tusitusiga e 54 ma fa'amaumauga e lua e fai i ai le faitalia. Olo'o fa'amālosia ai le puipuiga ma saogālemū o fānau mai sauaga 'ese'ese ma lo lātou saofagā 'i famānuiaga lautele olo'o maua e tagata soifua 'uma. O le feagaiga lena e na'o o le Iunaite Setete lava o 'Amerika ma le mālō o Somalia e le'i saina ai.

Fa'atonutonufolau

O le fa'amoemoe o le fa'atonutonufolau 'ia mafai 'ona iai se faulalo e faufautua ma fesoasoani 'i le fa'afueina 'o se fa'afitāuli 'o le tagata lava ia po 'o se mātā'upu lautele e a'afia ai lagona ma le māfaufau.

Matāti'a

O matāti'a o ni galuega fa'apitoa mo le matua o tausaga ua fa'atūlagaina 'ae 'ua mafai 'ona 'ausia ma fa'atinoina e le tamaititi i tausaga ua iai lona matua.

Mana'oga fà'apitoa

O mana'oga fà'apitoa o se fà'aupuga 'ua laugatasia ai le lalolagi e 'ave i tagata 'e lē 'āto'ātoa le mālosi o le tino ma ē 'e tapula'a fà'atinoga, 'ātoa ai ma 'i lātou e lē fia 'auai ini faigāmea. O nei mana'oga fà'apitoa e iai ē 'e fà'alētonu le va'ai, māfaufau, fà'alogo ma 'i lātou e mā'alē'ale lagona pe a'afia 'uma i vāega ia. O le lē 'āto'ātoa o le mālosi o le tino o lona uiga e iai se fà'alētonu i le tino, o le tapula'a o fà'atinoga o le lē mafai lea e le tagata 'ona fà'atino o mea o ia faia, 'o 'i lātou 'e lē fia 'auai ini faigāmea 'ona o lagona e tutupu aē. O le 'upu mana'oga fà'apitoa 'ua tāaofa'i ai le mātau i va'aiga i le tino o le tagata ma lona feso'otaiga i lona fà'asionomaga o ola ma soifua ane ai.

Fa'alētonu

E tutupu fà'alētonu 'ona o fevesia'iga 'e aliaē i le lautele o tagata po 'o le fà'alētonu o alagā'oa maua, leaga le tamā'o'aiga ma le si'osi'omaga ma e ono a'afia ai le fā'aogāina e tagata o 'oa e maua mai i nofoaga o nonofo ai.

Taupulea

O le fà'atonutonuina o se tagata 'ia taupulea o le fā'amoemoe 'ina ia savali i aga ma amio fā'aaloalo. I le taumafaiga o le āmio taupulea mo le ola tuputupu'ae o le tamaitiiti o le fā'anaunauga 'ia mafai e le tamaitiiti 'ona pūlea lana āmio ma 'ia tausisi i le ola tumamā e pei o le fufulu o lima 'ae le'i 'ai. O le aòàoina o le tamaitiiti 'ia taupulea e lē tatau 'ona fā'aogā ai ni sauaga po 'o se gagana masoā.

Fa'ailogalanu

O le fa'ailogalanu o le fā'aēsea o tagata i lanu, itūvai ma saofa'iga i totonu o fā'alāpotopotoga.

Fa'ama'i

O fā'ama'i e iloa ini suiga e lē masani ai 'ua aliaē mai i le tino o se meaola. E mā'sani lava 'ona feso'otai nei suiga ma ni to'atūgā o le ola mālōlōina. E ono māfua 'ona 'oni fā'ama'i pipisi po 'o ni a'afiaga o totoaga e faigatā 'ona fō'ia i tūiga ma ni vailā'au.

Sauaga i totonu o 'āiga

O sauaga i totonu o 'āiga e tutupu i le va o mātua, o ulugāli'i fā'aipoipo, faigāuō ma ulugāli'i lē fā'aipoipo.

'Avea ma tamaitiiti.

E 'amata 'ona 'avea ma tamaitiiti pe 'ā o'o tausaga o le matua i le va o le 0 ma le 8 tausga. O le matua lea e iloa ai le ola mālōlōina lelei o le tamaitiiti i le vave o le fā'aogāina o lona māfaufau.

Āoga 'Āmata

O le sini o āoga 'āmata 'o le aòàoina o le tausiga ma le va'aiga o fānau i mea e mo'omia mo lo lātou ola tuputupu'ae. E aofia ai le va'ia lelei o mea'ai e aogā mo o lātou tino ma le soifua mālōlōina, puipuiga o lo lātou saogalēmū, fetausia'i ma 'ia lotu alofa ma aòàoga e una'ia ai lo latou fiafia e mafuta ma isi ma galulue fā'atasi.

Aòàoga fā'agea'etia

O aòàoga fā'agea'etia e fesoasoani tele i le atina'eina o le māfaufau, tino ma tōmai o le tamaitiiti 'a 'o laitiiti i agava'a 'ese'ese i totonu o Āoga 'Āmata.

'Alu'alutoto

O le 'alu'alutoto o le la'asaga muamua lea o le fuafuaina o le tagata fou i totonu o le valu vaiaso muamua o le ma'itaga.

Sauaga o lagona

O sauaga o lagona e aafia tele ai le māfaufau ma i'u ai 'ina maua le tagata i le popole, fefe ma le lē mautonu.

'Āiga potopoto

O le 'āiga Sāmoa moni e aafia ai mātua o mātua, o mātua o tamaiti, o tamaiti ma isi o le 'āiga.

Faiāoga

O le faiāoga o lana matāfaioi o le fesoasoani i le a'oa'oina o le isi tagata. O le faiāoga e fa'afoeina a'oa'oga. E lēo faiāoga 'uma oni matua o faiva o matā'upu a'oa'oina 'a 'o le tagata na te fa'aaogāina tomai o tagata lautele ma sui 'auai i a'oa'oga ma fesoasoani e fa'alautele lo lātou iloa i fa'amatalaga ma fa'amaumauga fou.

Aoaoga i totonu o 'Āiga

O a'oa'oga i totonu o āiga e taula'i i le fa'alauteleina o le sialfia ma le tomai o tagata o le 'āiga i le tausiga ma le va'aiga o fānau.

O le tagata fou

O le tagata fou e 'āmata mai i le vaitau ua āfuafua le ma'i mai le vaiaso 9 e o'o i le taimi e fānau mai ai.

Itūvai/ Itūpa

O itūvai o le fa'avasegaga ia o tagata i vātapu ma saofā'iga fa'aleaganu'u ma le fa'aletagata soifua. E fa'amoemoe lea fa'avasegaga i le fa'atinoga o matāfaioi, nafa ma aga a tama'ita'i ma ali'i. E fa'amoemoe le iloa o nei vāega 'uma i le mātau. E salasala lava le fa'atinoga o nei nafa ma ono suia nafa i se taimi 'ona o fesui'āiga o le olaga. E 'ese'ese le itūvai ma le itū'āiga tagata. O le fuaitau 'Itū'āiga tagata' o le va'ai lea i le 'ese'ese o le tagata lea na fānau mai po 'o se teine po 'o se tama. O le 'ese'ese la lea e laugatasia uma ai le lalolagi.

Fa'apito itūvai

'Ā fa'aitū'au loa le manatu e sili atu ali'i nai lo tama'itai ona aliali mai lea o le fa'apito itūvai. Fai ma fa'ata'ita'iga o le la'itiiti o mea'ai talafeagai ma le soifua mālōlōina lelei e fafaga ai teine 'ona o lātou o teine. E mafai 'ona faia ma le mautinoa leni faiga po 'o le tupu foi e aunoa ma se manatu mamafa i ai.

Āmana'ia itūvai 'uma

O le āmana'ia o itūvai 'uma o le maua lea e tane ma fafine o avanoa tutusa e mafai ai ona togafitia i ma'i ma amana'ia ā lātou aiātatau fa'aletagata soifua ma o lātou lagona. O le āmana'ia o itūvai 'uma e tutusa lelei ai le fa'atāua o 'ese'ese ma mana'oga o ali'i ma tama'itai e aunoa ma se fa'aitū'au.

Ola mālōlōina

O le ola mālōlōina lelei e iloa i le mālosi o le tino, māfaufau ma le tagata 'ātoa. E lē nā 'o le lē maua ini ma'i tatou te fa'apea ai e ola mālōlōina e iai foi isi va'aiga e iloa ai lea tūlaga.

HIV ma le AIDS

O le HIV o se fa'ama'i pipisi mata'utia na te tapēina sela ma musele o le tino e tete'e ai fa'ama'i. 'A 'o fa'atupula'ia le fa'ama'i ole'a vaivai fo'i le mālosi o felavasa'iga o totoga o le tagata e tete'e ai ma'i ma vave ai lava ona pō'ia i le mau fa'ama'i 'ese'ese. O le tūlaga ogaoga lava o le HIV o le maua lea o le tagata i le AIDS. E 10 i le 15 tausaga e ma'i ai le tagata i le HIV ona maua lea i le AIDS; e mafai e fuālā'au 'ona tāofiofi le vave sosolo o le ma'i.

Tumamā

O uiga māsani o le ola tumamā e tete'e ai le a'afia i fa'ama'i.

Tūiga ma vailā'au.

O tūiga o se 'auala e puipuia mai ai le tagata mai fa'ama'i. O le tui e fa'amālosia ai le tino o le tagata e tete'e ai fa'ama'i pipisi.

To

E to loa se tama'ita'i ua 'āmata 'ona maua le 'alu'ulutoto ma 'ua pipi'i i le to'ala fānau o le tinā.

Saoloto

O le tūlaga māoa'e o le ola tuto'atasi ma saoloto e aunoa ma se pulea mai e se isi tagata po 'o se mālō. I le va'aiga la fa'alea'o'aoga o tausiga o fānau, o le mafai lea e le tamaitiiti ona fai lava e ia fa'atinoga pei o le 'ai, fai ona 'ofu ma tāalo e aunoa ma se fa'alagolago i se isi.

Aoaoina

O le aoaoina o lona uiga 'ua atamai, agava'a ma maua le tomai e fa'avasega ma iloilo ai itū'aiga fa'amatalaga 'ese'ese.

Iloa faitautusi ma tusitusi

A lelei le faitautusi, tusitusi, mālamalama ma iloa feso'ota'i ni fa'amaumaumaga faigōfie ma mea e tutupu i aso uma o lona uiga ua iloa faitau ma faitautusi

'O le mamafa fānau

O le fua o le maualalo o le mamafa fānau o tamaiti pepe e la'itiiti ifo i le 2,500kalama mo se vaitaimi fa'atūlagaina.

'O le gagana muamua

O le gagana muamua o le gagana lea e muamua fa'alogi ma aoa'o e le tagata.

Mātua

O le 'upu mātua i le tusi lenei ua fa'amatalaina ai so'o se tagata o faia le galuega lelei o le vaaia ma le tausia fa'amāoni o fānau e aofia ai matua na fānaua tamaiti, o ē 'o va'aia fānau, o tei o tamaiti ma isi tagata o le 'aiga ma le nu'u.

Fa'amātua

O le fa'amātua o se 'auala e fa'amālosia ai le tausiga lelei 'o fānau 'e aofia ai le va'aiga ma fesoasoani 'i tamaiti 'ina 'ia mafai 'ona ola fiafia, mālosi, mālōlōina, atamai ma ola le māfaufau mai le la'itiiti se'ia o'o ina matua.

Sauaga 'o le tino

O sauaga o le tino e aofia ai le sasa, fasi, o le lūlū o le tamaitiiti, ta'āa, tūlei, mu ma isi lava tūlaga e fa'ao'o ai ni manu'a ma ni tigā i tino o fānau. O sauaga ia e lē gata 'ina a'afia ai tino o fānau ae a'afia ai foi o lātou lagona ma āfāina ai o lātou olaga i aso 'uma.

'O le ola tuputupuāe.

O le ola tuputupu aē e iloa i le tupu o le tino. O le māsina muamua fa'atoā fānau mai le tamaitiiti e vave tele lana tupu 'ae fa'asolosolo ina tuai mulimuli ane. O le mamafa o le tamaitiiti e faaluaina i māsina muamua e fa o lona fānau mai 'ae fa'atoluina i le fa māsina seia o'o i le 12 o ona māsina. 'Ona faasolosolo lava lea ina tuai le tupu a le tamaitiiti se'ia o'o ina 'ua 2 ona tausaga. Fa'atoā toe sui le vave o le tupu a le tamaitiiti i le va o le 9 ma le 15 o ona tausaga. E lē tutusa 'uma le tupu a le tino. O le ulu o le tamaitiiti 'ina ua fa'atoā fānau mai toetiiti lava tutusa ma le lāpō'a o le ulu o le tagata matua. E tupu le tino pe 'ā fa'asolo 'ina matua 'ae tūmau le telē o le ulu.

Ta'alogā

O le 'auai i fa'atinoga e maua ai le fiafia 'ae lē'o le faatinoina o ta'alogā e mo'omia ai le mālosi o le tino. O ta'alogā e atinae ai le māfaufau, lagona, gagana ma tino o le fānau.

Fa'afaiilega

O le fa'afaiilega e tāua tele mo le soifua mālōlōina o le māfaufau ma le tino o le failele ma le pepe i le taimi fa'atoā ola ai se'ia o'o i le ono vaiaso. E tāua tele le fa'amuumua o puipuiga ma le fō'ia ma le togafitia o fa'afitāuli ma ni fa'ama'i e aliali mai i le 'amataga. O le isi mea tāua i le fa'afaiilega e mafai ai 'ona maua le avanoa e faulalo ai i le tinā ma 'ave i ai fautuaga i le fa'asusuina o le pepe, faia o 'āiga fuafuaina, o tūiga ma mea'ai talafeagai mo le fafagina o le pepe.

Ma'itaga

O le ma'itaga o le tau'aveina lea e le tinā o se tamaitiiti i lona manava. O le molimau a le Fa'alāpotopotga o Soifua Mālōlōina i le Lalolagi o le 37 i le 42 vaiaso le 'umi e ma'itaga ai se tinā.

Fānau lē au

'Ā fānau lē au o lona uiga ua fānau le pepe 'ae le'i ātoa le 37 vaiaso o le ma'itaga o le tinā. O nai tamaiti na fānanau lē au e iai lava to'atūgā e fetai'i ma lātou i lo lātou tuputupuāe 'ona e le'i mālōlōsi 'āto'ātoa o lātou tōtōga ma o ni isi ole'a iai mana'oga fa'pitoa. O nai fānau foi ia 'e mo'omia lava le 'ave i ai o le fa'amuumua.

Falema'i fa'aitūmālō

O le falema'i fa'aitūmālō o le 'ōgātotonugalēmū lea o 'au'aunaga fa'atausi soifua mālōlōina i totonu o le nu'u po 'o le itūmālō.

Fa'afiafiaga

O fa'afiafiaga oni galuega fa'atino e mapu ma mālōlō i ai 'ae fa'aosofia ai lagona mālie ma le fiafia e 'auai i se mea.

Sauaga fai fa'amālōsi

O le pa'i po 'o le tago i le isi tagata fa'alēfeagai o ni isi nā o sauaga fai fa'amālōsi. O sauaga fai fa'amālōsi i fānau o le fa'amālōsia lea o tamaiti e tagata mātutua po 'o tamaiti mātutua e fa'amalie ai tuinanauga fa'afesusua'iga. 'O ni faiga lē alofa ma ni agasala mātuiā tele.

O fa'ama'i maua i feusua'iga

O fa'amai e maua i feusua'iga (STD & STI po 'o le VD) o ni ma'i e maua e ala i fesusia'iga.

Va feāloa'i

O le iloa e le tamaitiiti tausi le va feāloa'i ma le isi tagata o le fa'aalia lea o lona tausisi i tu ma aga fa'asāmoa moni o ola ma soifua ane ai. O le tausi foi o le va feāloa'i e iloa lelei ai e le tama ma le teine lona fa'asinoaga ma ona nafa tau'ave i totonu o lona 'āiga ma lona nu'u. E fa'amoemoe tele le lelei o lea tu fa'asāmoa i le va'aiga ma le tausiga a ē o tausia le fānau e aofia ai mātua, o uso ma tuafafine, o tagata o le nu'u, o āoga, o lotu, o fale faigaluega ma le 'autusitala ma fa'asalalauga.

Fa'amānuiaga lautele

O fa'amauia lautele e fesoasoani ai i ē lima vaivai, o ē 'ua loa soifua, o ē e iai mana'oga fa'apitoa ma ni isi e lēai ni galuega.

Tala fa'amatala

O tala fa'amatala e aofia ai fāgogo, o tala fatu, o māfaufauga fa'aata ma leo. O le fa'atinoga māsani lava e fa'amatala e se tagata se to'atasi se tala fatu po 'o se tala mo'i ae fa'alologo le to'atele.

O vailā'au

O vailā'au ua sāunia e tete'a ai fa'ama'i mai i siama. O le 'auala ta'atele lava olo'o fuafua ai le fa'aaogāina o vailā'au o tūiga 'ae e iai ni isi fa'ama'i e mafai 'ona togafitia i le inuina o vailā'au talaina mai i faletalavai pe tului foi le isu.

Sauaga mātuiā

O sauaga mātuiā e alia'e 'ona o le fa'aogāina lea o le pule mālōsi. O le fetaua'i e ono fa'ao'o ai ni lāvea, manu'a ma le maliu i se tasi.

Soifua mānuia

A fiala ma ola mālōlōina le tagata o lona uiga e soifua mānuia fo'i.

Mau tu'ugutu

O fa'amatalaga ma talanoaga e fefaso'ai ma ala mai i le fofoga o le isi i lē tasi o 'mau tu'ugutu ia. O fāgogo o se tasi lea o 'auala fa'anamuā e 'aumi ai mau tu'ugutu.

Tusi na fa'aaogāina

Adrianbruce.com. Snakes and ladders game. www.adrianbruce.com (Accessed 25 June 2011)

Amnesty International. 1997. First Steps: A manual for starting human rights education. London, Amnesty International – International Secretariat. Published on the Human Rights Education Association website:

http://www.hrea.org/index.php?base_id=104&language_id=1&erc_doc_id=511&category_id=6&category_type=3&group= (Accessed 21 February 2011)

<http://www.babble.com/baby/baby-health-safety/autism-guide-spectrum-disorders-pdd-ASD/> (Accessed 29 July 2011)

Better Health Channel. Contraception choices. http://www.betterhealth.vic.gov.au/bhcv2/bhcarticles.nsf/pages/contraception_choices_explained (Accessed 13 July 2011)

Drosophila. Definitions: Embryo. <http://groups.molbiosci.northwestern.edu/holmgren/Glossary/Definitions/Def-E/embryo.html> (Accessed 13 July 2011)

Google Dictionary. Counseling. http://www.google.co.th/search?hl=en&rlz=1T4RNSN_enTH408TH414&q=counseling&tbs=dfn:1&tbo=u&sa=X&ei=vhscTp2zHcjorQe58_H-DQ&ved=0CDUQkQ4&biw=1280&bih=832 (Accessed 12 July 2011)

Growing Places. Definitions: Child-centred approach. <http://www.growingplaces.org.uk/reggio.htm> (Accessed 12 July 2011)

Human Rights Education Association. “Simplified version of the Convention on the Rights of the Child”. <http://www.hrea.org/feature-events/simplified-crc.html>. (Accessed 21 February 2011)

International Labour Organization. 2007. ABC of women workers' rights and gender equality, 2nd edition, Geneva, ILO

Northwest Territories: Education, Culture and Employment. “Four Corners Discussion” http://www.ece.gov.nt.ca/divisions/kindergarten_g12/Section%202%20Critical%20Thinking%20Activities%20John%20version/Four%20Corners/Four%20corners%20discussion.doc (Accessed 25 June 2011)

Procter, P. 1995. Cambridge International Dictionary of English, Cambridge University Press.

Soanes, C. and Stevenson, A. 2008. Concise Oxford English Dictionary, 11th edition, Oxford, Oxford University Press.

The Free Dictionary. Conception. <http://www.thefreedictionary.com/conception> (Accessed 12 July 2011).

The Free Dictionary. Extended family. <http://www.thefreedictionary.com/extended+family> (Accessed 12 July 2011).

The Free Dictionary. Fetus. <http://www.thefreedictionary.com/fetus> (Accessed 13 July 2011)

Trumble, W. R. 2007. Shorter Oxford Dictionary, 6th edition, Oxford, Oxford University Press.

UNESCO. 2009. Teaching children with disabilities in inclusive settings, Bangkok, UNESCO. <http://www.unescobkk.org/news/article/teaching-children-with-disabilities-in-inclusive-settings/> (Accessed 12 July 2011)

UNESCO. 2007. Advocacy Kit for Promoting Multilingual Education: Including the Excluded, Bangkok, UNESCO
<http://unesdoc.unesco.org/images/0015/001521/152198e.pdf>

UNICEF. 2006. Alternative care for children without primary caregivers in tsunami-affected countries: Indonesia, Malaysia, Myanmar and Thailand. Bangkok, UNICEF East Asia and Pacific Regional Office. http://www.unicef.org/eapro/Alternative_care_for_children.pdf (Accessed 12 July 2011)

UNICEF. Birth registration. http://www.unicef.org/protection/index_birthregistration.html (Accessed 12 July 2011)

UNICEF. Child-centred development: The basis for sustainable human development. <http://www.unicef.org/dprk/ccd.pdf> (Accessed 12 July 2011)

UNICEF. Convention on the Rights of the Child. <http://www.unicef.org/crc/> (Accessed 13 July 2011)

UNICEF. The Convention on the Rights of the Child. http://www.unicef.org/thailand/overview_4010.html (Accessed 13 July 2011)

UNICEF. What is child protection? http://www.unicef.org/protection/files/What_is_Child_Protection.pdf (Accessed 12 July 2011)

UNICEF, WHO, UNESCO, UNFPA, UNDP, UNAIDS, WFP and the World Bank. 2010. Facts for Life. 4th edition, New York, United Nations Children's Fund. <http://www.factsforlifeglobal.org/resources/factsforlife-en-full.pdf>

UNISDR. Terminology. <http://www.unisdr.org/we/inform/terminology> (Accessed 12 July 2011)

USAID. 2002. Postnatal care. Unpublished. http://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNADN147.pdf (Accessed 12 July 2011)

<http://www.webmd.com/add-adhd/tc/attention-deficit-hyperactivity-disorder-adhd-cause> (Accessed 29 July 2011)

Wiki Answers. What is child rearing. http://wiki.answers.com/Q/What_is_child_rearing (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Addiction. <http://en.wikipedia.org/wiki/Addiction> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Brainstorming. <http://en.wikipedia.org/wiki/Brainstorming> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Caregiver. <http://en.wikipedia.org/wiki/Caregiver> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Child care. http://en.wikipedia.org/wiki/Child_care (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Child development. http://en.wikipedia.org/wiki/Child_development (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Community health worker. http://en.wikipedia.org/wiki/Community_health_worker (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Implantation. [http://en.wikipedia.org/wiki/Implantation_\(human_embryo\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Implantation_(human_embryo)) (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Learning. <http://en.wikipedia.org/wiki/Learning> (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Child rearing and parenting models http://en.wikipedia.org/wiki/Child_rearing#Parenting_models.2C_tools.2C_philosophies_and_practices (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Child survival. http://en.wikipedia.org/wiki/Child_survival (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Children's rights. http://en.wikipedia.org/wiki/Children's_rights (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Disability. <http://en.wikipedia.org/wiki/Disability> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Discipline. <http://en.wikipedia.org/wiki/Discipline> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Domestic violence. http://en.wikipedia.org/wiki/Domestic_violence (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Down syndrome. http://en.wikipedia.org/wiki/Down_syndrome (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Extended family. http://en.wikipedia.org/wiki/Extended_family (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Growth. <http://en.wikipedia.org/wiki/Growth> (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Health. <http://en.wikipedia.org/wiki/Health> (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Human bonding. http://en.wikipedia.org/wiki/Human_bonding (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Low birth weight. http://en.wikipedia.org/wiki/Low_birth_weight (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Pregnancy. <http://en.wikipedia.org/wiki/Pregnancy> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Primary Health Centre. http://en.wikipedia.org/wiki/Primary_Health_Centre (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Preterm birth. http://en.wikipedia.org/wiki/Preterm_birth (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Psychological abuse. http://en.wikipedia.org/wiki/Psychological_abuse (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Recreation <http://en.wikipedia.org/wiki/Recreation> (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Social Security. http://en.wikipedia.org/wiki/Social_security (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Sexually transmitted diseases. http://en.wikipedia.org/wiki/Sexually_transmitted_disease (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Storytelling. <http://en.wikipedia.org/wiki/Storytelling> (Accessed 13 July 2011)

Wikipedia. Violence. <http://en.wikipedia.org/wiki/Violence> (Accessed 12 July 2011)

Wikipedia. Word of mouth. http://en.wikipedia.org/wiki/Word_of_mouth (Accessed 12 July 2011)

World Health Organization. Antiretroviral therapy. http://www.who.int/topics/antiretroviral_therapy/en/ (Accessed 13 July 2011)

World Health Organization. HIV and AIDS. http://www.who.int/topics/hiv_aids/en/ (Accessed 13 July 2011)

World Health Organization. Hygiene. <http://www.who.int/topics/hygiene/en/> (Accessed 13 July 2011)

World Health Organization. Immunization. <http://www.who.int/topics/immunization/en/> (Accessed 13 July 2011)

World Health Organization. Vaccines. <http://www.who.int/topics/vaccines/en/> (Accessed 13 July 2011)

O isi alagāoa ma manatu

E fautuaina faiāoga e fa'aopoopo o lātou manatu ma nisi fa'amaumauga i le itūlau lea.

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Utumoa Seupule Olo'apu ma Inipene T. R. Simanu. O le fa'atonu o tusitusiga o Ainslie Chu Ling So'o.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.

O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'o'òina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Ā'oga, Ta'alogā ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afeoina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation Bangkok.
©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

Vāega 1: 'Avea ma Faiā'oga o 'Auala fetufaa'i mo a'oa'oga

'ANOTUSI

1. 'O le 'avea ma faiā'oga	3
Galulue fa'atasi ma ē 'ua mātutua.....	3
Suiga 'o Āmioga.....	4
Fuafuaina ma le fa'afoeina 'o a'oa'oga.....	5
Fa'afoeina 'o a'oa'oga.....	6
Nisi 'auala 'o feso'ota'iga 'i fa'amatalaga.....	9
Fa'atinoga mo tamaiti.....	9
2. 'Auala feuluulufa'i mo a'oa'oga.....	10
Afā o Māfaufauga.....	10
Mālologa pupu'u ma sā'iliga mālosi.....	11
Li'ai mai le polo	12
Fefa'asoaiga fai paga.....	13
Fala.....	14
Tōese- Fa'aopoopo- Mālie.....	15
'O le ā lou iloa? 'O le ā se mea 'e te fia iloa? O le ā se a'oa'oga ua 'e maua? (IFA).....	16
Mālosi'aga, Vaivaiga, Avanoa lelei ma Lu'itau (MVAT).....	17
Tulimanu e fa o felafolafoa'iga.....	18
Ata pue'a, ata, ma tusigāata.....	19
Tala fa'atino ma fa'ataga.....	20
Tala fa'amatala.....	21
Su'egā 'oloa.....	22
Tāaloga e fa'aaogā ai laupapa ma pepa malō.....	23
Tusi na Fa'aaogā	23

1. 'O LE 'ĀVEA MA FAIĀ'OGA

'O se 'ua 'avea ma faiĀ'oga, 'o ana matāfaioi tau'ave 'o le fuafua ma fa'avasega a'oa'oga 'e ta'ita'ina ai le a'oa'oina 'a 'o fa'agasolo le fa'amoemoe. E lēo iā 'i tātou le iloa 'o mea 'uma. 'E tāua lo tātou tāpena ma sāuni lelei. 'Ae 'o iai 'i lātou 'e sili lo lātou tomāi 'i agava'a fa'apitoa olo'o galulue ai. 'E fautuaina lo tātou 'ave 'o le avanoa iā 'i latou nā, 'e fesoasoani 'i matāupu olo'o tātou fia maua le 'ato'atoa ma le mautinoa.

'Ā fai 'ua fa'atāua le a'oa'oina 'o mātua, 'o se mea la 'ua alagātatau le tāpā 'o se sao 'o Āfio'aga ma alaalfaga 'i lona aotetele. E tāua le āsia 'o fa'alāpotopotoga iloga ma āloa'ia 'i āfio'aga. Ne'i la'aloa la tātou va'ai 'i nai 'āiga olo'o iai fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa, tainane 'āiga olo'o alaala 'i nofoaga taumamao 'ese mai nu'u. 'E lē gata 'i lea, 'a 'o nai 'āiga olo'o pagātia 'i le tau fa'a'ā'ogaina 'o fānau, 'ona 'o le vaivai 'o le tamā'āiga ma lo lātou soifua mālōlōina.

'Ia 'āmatamea a'oa'oga fa'apēnei 'i le fa'atupuina 'o le agaga fesoasoani ma fetufaa'i 'o mātua i mātua po 'o fānau 'i fānau.

'A 'o fa'agasolo le soifuaga 'i lou āfio'aga, olēā lē pine 'ona 'e mautinoa lelei, mana'oga tāua ma sa'afiafiga olo'o i agaga 'o tagata 'o lou nu'u. 'Āvea lenā 'o ni fa'amoemoega lelei 'e una'ia 'oe 'ia 'e sopo'ia tala atu 'o 'autū 'e iva, 'ua fa'ata'oto atu 'i lenei tusi, 'e fesoasoani 'i le fa'aleleia o ia la'saga tāua mo lou alaalfaga. 'O se 'auala lelei fo'i lenei 'e fa'aaogā ai le polokalame 'e fa'afeso'ota'i ai 'i ni isi 'o si'osi'omaga fa'apitoa olo'o una'ia suiga lelei ma le fa'afafia loto mo nai fānau 'i le salafa o 'Āsia ma le Pasefika.

GALULUE FA'ATASI MA E 'UA MĀTUTUA

'O LE 'AUAI 'O 'I LĀTOU 'UA MĀTUTUA 'I SE A'OA'OGA, 'O SE MA'A FA'AMANATU, 'AE 'O SE TOE FAFAGU LEA 'I LO LĀTOU SOIFUA GALULUE MA LE ANOANOAI 'O TOMAI FA'APITOA SA LĀTOU FA'AAOGĀINA. 'E TĀUA PE 'Ā 'E FA'AAOGĀ AGAVA'A 'O 'I LATOU NĀ 'E ĀTILI FA'ALAUATELE AI LO LĀTOU A'OA'OINA. OLE'Ā 'AVEA FO'I LOU FA'AAOGĀINA 'O LE ATAMAI FA'APITOA 'O LE 'AUMĀTUTUA 'E ATIA'E MA FA'AVAE AI MANULAUTĪ 'O TAULA'I 'I AI LAU A'OA'OGA. 'O LE FA'ATUMUTUMUGA 'I LE AGAGA 'O LE TAGATA SOIFUA, 'O LONA MAUTINOA LEA, UA ĀMANA'IA LONA TAGATA MA ANA TAUMAFAGA. 'O SE MATUĀ FA'AEAEA LOU TU'U AVANOAI 'I LE TAGATA MATUA 'E FA'ASOA ATU AI 'I LĒ ISI LONA TOMAI MA ANA FA'ATUFUGAGA. 'O SE FAIGA FO'I LEA 'E FA'AFAGĪFIE AI ONA MĀLAMALAMA MA TALIA GĪFIE MANATU MA SUIGA FOU 'E 'I LĀTOU 'UA LOA 'ONA TAUTUA 'AE LĒ 'FA'ATŌINA FAIVA'.

'O LE TAIMI LEA 'UA MAFAI AI 'ONA FA'ATONU ATU LE FAIĀ'OGA 'A 'UA TO'AFILĒMŪ, VA'AI MĀTAU LĒ OLO'O A'OA'OINA. 'O SE AVANOAI LELEI FO'I LENEI 'E FAIGĪFIE AI 'I LAU GALUEGA 'O LE FAIĀ'OGA LE FA'ATONU 'O MĀTUA 'I 'AUALA 'E TAPU'E AI FĀNAU, 'AUĀ 'E LĒ'O MAUA 'I LE A'OA'OGA FA'AMĀTUA 'I MĀTUA PO 'O FĀNAU 'I FĀNAU LEA VĀEGA 'O LE A'OA'OGA.

TĀTOU TE LĒ MA'ALOFIA LE TALITONUGA 'I ONA PŌ NEI, O SE FAIĀ'OGA LELEI, 'O IA LEA NA TE FUAFUA, TAPENA MA FA'ATŪLAGA LE A'OA'OGA 'IA TAUNU'U 'I SINI FA'AMOEMOEINA. 'E LĒ'O SE TASI TAU 'INA USU MAI MA LE ANOANOAI 'O FA'AMATALAGA MA TAUTALAGA. 'E MAFAI 'ONA LAFOAI 'I IA TU MA AGA MĀSANI, 'INA 'IA FA'AAOGĀINA 'E LE FAIĀ'OGA Ē OLO'O 'AUAI 'E FA'AGĀOIOI MA FEFA'ASOAI 'O LĀTOU ILOA. 'O LE SO'OTINO MA LE SO'OLOTO 'E ONO FA'AOSOFIA LE FIA PESE, GALUE MA SĀ'ILI FOFŌ 'O FA'FĪTĀULI MA TALII 'I FESILI OGAOGA OLO'O 'ĀVEA MA MATĀ'UPU LAU-LUGA 'I LE ATUNU'U. 'IA UNA'I LE FESO'OTA'I ATU 'O LĒ ISI 'I LĒ TASI. 'E TĀUA LE MAUA 'O AVANOAI 'E FESILI MAI AI MA FESILI ATU, TALANOAI MA SĀ'ILI FOFŌ, PO 'O LE FA'ATA'ITA'I FO'I 'ONA FA'AAOGĀ SE 'AUALA FOU PE 'Ā TALAFEAGAI. 'ONA O FUAFUAGA MO LE MĀNUIA 'O SE A'OA'OGA 'E PEI 'ONA ĀSAINA MAI LUGA, UA TATAU AI 'I LE FAIĀ'OGA 'ONA:-

- **FA'ALOGO I Ē OLO'O A'OA'OINA**
- **TU'U AVANOAI E TALANOAI I Ō LĀTOU TOMAI MA AGAVA'A**
- **'IA ĀLOA'IA MA FA'AALOGIA MANATU MA LAGONA 'O TAGATA 'UMA.**
- **'IA MĀLAMALAMA LAU TAUTALA MA FAIGĪFIE LAU GAGANA**
- **FA'AAOGĀ FA'ATA'ITA'IGA MĀSANI 'I TOTONU 'O LE NU'U 'E MĀLAMALAMA AI TAGATA**
- **UNA'IA MA FA'ATĀUA TALATALANOAGA**
- **TA'ITA'I MA FA'ATONUTONU TALANOAGA 'INA 'IA MAUA TALII MO FESILI OLO'O 'AVE 'I AI LE FA'ATĀUA**
- **LAGOLAGO 'I FA'ATINOAI 'A TAGATA.**

'E FAUTUAINA LAVA LE FAIĀ'OGA 'IA TŪLEI MA FA'AMĀLOSIA, 'AUALA MA FAIGA FA'AFESO'OTA'IGA 'I LE FA'ATINOAI 'O NAI GALUEGA ITI 'O LE A'OA'OGA. 'O IA FAIGA OLE'Ā FA'AMĀLOSIA AI PEAI LE TAULA'I 'O LE VA'AI MA LE MĀFAUFAU 'I MATĀ'UPU OGAOGA OLO'O MO'OMIA AI LO LĀTOU FETUFAAI 'I MA FEFA'ASOAI 'E FAIGĪFIE AI FO'I 'ONA ILOA FA'AFĪTĀULI 'E FAIĀ MA ISI TO'ATŪGA OLO'O LĀTOU FETAIA'I. 'O LE FAIĀ'OGA FO'I NA TE FAIA FESUIA'GA 'O GALUEGA FA'ATINOAI MA 'IA FETAUI MA LE MANA'OGA 'O SUI 'AUAI.

SUIA O ĀMIOGA

'Ina 'ia ōgatasi nei a'oa'oga ma le Feagaiga o le Aiātatau 'a le tamaitiiti, 'ua 'avea ai A'oa'oga Fa'amātua 'o se lu'i 'e fa'amālosia ai le tausiga 'o le alofa 'ae tinei 'ese faiga sauā 'e ono a'afia ai le ola mānuia 'o le tamaitiiti 'i lona māfaufau ma lona soifua 'i le tino.

'E lē lava le fa'alauiloa po 'o fa'aaliga ma fa'amatalaga 'e 'aumi ai se suiga. 'O le fa'amālosia 'e le faiā'oga 'o talanoaga ma manatu fa'aalia 'o tagata 'o se nafa tau'ave lea 'o le faiā'oga.

'E tāua le 'ave 'o avanoa 'i sui 'auai 'e fa'aaogā ai o lātou tomai ma agava'a māsani. 'E fautuaina fo'i le fa'ata'ita'i 'o si mea 'ua iloa 'a 'o iai pea 'i totonu o le a'oa'oga.

'O se mea tatau lava 'i le faiā'oga 'ona ia mautinoa, 'ua mē'a tapena 'e sui 'auai fa'amaumauga 'e ta'iala ma fa'amanatu iā te ia mo taimi 'o mulimuli mai. E mānaia 'ae tūsia ma fa'amaumauga ia fuafuaga 'i totonu o le Tusita'iala mo A'oa'oga Fa'amātua. 'I le 'āmataga 'o mafutaga fa'aa'oa'oga nei, 'ia fa'amālosia le sui 'auai 'e fa'asoā atu ana fuafuaga fa'atā'oto, mo le fa'afofoga ma le mātua 'a isi 'o lana vāega 'i a'oa'oga 'ua tuana'i.

'E mana'omia le faiā'oga 'ia na fa'amaumauga ma tūsia tu ma faiga fa'alesoifuaga mai sui filifilia 'a 'o le'i fa'alauiloaina atu 'i lātou 'i le mafutaga mo le ulua'i taimi. 'A 'o fa'agāsolo talanoaga 'i tu ma aga 'a tagata sa fa'afailele ai ā lātou fānauiti, 'a 'ua mautū ma manino lelei 'i le faiā'oga le 'ese'ese'ega 'o 'auala fa'aanamua 'e lē talia se 'upu', ma 'auala fa'aonapō nei 'e māfana le mafutaga 'a mātua ma fānau 'i fale ma fafo. 'O nei talitonuga ma faufauga 'o anamua olo'o mau 'i talatu'u, tu ma aga ma fe'au māsani 'o le ola. 'E iai isi talitonuga 'o anamua 'e fōliga 'e lagolagoina le mānuia auiluma 'o le tamaitiiti. Ui 'i lea 'o le sasaina ma isi sala fa'amātua 'i fānau, 'ua mātua'ina le fa'atama'ia ai 'o le ola 'i le tino ma le māfaufau 'o le tamaitiiti. 'E talafeagai pe 'ā fa'amatala le mafua'aga o le āfāina o fānau 'ona o le so'ona sauāina. 'E mo'omia le onosa'i ma lava papale pe 'ā iai ni isi 'e lātou te puipui pea lo lātou talitonuga tuai, 'ae musu 'e ioeina le sesē olo'o fai.

'E 'ese'ese la'asaga ma 'auala 'e fa'aaogā 'e tagata 'e taunu'u ai 'i se suiga 'o ana tu ma āmio. 'O ni la'asaga 'e aofia ai mea nei:-

1. **Lēai se mālmalama'aga**
2. **'Ua aga'i 'ina iloa ma silafia**
3. **'Ua iloa le tāua 'o le suiga i tū ma aga, po 'o le taumafai fo'i e sui 'i se isi mea fou**
4. **Fa'aofi ma talia 'i le loto se suiga fou**
5. **'Avea le suiga fou 'i tu ma āmio, 'e fai ma vāega 'o au fuafuaga 'o aso 'uma.**

'Ia mautinoa 'e le faiā'oga, 'o 'i lātou 'uma olo'o a'oa'oina 'ua 'ausia le tūlaga tolu ('ua iloa lelei le tāua 'i le suiga 'o āmio ma uiga 'ae toe taumafai 'i se isi mea fou e 'ese mai). Fa'agāsolo pea le a'oa'oga 'a 'o fuafua ma fa'ata'oto faiga fa'atino 'a sui 'auai 'ina 'ia taunu'u 'i le laolao lona fa ma lona lima.

FUAFUAINA MA LE FA'AFOEINA O A'OA'OGA.

'A 'o fuafua ma tu'ulaupu'a se a'oa'oga, 'o mea nei 'e ao 'ina teu 'i le māfaufau:-

Ia e mālamalama lelei i lou alaalfaga ma lona si'osi'omaga

Āfai 'ua 'e fuafua 'e galue 'i se nofoaga 'ese: 'Ia mua'i ao mai fa'amatalaga talafeagai 'a 'o le'i o'o 'i le taimi 'ua atofaina mo le a'oa'oga. 'Ia aofia 'i lau tapenaga vāega ma fa'alapotopotoga 'ese'ese olo'o fa'atino 'i le āfio'aga. 'E fa'apēfea 'ona feso'otai atu iā 'i lātou? 'O ai tā'ita'i 'a 'o ā mana'oga 'e fa'amuumua 'i o lātou soifuaga, 'i le feso'ota'i atu 'i le atiina'e o alaalfaga? 'O ā ni fa'afitāuli ogaoga 'o feagai pea ma lea nofoaga? 'A 'o ā fo'i ni mea 'o fia fa'aleleia mo le atina'e 'o le soifua mānuia 'o fānau, 'a 'o ai 'e tatau 'ona feso'ota'i atu 'i ai?

'Ia āfea fo'i 'i lau va'ai itūpā fa'alēnātura 'o tagata ma lō lātou fa'atāuaina 'o le sa'olotoga 'o fānau. 'O āmana'ia le itūpā 'o Tinā ma tama'ita'i? 'O fa'apēfea le tausiga 'o fānau? 'O maua ni tala ma ni talitonuga fa'aanumua fa'atatau 'i tamaiti? 'O ā ni 'au'aunaga fa'alesoifua mālōlōina 'o fa'asafua atu 'i lenā nofoaga? 'O tofutofusia tagata 'uma 'i nā fa'asoa?

Fuafua le taimi fa'aaogā ma le va 'o le tasi a'oa'oga i le isi ole'ā soso'o mai.

'E fua lau fa'ai'uga 'i lou silafia lelei 'o le nofoaga, 'ātoa ma fa'atalatalanoaga ma sui 'auai 'o le ulua'i a'oa'oga. 'O le va 'o le tasi ma le isi a'oa'oga 'e lē tatau 'ona sili atu 'i le lua vaiaso, pe 'ā talafeagai ai.

Āfai 'e te mulimulitu'i 'i lenei Ta'iala, e nā 'o le itūlā 'e fa'atūlagaina mo se a'oa'oga. 'Ae 'ua iā te 'oe lava le faitalia 'e fesuia'i ai le taimi, 'ina 'ia talafeagai ma le mana'oga 'o le alaalfaga.

Filifi se nofoaga' e faigōfie ma le taimi 'ua talafeagai

'Ia fai lau filifiliga 'e fua 'i le mea 'o iai agaga 'o tagata. 'E tāua tele le 'auai 'o itūvai 'e lua 'o tane ma fafine ole'ā faigōfie ai fo'i mo 'oe 'ona tapena a'oa'oga mo ia vāega 'e lua 'i le taimi 'e tasi, 'a 'o le matā'upu lava 'e tasi. 'O se faiga lelei tele mo 'i lātou 'e taumamao mai le nofoaga 'o lou alu atu mo 'i latou 'ae lē'o le o mai 'e sa'ili mai 'oe.

'Ia fetāla'i lau tōfā, 'aua le tāofiofi mamau.

'E matuā tāua tele lou fa'afofoga ma tali atu 'i lagona ma mana'oga 'o 'i lātou olo'o 'outou galulue. Fa'aaogā tā'iala 'ua saunia 'ae o iā te 'oe le faitalia 'e fa'aitiitia pe fa'ateleina le aoina mai 'o fa'amatalaga tāua, 'ātoa ma gāoioiga fa'atino. E lēai se manatu 'e fa'aaogā 'uma galuega fa'a'oa'oga 'ua fuafuaina. Fa'aopoopo matā'upu olo'o laualuga 'i manatu 'o tagata pe 'o le toe fa'afoe 'o ni isi mafutaga 'i vāega 'o tagata, 'e fa'atalanoaina ni isi 'o matā'upu fou 'ua fa'atūla'i mai

Tāofofi le aofa'i o sui 'auai i le nūmera 'e nafataulimaina

'E lē'o se galuega faigōfie le tau fa'afoeina 'o se a'oa'oga 'ua aofia iai tagata 'e 'esēese tupulaga, 'e 'esēese foi o lātou si'osi'omaga. 'O se aofa'iga to'atele 'e ono āfua ai ni fa'afitāuli 'i le galuega 'a le fai'ā'oga, tainane le mafutaga 'i lona aoatetele ma ole'ā popoā ai foi le galuega 'o taumafai 'i ai. Taumafai 'ia lē silia 'i le 20 le aofa'i 'o ni sui 'auai 'i le a'oa'oga. 'E talia gōfie 'e tagata le ofoina atu 'o le 'au'aunaga mo se aso o i luma, pe 'ā 'ua fa'atupulā'ia pea le mana'o 'o tagata 'e fia 'auai.

Galulue fa'atasi ma isi

'E totogo a'e le fiasia ma le fa'aga'eitia 'o le loto 'ina 'ua galulue so'oso'otau'au ma isi. 'E matu'u ma ave'esea le mamafa fa'alēmāfafau 'o le galuega pe 'ā 'e maua se tasi 'e fa'asoā i ai lau galuega. 'Ia fa'apea fo'i 'ona e taumafai 'ia maua mai agaga 'o sui 'auai, 'e fesoasoani 'i le tau'aveina 'o ou tiute. 'O se faiga lelei fo'i lea 'e maua ai 'e sui 'auai lagona lē malu'ia 'i luma o isi tagata. 'Ā fai 'e iai ni isi 'o le a'oa'oga 'e tele so lātou silafia 'i ni matā'upu o i lumāmea; 'e mānaia 'ae tāpā sa lātou tautalaga ma fa'asoā atu lo lātou tomāi 'i se isi mafutaga fa'alea'oa'oga.

'Ia fa'atāua 'i manatu i lātou e lē mafai 'ona tusitusi ma faitautusi

'Ia mua'i sa'ili pe iai pe to'afia fo'i 'i lātou o 'auai mai 'ae lē mafai 'ona faitautusi ma tusitusi. 'A 'e silafia 'e to'atele 'i lātou 'o 'auai mai 'e lēiloa tusitusi 'ona toe fetu'una'i lea 'o au fuafuaga. 'Ia tele le fa'aaogāina 'o ata ma talanoaga. 'Ae 'āfai 'ua 'e iloa 'e lē to'atele ni isi o a'afia 'i lea fa'alētonu, 'ona filifili lea 'o se tasi 'e ofoina mai lona tagata na te tusitusia ma faitau atu mo 'i lātou ua tā'ua. 'Āfai 'ua 'e sāuni 'e galulue so'oso'otau'au ma se tasi, e lelei la 'ona 'oulua fuafua ma fa'ata'ita'i muamua, 'ina 'ia alu ma le mautinoa lelei 'e le tagata lana e fai, 'a 'o lupe le fa'amoemoe.

Fa'ata'ita'i ma toe fatua'i le galuega ua fuafuaina

Fa'ato'ā 'e iloa 'ua 'ātoa'ātoa ma maopoopo lau tapenaga 'ina 'ua 'e nofo lava 'oe ma fa'ata'ita'i le fa'atinoga 'ātoa 'o lau sāuniuniga. 'E lelei pe 'ā fai lau fa'ata'ita'iga 'a 'o totoe le aso 'e va ai ma le fa'atinoga 'o lau a'oa'oga. 'O se avanoa fo'i lea ole'ā 'e toe tapena ai mo ni suiga talafeagai, po 'o le toe aoaoina 'o ni isi alagā'oa 'o mana'omia. 'Ina 'ia ōgatasitasi le futia ma le 'umele 'e pei 'o lea muāgagana 'a Sāmoa, 'e mana'omia ai lava lē ole'ā 'oulua galulue fa'atasi 'i le fuafuaina ma fa'ata'ita'i fa'atsi lou lua fa'amoemoe.

Fa'alauiloa

'Ia fa'alauiloa le a'oa'oga 'a 'o mamao le aso 'atofaina. Fa'aaogā faiga ma 'auala 'ua tino mai 'e āmana'ia 'e tagata 'o lou ala'alafaga. Fa'alauiloa 'i le ālaleo 'a le atunu'u ni faiga fa'afaleaitu po 'o le fa'amataali 'i taimi 'o fonotaga. 'O ni pepa 'e tūsia ma tufatufaina atu, 'o ni fa'aliga matamata tetele 'e fa'apipi'i 'i nofoaga faitele 'e pei 'o falema'i, fale'ōga po 'o fale fa'atali pasi. 'O ou fa'anaunauga 'e ono tutupu ai lagona fou ma fa'atupuina le fia 'auai pea o tagata 'i au a'oa'oga ma saga ō mai ai pea lava pea.

Fa'afeina o a'oa'oga

Toe māfaufau 'i ni isi 'o mafutaga fa'a'oa'oga sa 'e 'auai. Ole'ā se mea na 'e maua 'e tāua mo 'oe ma fa'tuputeleina lou fiafia 'ina 'ua 'e 'auai? 'O ā ni mea na fesoasoani iā te oe 'a 'o 'ē 'auai 'i nā a'oa'oga? 'O ā ni mea na fa'atupuina le augatā ma le musuā 'i lou loto? 'O ia tafa 'uma na 'e ūia, 'o ni tomā ole'ā aogā tele 'i le fa'aleleia ātili 'o au tapenaga mo le a'oa'oga ole'ā e alo 'i ai. 'E pei 'o nai mea nei:

'Ia lagona 'e sui 'auai 'ua talia āloa'ia i lātou ma 'ia maua le sa'olotoga i le tino ma le māfaufau

'Ia fa'afeiloa'i atu 'i sui ta'itasi 'uma 'i lo lātou tō'ai taunu'u mai. 'Ā fai 'e te lē māsani iā 'i lātou 'ua fa'atasi mai, 'ona 'e taumafai lea 'e mātau ma teu o lātou suafa 'i lou māfaufau. 'Ia mautinoa le 'ave 'o lau fa'aaloalo 'e tatau ai, 'ina 'ia maua pea 'e sui 'auai le to'a mālie 'e aunoa ma le popole vale. Fa'amanino 'i le 'amataga 'o le faitio ma le fa'atonu atu, ua lē'o sau lea, 'ae olo'o 'e mo'omia foi se a'oa'oga mo 'oe mai iā 'i latou. 'O 'oe foi ua nā'o se fesoasoani 'i le talanoaina 'o mata'upu olo'o fofogaina.

Ola mautinoa

'Ina ia sōlogalelei lau a'oa'oga ma pa'ū tonu 'i ona taimi fa'atūlagaina, 'e mo'omia le mautinoa lelei 'e 'oe 'o 'oe lava. 'Ia 'e tapena lelei 'i mea tāua ole'ā 'e tautalagia 'a 'o mamao le aso 'ua 'atofaina 'o lau a'oa'oga.. 'Avea ma au māsani le fa'avasega o mea 'uma ole'ā 'e fa'aogāina 'i luga 'o se laulau 'i ou luma, po 'o se isi vāega 'o le potu 'e faigōfie 'ona 'e a'apa 'i ai. E pei ona fautuaina atu 'i luga 'e tāua tele lava le mua'i fai 'o se fa'ata'ita'iga 'o au sāuniga 'a 'o le'i fa'atinoina aloa'ia. 'O se faiga fo'i lenā ole'ā 'e mautinoa ai lou 'āto'ātoa po 'o lou mātauina fo'i 'o se tasi 'o galuega fa'atino na 'ē fuafuaina, e tatau 'ona toe fa'ata'ita'i ātili.

Nai mālologa pupu'u

Galue ma tulimata'i uiga ma fōliga 'o lou potuāoga mai 'i lea taimi 'i lea taimi. 'Ā 'ē iloa 'ua fai ifo le mālosi 'o tagata, tāofi le āoga ae fai sina gāoioiga fa'amālōsitino, 'e pei 'o se tāaloga. 'O se avanoa lelei fo'i lea mo nai tamaiti 'o fa'atasi mai.

Fa'afofoga i tagata 'uma

Fa'atupu tele lagona fia fa'asoa atu 'o sui 'auai ma 'ia tele fo'i se taimi 'e fa'afofoga ai le fa'iā'oga 'i tautalaga 'a tagata. 'O se tasi 'o faiga lelei 'e fa'aosofia lagona, 'o le fesiligia lea 'o 'i lātou pe iai ni isi ta'iala māsani 'o lātou fia fa'aalia mo le fa'aleleia ātili 'o a'oa'oga 'o feagai ai. Talosaga 'i sui 'e fa'aali mai 'o lātou manatu ma 'ia tusi 'i lalo. 'A 'o fa'agāsolo mai manatu, fesili 'i le potpotoga po 'o ā ni ta'iala o i le lisi 'ua latou talia ma ioeina. 'Ā fai 'e te fia fa'aopoopo 'i le lisi 'e mānaia fo'i. 'O le la'asaga lenei 'e tatau lava 'ona 'avea 'o se mata'upu fa'afeiloa'i 'o le ulua'i a'oa'oga, ma fa'amauina mo le silafia. 'Ā fai ua se'e 'ese se tasi mai ta'iala, fa'aaogā le lisi na saunia 'e sui 'auai, ma toe fesiligia ni manatu 'o le potopotoga, mo se fa'ai'uga 'e tatau ona fai.

Tatala lou māfafau ma 'ē tu'u avanoa

Fa'aali lagona ma māfaufauga 'o tagata 'e lē afaina pe ōgatasi ma ou manatu pe lēai.

Tausisi 'i le taimi fa'atūlagaina ae 'ia fetāla'i ma tu'u avanoa 'i tagata 'e talanoa ma aoao mānogi ai.

'Ia vave 'ona 'ē taunu'u 'i le nofoaga 'ua filifilia ma tapena loa le potu, ma fa'avasega au sauniuniga 'e tusa ma lou mana'o. 'Āmata tonu 'i le taimi 'ua fuafuaina ma fa'asolo la'asaga 'uma 'e pei 'ona 'e tapena 'ina 'ia sōloga lelei lau a'oa'oga. 'O galuega 'ua fa'ataoto 'i le ta'iala, 'aia ne'i fel'asa'i pe fesopoa'i o lātou taimi fuafuaina. Tausisi 'i le taimi 'e pei 'ona tā'ua atu muamua, ole'ā mautinoa ai le taunu'u 'o lau a'oa'oga 'i le tini 'ua fuafuaina. 'A 'o 'ē iai pea 'i lea la'asaga, 'e iai a nai osofa'alava 'e ao ona fa'aaauai nai lo le motumotu tu 'o se felafolafoa'iga, 'ae oso fa'atū 'i le isi matā'upu. 'O le uiga moni 'o lea manatu, e lēai sou mālōsi 'e mafai ai 'ona fa'aaogā mea 'uma na 'e tapena 'i ai. 'Ae ua iā te 'oe le pule faitalia 'i le mea e tatau ona fai. 'Ā 'ē iloa olo'o maualuga pea lagona fa'aga'etia 'o sui 'auai, 'e tatau la 'ona maua se isi avanoa 'e tulitatao ai 'ia mānuia, 'e pei 'o ni talatalanoaga fa'avāega. 'E aliali mai pea le lagona fia suia 'o aga 'a tagata 'ina 'ua lātou maua avanoa 'e fesili atu ai ma talatalanoa 'i 'auala 'o suiga fou 'ua fa'atūla'i mai.

Fa'amālōsia sui 'auai e tō'a'aga' e fai fa'amaumauga.

'O fa'amatalaga tāua 'e ono manatua pea 'aemaise lava pe 'ā fai 'i ai se isi faiga 'e lēo a'oa'oina. 'O 'ē 'e māfai 'ona tusitusi 'ia u'una'ia 'e tusi ma fa'amaumau ana fa'amatalaga 'aemaise 'o ni mea na te iloa ma mālamlama 'i ai. 'O le fa'amaumauina 'o fa'amatalaga, 'o se fa'ai'uga faito'atasi lea 'a le tagata lava ia. 'Āfai 'e fialia 'i ai, fa'alāe'ia'u iā 'i latou 'ia tūsia ni ā latou fuafuaga fa'atino 'i totonu 'o lenei tusi 'ae le'i tāape le āoga.

Fa'aaogā ni isi faiga 'ese'ese e vaevaeina ai sui 'auai ini fa'apotopotoga.

'E iai nai galuega fa'tino 'e mo'omia ai le galulue 'i pāga po 'o ni potopotoga lāiti. 'I le fai fuafua 'i le aofa'iga 'o sui 'auai, 'e lelei pe 'ā vaevae 'i ni potopotoga 'e lē sili a'e 'i le to'aono. 'O se faiga lelei lea ole'ā tofu sao ai tagata 'i talanoaga ma fetufatufaa'iga 'o manatu. 'O le fai atu 'i sui 'auai 'ia galulue 'i potopotoga ta'i to'afā po 'o le to'aono, 'ua mautinoa le aogā 'ae 'o amioga māsani lava 'a tagata, 'e 'uma ane lava se a'oa'oga, 'ua maua'a le fa'atasi 'o le to'afā po 'o le to'aono lea 'i taimi 'uma lava. 'O se tasi faiga 'e mafai 'ona fa'afefiloi ai sui 'o le faitau'esina lea 'o le tagata 'o ia lava, 'i lona valā'au mai 1 soso'o atu le isi 2, 3, 4, 5, 6. Fa'asolo pea lenā faiga se'ia mae'a sui 'o i totonu 'o le potu. 'O 'i lātou 'uma na valā'au mai 1 'ia tu'u fa'atasi 'i se vāega 'o le potu, ma fa'apēna ai foi ma e na faitauina 'i le 2, 3, 4, 5 ma le 6. 'O se isi fo'i faiga lelei 'o le tufa lea 'i sui o pepa lanu 'ese'ese 'a 'o ulufale mai 'i le potu. 'Ā 'ē manatu ole'ā galulue i vāega, 'ona tu'u fa'atasi lea 'o i latou 'o 'ūmia pepa 'e lanu fa'atasi. 'E mafai fo'i ona 'e fa'aaogā ni isi 'o mea faitino 'ātoa ma le tele 'o isi faiga 'e te fialia 'i ai. 'E iai matā'upu mā'alē'ale 'e mo'omia ai tele le tu'ufa'atasi 'o tane 'ae tu'u 'ese fo'i fafine.

Fā'ailoa atu ma lou mautinoa 'āto'ātoa

'O 'oe o le fai'ōga, ua iā te 'oe le puleaina 'o le a'oa'oga 'i lona 'ātoaga, ma olò'ò tulimata'i 'e sui 'auai au pūlega ma au tā'ita'iga 'e fāaosofia ai lo lātou naunau 'e fia a'oa'oina. 'O lou tūla'i ma saunoa 'i luma 'o tagata, e ono a'afia tele ai lagona 'o sui 'auai 'i lo lātou toe fia fo'i mai ma 'auai 'i ni isi a'oa'oga. Nai seuseu 'ātonu e aogā

- 'ia 'e tu i se tūlaga e mafai ai 'ona iloa mai 'oe 'e tagata 'uma. E aogā tele fo'i le fesuisuia'i 'o ou tūlaga.
- tu sa'ò ma le lototoa (fai ni nai mānavaga tetele pe 'ā 'e lē mautonu i se taimi)
- fā'aaogā lou leo fā'amama'i ma le fā'atōsina.
- fā'aaogā gagana 'a le tino e talafeagai ma tu ma aga 'a tagata 'o lenā si'osi'omaga
- 'ā talafeagai ma le aganu'u, fā'afetaia'i lelei lau va'ai ma mata 'o sui 'auai
- 'aua le faitaua au fā'amaumauga, 'ae 'ā mafai, fā'aaogā ni pepa malō 'o tūsia ai mea tāua. 'Fā'alāiti le tūsiga 'ina 'ia faigōfie 'ona 'ē fā'asi'usi'u mata i ai 'a 'o 'e tautala.

Fā'aaogā ma le fā'aeteete alagā'oa

'O laupapa āoga, laupapa fe'avea'i, pepa fā'aali, fā'aliga matamata tetele, alagā'oa fā'sālalau, meata'aalo ma le anoanoa'i 'o isi alagā'oa 'e fesoasoani ma lagolago 'i le a'oa'oina 'o tagata. 'E tele mafutaga fā'aa'oa'oga 'e mo'omia ai lava 'e le fai'ōga le tūsia fā'alāpopo'a 'o manatu tāua mo le faitauina 'e sui 'auai. Peita'i, 'e iai mafutaga fā'aa'oa'oga 'e taunu'u mānuia 'e aunoa ma le fā'aogāina 'o ia mea. 'O nā mea e nā 'ona lagoalagosua 'ae lē ufita'i ai le a'oa'oga 'ātoa. 'Ā fai 'o iā te 'oe alagā'oa fā'sasalalau fā'aonapo nei, 'e lelei lā pe 'ā fā'aali 'e 'avea ma galuega 'e tulituliloa ai le galuega sa fai, 'ae iai se taimi 'o mulimuli mai. 'Ā lē'ò lea foi, 'ona fā'aali lea tau 'o ni nai vāega pupu'u 'i le taimi lea. Tautuanā au alagā'oa fā'sasalalau 'ia sāuni lelei 'a 'o le'i o'ò 'i le taimi 'āmata.

Autalu le a'oa'oga

Mata sa mānuia au galuega? 'A 'o ā ni isi mana'oga 'e tatau 'ona sui mo le isi taimi 'o mulimuli mai? Na iai 'ea se aogā 'o au a'oa'oga mo mātua ma fānau ma o latou nu'u? 'O ia fesili 'uma 'e ao lava 'ina maua 'i ai ni tali mo le fā'aleleia ātili 'o au a'oa'oga.

'Ua sāunia se pepa mo le toe fuata'ina, 'i totonu 'o lenei Tusi Ta'iala, 'ae fautuaina le iai pea 'o sau 'api 'o fā'amaumauga. E lelei se 'api āoga po 'o se Tusi Fa'asolo Aso mo au fā'amaumauga 'e fafao uma 'i ai mea tāua sa a'oa'oina atu, fā'atasi ai ma isi matā'upu 'e feso'ota'i atu 'i a'oa'oga fā'amātua. 'Ia fai ma au māsani le fā'amauina ma tūsia lau 'api 'i le mē'a 'o au galuega. Tusi i lalo ou lagona pe na sagatonu lau āoga, 'ae pe ono suia se isi mea 'auā taimi 'o i luma. 'Aua 'e te lafoa'i manatu 'o sui 'auai 'ātoa ai ma fesili fā'atupu manatu na o lātou 'aumaia 'i fā'atalatalanoaga.

O nai sālil'iligā pupu'u i le māea o lau āoga oleā e maua ai fa'amatalaga tāua tele. 'E te mautinoa ai fo'i 'o ā ni mea aogā 'a 'o ā fa'amaumau taimi na fetō'ai ma au taumafaiga. 'Ae o ā fo'i ni matā'upu fa'aopoopo 'ua manatu tagata 'e tatau 'ona fa'aofi 'i au aōaōga 'o fuafua

Oleā 'e mautinoa lava, 'o mafutaga fa'aōaōga tā'itasi 'e tomua lava 'i le toe autalu 'o mea na asaina 'e le aōaōga na se'i mavae atu. 'E iai nai galuega fa'atino 'e tuliloa ai galuega na fuafua 'e sui 'i lenā taimi 'ua tuana'i. 'O se faiga fo'i lēnei 'e fa'amālōsi'au 'i le fa'ataunu'uina 'o fē'au tāua na maua ai 'e le ala'alafaga le aōaōga 'i lona aotelega.

NI ISI 'AUALA O FESO'OTA'IGA 'I FA'AMATALAGA

'E ui 'o māfutaga fa'aōaōga nei 'ua iloga lo lātou sao tāua 'i le fa'asalalauina 'o manatu ma fē'au tāua, 'ae 'ua lē mafai 'e le mafutaga fa'aōaōga naō ia lava, 'ona suia uiga māsanī 'o tagata. E manaomia la le fa'aaogā 'o ni isi faiga 'e feso'ota'i ai ma 'i lātou. 'E fautuaina le faiaōga 'ina 'ia 'aua le taotasi 'i le 'auala 'e tasi. Talanoa i ālaleo fa'asalalau po 'o le āsia 'o āiga. Ui 'i lea, 'e fua le faiga 'i le mea 'o iai le soifuaga 'o le āfiōaga 'ae pe 'o maua foi na mea 'e āiga. (e aofia ai latou e agava'a i fa'atalatalanoaga, po 'o lā'au fa'alogologo)

E fautuaina le faia 'o mafutaga ma tamaiti, ma isi vāega fa'apitoa ma le tulitataoina 'o aōaōga 'ua tuana'i. 'O tamaiti ma a lātou aiātatau fa'apea la lātou tuputupu mānuia aē 'ia taula'i pea 'i ai le aōaōga. O tamaiti ma tupulaga talavou 'o se puna mālōsi mo ni suiga fou ma 'e matuā fautuaina lava lo lātou sao 'i aōaōga 'i so'o se tafa ua talafeagai ai.

FA'ATINOGA MO TAMAITI

"E i fale le matega" pe mata e ōmai mātua ma 'aumai a lātou fānau i le āoga? 'Ona 'o le aōaōga olō'o fuafua mo tamaiti, 'ave loa iā 'i lātou lenei avanoa tāua lātou te fa'aaogā ai mea ua aōaōina, ma fa'ata'ita'i 'e fa'atino amioga lelei ma le tausāfia. 'Ae 'o le iai fa'atasi 'o mātua ma fānau 'i le potopotoga, 'e mautinoa lava le fa'alavelave ma toso 'ese ai māfaufau 'o tagata mai le aōaōga. 'E lelei pe 'ā va'i se avanoa i le lotoā 'e fai ma malaeta'alo 'o tamaiti, 'a 'ia iai ma se tasi na te va'aia 'i lātou.

So'o se mafutaga lava fa'aa'oa'oga, ua aofia 'i ai ma nai fa'atinoga faigōfie mo tamaiti. E iai ni isi galuega lāiti e ono fa'atino ma fa'ataaga 'e le faiaōga, 'e pei 'o le faitauina 'o se tala mai le tusi. E mānaia fo'i 'ae tapena 'e le faiaōga nai faiga fa'aata fa'ataga mo tamaiti ma fesiligia mātua pe iai se tasi 'e mafai 'ona fa'amuli mai 'e fa'ata'a'alo tamaiti pe 'ā tū'ua le ā'oga. 'Āfai 'e lēai ni 'Ā'oga 'Āmata 'i lou nofoaga, 'o se mea lelei tele la le u'una'ia 'o mātua 'e fa'ama'ite potopotoga 'o 'auta'a'alo ma 'o se fua matagōfie lea na āfua mai 'i lūlūuga 'o polokalame 'o a'oa'oga fa'amātua.

'AUALA FEULUULUFA' I MO A'OA'OGA

Afā o Māfaufauga/ Velo 'aso

'O se 'auala maua so'ò lenei 'e fa'aosofia ai le loto 'o le sui 'e māfaufau fa'anatinati ma fa'aso mai ona manatu. 'Tau ā "ina gau ma lafo mai", 'ā 'ia 'aua ne'i iai se manatu' e alu lē taualoa. Ole'ā aogā tele ma tāua lēnei 'auala pe 'ā fai 'i le 'āmataga 'ina 'ia vili tonu ai le māfaufau 'o sui 'auai 'i le matā'upu 'autū. O le 'auala fo'i lea ole'ā iloa lelei ai 'e 'oe le faiā'oga ni isi 'o mea tāua na mua'i silafia 'e sui 'a 'o le'i ulufale mai.

Fa'agāsologa

1. Fa'ailoa atu ma fa'amāmalama le mea 'ua ta'ua o le 'afā o māfaufauga' lea ole'ā fai
2. Fa'amanino lelei iā 'i latou 'e talia ma āloa'ia so'ò se manatu fa'aalia 'e aunoa ma le faitioina
3. Tu'u atu se muta'aga o le afā o māfaufauga (tau o nai minute)
4. Fa'asilasila le fesili, le 'upu, le fui'upu, le matā'upu po 'o le fa'afitauli.
5. Fa'aaogā tagata ma mea 'uma 'o i le potu 'ātoa. 'Ia maua mai manatu 'o tagata i so'ò se pa'usisi 'o le potu.
6. O māfaufauga 'uma 'e ao 'ina tūsia i le laupapa po 'o se pepa, e ui 'ina e lē'ò le 'auala sili lea 'ona lelei. 'A mafai, tofi se tasi 'e fai ma failautusi 'ina 'ia lē lapelapea le fa'agāsologa 'o le galuega
7. 'I le i'uga, 'ia maua sina avanoa pu'upu'u 'e toe autala ai le falute ma fa'alauiloa le tele 'o manatu na maua mai 'e sui 'auai

Fa'ata'ita'iga

Alagāoa mo'omia

Ni alagāoa 'e mafai 'ona tusitusi ai 'i luga 'e pei 'o pepa fa'aali, laupapa po 'o se pepa fo'i.

Mālologa pupu'u ma sā'iliga mālōsi

'O nai galuega pupu'u 'e faia 'i so'o se taimi 'a 'o 'i luga 'o le gaga ma 'ua 'e va'aia uiga musuā po 'ua vela fo'i le fala. 'O ia gāoioiga 'ia ola ma mālīe. E tele pesega faitaga, ma tā'aloga fa'atamaiti 'e mafai 'ona fa'aofi mo lea fa'amoemoe. Ole'ā 'avea 'ia 'auala e fa'amamafa ai le tāua 'o tā'aloga mo tagata 'uma.

Fa'agāsologa

1. Fa'amatala ma fa'ailoa atu 'o tagata 'uma lava 'e mana'omia sina mālologa pu'upu'u ma 'ua 'e sāuni 'e fai se tā'aloga 'e toe fafaga ai le tino 'ia fa'afoisia le mālōsi
2. Fa'amatala le faiga 'o le tā'aloga 'i sui 'auai
3. Fa'atino le tā'aloga

Fa'ata'ita'iga

Tasi leni tā'aloga 'e fa'aaogā 'ae mafai fo'i 'ona 'ē tōmānatu 'i ni isi. 'E mafai foi 'ona fesiligia sui 'auai 'i ni tā'aloga olo'o lātou silafia ma o lātou fa'atinoga.

Igoa o le tā'aloga: Pu'e se tama'ilima

Mea e fai:

1. Fa'atūla'i tagata 'uma 'ae so'oso'o tau'au. 'O le tasi 'i le la itū ma lisi 'i lea itū. 'E lelei tele 'ae fa'atutū 'i se li'o
2. Tu'u le loaloavale 'i le alofilima 'o le isi olo'o soso'o 'i le itū tauagavale.
3. Ta'u 'i tagata 'uma ole'ā fa'apenei 'ona 'ē fai atu "Pu'e se lima pu'e se lima, pue se lima, pu'e!" ('o lona uiga 'e atutolu 'ona e vala'au atu "pu'e se lima" fa'ato'ā fai atu loa "pu'e")
4. 'E te vala'au loa "pu'e" 'ona taumafai lea 'o tagata 'uma 'ia na maua le tama'ilima 'o lē o i lona itū taumatau. 'A 'o taumafai 'e pu'e le tamatama'ilima 'o lē i le itū 'i mātau 'ia vave 'ona se'i 'ese lona fo'i tamatama'ilima mai lē olo'o 'i le itū 'i ama 'ina 'ia 'aua ne'i maua ia.
5. Fa'ata'ita'i muamua le tā'aloga 'ina 'ia mautinoa 'ua mālamalama tagata 'uma.
6. Taumafai le faiāoga 'i se faiga, fa'togafiti, 'i le suia lea 'o le mamanu 'o le tā'aloga. Mo se fa'ataita'iga, fa'atele 'i le 4 le vala'au pu'e se lima po 'o le fa'aitiitia 'i le fa'alua, a 'ua lē'o le fa'atolu 'e pei 'ona tatau ai.

Lia'i mai le polo:

'O le fetogia'i ma le sapoina 'o le polo, oleā fa'amapu'e ai lagona 'o sui, 'ua maua sia fa'amatu'u, 'ae mālie mo 'i lātou. 'O se faiga lelei fo'i lea 'e fa'atūlima ma fa'afeiloa'i atu ai le isi i lē tasi 'i le 'āmataga 'o le a'oa'oga, 'a 'o se faiga lelei fo'i lea 'e fa'aosofia sui e toe tōmānatu ma fa'aali tāofi i mea na ō lātou maua 'i le a'oa'oga. Fautaina sui 'uma 'ina 'ia tofusao ma 'o lea fo'i faiga 'ua na'ō se la'asaga pu'upu'u fa'anatinati.

Fa'agāsologa 'o le fa'afeiloa'iga:

1. Fa'atūlaga ē 'ua 'auai i se li'ō.
2. Fa'ailoa atu le galuega oleā fai ma fa'ae'e le 'au'au oleā velo'aso i ai. Mo se fa'ata'ita'iga 'a o'ō atu le polo 'i le tagata, 'ona ta'u mai lea 'e ia 'o lona igoa ma ni nai fa'amatalaga 'e uiga iā te ia lava. 'O se 'āmataga lelei lea mo se a'oa'oga. Togi le polo fa'asolosolo 'iā 'i latou 'o tutū 'i le li'ō.
3. 'Āmatamea le faiāoga e fa'ata'ita'i 'i ai le galuega.

Fa'agāsolo i le i'uga o le a'oa'oga:

1. 'Ia tūtūla'i sui 'uma i le li'ō i potopotoga lāiti po 'o le vāega 'ātoa.
2. Fa'amatala le galuega 'ua fuafua ma fa'ata'oto mai le 'autū. Mo se fa'ata'ita'iga; a togi atu le polo lea 'ona ta'u lea 'e se isi 'o se mea na ia maua mai le a'oa'oga, po 'o le fa'aali foi 'o ni ona lagona 'i le a'oa'oga 'i lona aotetele. Pule sui po 'o ai 'e togi 'i ai le polo, 'o se faiga lea e tāalao mai ai manatu fa'alāe'au mo 'oe, 'e tusa ma mana'oga 'o sui lātou te filifili ai 'e talatalanoa 'ae lē'ō le tusi tusi ma fa'amaumau i lalo.
3. Lafo atu fo'i 'i le faiāoga na 'āmatamea i' le fa'ata'ita'iga po 'ua lelei le gāoioiga 'ua fuafua.

Alagāoa e mo'omia

'O se tama'i polo. 'O se pepa 'ua numinumi 'e fai ma polo.

FETUFA'IGA FAI PAGA

'O le Fetufa'iga Faipāga'o se 'auala fa'amālosi'au lea 'i tagata tā'ito'atasi 'e māfaufau ai 'i se fa'afitāuli (to'a) po 'o se 'autū ma fetufaa'i ā latou metotia. 'E lu'itau ai tagata 'uma 'ina 'ia 'auai. 'E pei 'o le velo 'aso po 'o le afā o mafaufauga, e mafai ona 'āmata vave ai se 'autū po 'o se vāega 'o le a'oa'oga. 'Āfai 'o le Fetufaiga Faipāga 'e fa'aaogā so'o 'a 'o fa'agāsolo le a'oa'oga, 'ia fa'amālosia le fesuia'i 'o pāga 'i taimi 'uma.

O le Fa'agāsologa

- Fa'ailoa le 'autū po 'o fesili 'i sui 'auai.
- Fai 'i sui 'auai 'e māfaufau lēmū 'i ai mo se mīnute, tusi 'i lalo a lātou 'auala. **(MĀFAUFAU)**
- Fai i sui 'auai e paga ma le isi olo'o tuā'oi ma fetufaa'i o lātou manatu fa'atatau i le 'autū mo sina lua mīnute. 'Ātonu ole'ā mālilie 'uma 'i se mata'upu ole'ā fetufaa'i ai 'i le lātou vāega. **(FAI PAGA).**
- Vala'aulia ni isi pāga po 'o pāga 'uma 'ina 'ia fetufaa'i ma le vāega 'ātoa. **(FA'ASOA).**
- Tu'ufafatasi galuega fa'atino 'i se fa'ai'uga ma fai ai loa le aotelega 'o metotia sa fa'ailoaina.

Alagāoa mana'omia

Pepa ma peni. 'O le nei fa'atinoga 'e mafai lava 'ona fai 'e aunoa ma ni tusitusiga.

FALA

'O se 'auala faigōfie lenei 'e fa'aaogā 'i vāega lāiti. E fa'atupu manatu 'i māfaufauga ta'ito'atasi 'i le 'autū, ma fa'amālosia ai le fetufaa'i 'o 'auala.

O le Fa'agāsologa

- Fa'avasega sui 'auai 'i vāega ta'ito'afā pe ta'ito'alima ma 'ave 'i vāega ta'itasi fala.
- Fa'amatala le galuega fa'atino ma fa'ailoa le 'autū po 'o fesili.
- Fai 'i sui 'auai o vāega ta'itasi 'e tusi a lātou 'auala fa'atatau 'i 'autū 'i luga 'o le fala, 'i totonu 'o le poloka 'e tasi 'o avanoa 'e fa 'ua saunia.
- 'A mǎe'a le 3 po 'o le 5 mīnute, fai 'i ai 'e fetufaa'i a lātou 'auala 'i vāega (fa'amatala e sui ta'ito'atasi 'o vāega po 'o ā lātou galuega na tusi), ma fai 'i vāega 'e talanoa 'i 'auala ma tusi mea tāua 'e manana'ò 'e fefa'asoa'i ai ma tagata 'uma 'i le pusa 'ōgātotonu.
- Fa'ai'u 'i le fai 'i vāega ta'itasi 'e līpoti au'ili'ili mai a lātou fetufaā'iga po 'o le fa'aali fo'i lātou fala mo le faitau ai 'o isi vāega.

Sāuniuniga

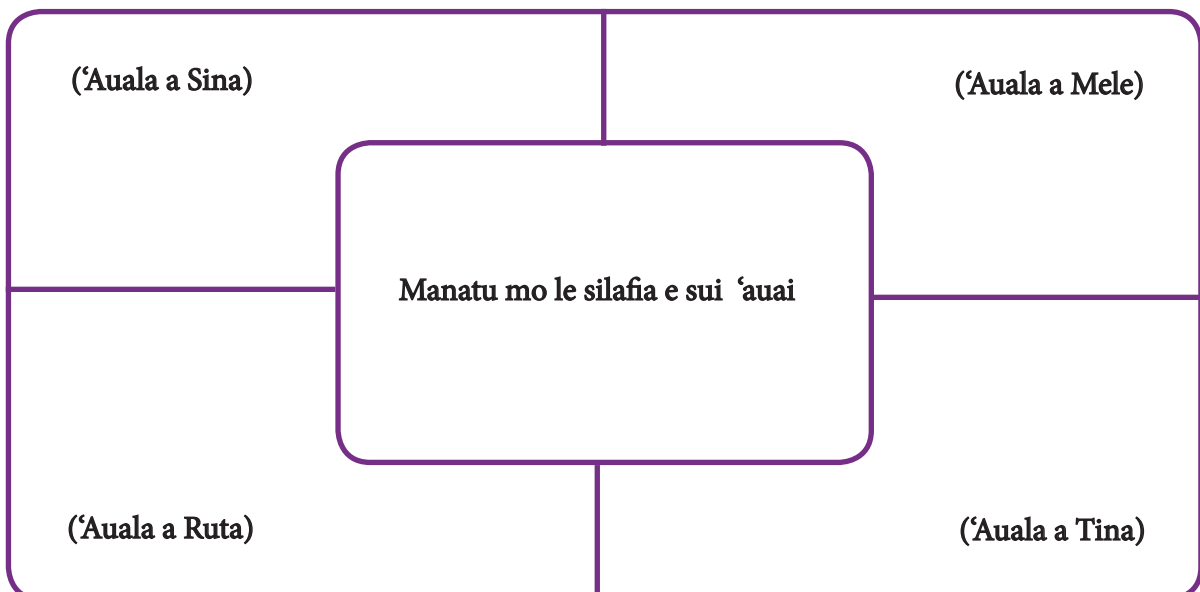
Sāuni 'ia lava fala 'ina 'ia tofu ai vāega 'e ta'ito'afā. 'Ia ofi 'uma le to'afā o tagata 'i le fala 'ina 'ia mafai 'ona tusitusi fa'atasi ai i le taimi 'e tasi .

Fa'ata'ita'iga o le Fala

Tusi laina 'i luga 'o le pepa 'ona vaevae lea 'i vāega tutusa 'e fa, fa'avanoa le 'ōgātotonu pei 'ona fa'aalia 'i le ata. 'Ā fai 'e lēai ni pepa lāpopo'a, 'ona fa'apipi'i fa'atasi lea 'o pepa A4 'e fa.

Alagāoa mana'omia

Pepa ma peni, ma 'ia lava fala mo sui ole'ā 'auai mai. Vaevae i le fa le aofa'i o sui 'auai mai.)

TO'ESE-FAAOPOPO- MALIE

'O lenei 'auala e lu'itauina ai sui 'auai 'ina 'ia va'ai aga'i 'i ō lātou talitonuga ma faiga māsani ma māfaufau aga'i i ni isi manatu po 'o fa'atinoga.

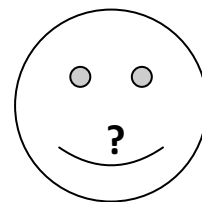
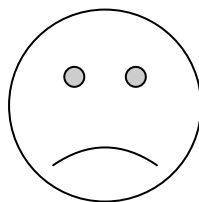
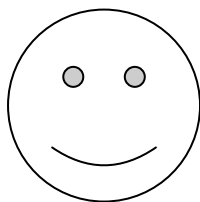
Fa'agāsologa

- Filifili le 'amata fesili 'o le "Pe 'ā" e feso'ota'i ma se 'autū 'o le a'oa'oga ma tusi 'i luga 'o le lau papa. ft: "Pe 'ā e fesiligia tamaiti e 'auai i faiga filifiliga a le nu'u?"
- Saunia se siata 'e tolu ona vāega ma fa'a'utū fa'apea: Fa'aopopo, Tōese, Mālie e pei ona fa'aalia i lalo.

FA'AOPOPO	TŌESE	MĀLIE
-----------	-------	-------

- Tufa pepa ma peni 'i vāega ta'itasi. Fai 'i ai 'e tusi le pusa 'e pei 'o lea 'i luga 'o se pepa.
- Fai 'i vāega ta'itasi 'e māfaufau muamua 'i le "fa'aopopo" po 'o ni itū tāua 'o ni 'auala ma lisi 'i le vāega 'o le fa'aopopo, ona māfaufau lea 'i le "tōese" po 'o ni itū lē lelei ma lisi, 'ona mulimuli lea fa'atāua ma tusi 'i lalo itū pe lelei pe lē lelei 'ae 'ia faigōfie ai 'ona maua "mālie", 'e ono ta'ita'iina 'i ni isi 'auala po 'o nisi taunu'uga lelei.
- Āfai 'e fou 'i sui 'auai le fa'asologa, fa'ata'ita'i 'i luga 'o le laupapa, fa'aaogā 'autū 'ese'ese 'ina 'ia maua tonu le mea olo'o mana'omia.
- Vala'au mo le iloiloina 'o 'autū ta'itasi, ma 'ia maua le avanoa mo sui 'auai 'uma 'ina 'ia mafai 'ona fa'asoa ō lātou lagona ma fa'alatele o lātou māfaufauga. (fa'amālosi'au iā 'i lātou 'uma 'ina 'ia pasi pe' ā leai ni 'auala e fa'asoa

Fa'amanatu: 'E mafai 'ona fa'aaogāina fōliga (fōliga 'ata'ata, fōliga fa'anoanoa ma fōliga olo'o iai le fa'ailoga fesili) nai lō le fa'aaogā o Fa'aopopo, Tōese ma le Fiafia.

'O le ā lou iloa? 'O le ā se mea 'e te fia iloa? 'O le ā se a'oa'oga ua 'e maua? (IFA)

Ua fa'aigoaina o le Iloa- Fiaailoa- A'oa'oina (IFA) ma 'o se fa'amanatu lelei tele 'ina 'ia au'ili'iliina ai ma fausia le iloa 'o sui 'auai 'e fa'atatau' i le 'autū. 'E fa'amālosia ai le toe fa'amanatu, fesili ma fa'atāga..

O le Fa'agāsologa

1. Filifili se 'autū ma tusi 'i luga 'o le laupapa po 'o ni fasi pepa. Ft. Ātina'ega 'o le māfaufau
2. 'I lalo ifo 'o le 'autū tusi le siata ma vaevae i ni vāega se tolu ma fa'a'utū fa'apea:- O Mea ua ou iloa, O Mea ou te Fia iloa ma Mea ua ou A'oa'oina (taga'i i le fa'ata'ita'iga olo'o i lalo).
3. Fa'amatala le galuega fa'atino.
4. Vaevae sui 'auai i vāega ma 'ave i ai pepa ma peni.
5. Fai i vāega ta'itasi e tusi se siata ma :
  - Talanoa ma tusi ni mea ua lātou iloa mai le 'autū i totonu o le poloka muamua
  - Talanoa i mea lātou te fia iloa i le 'autū, ma tusi ni fesili i le poloka lona lua
  - I le taimi mulimuli ane pe 'ā mafai i le fa'ai'uga o le a'oa'oga, fai i sui 'auai e tusi ni mea ua lātou a'oa'oina e fa'atatau i le 'autū i le poloka lona tolu.

Fa'ata'ita'iga

A'utū: Ātina'aina o le Māfaufau

O mea ua 'ou iloa	O mea 'ou te fia iloa	O mea ua ou a'oa'oina 'E mafai' ona fa'aaogā tali na lisi 'i le poloka lona 2.

Fa'amatalaga:

E mafai fo'i 'ona fa'aopopo se poloka 4: "O ā nisi mea 'ou te Fiaailoa?"

Alagāoa mana'omia

Pepa ma peni. Pe āfai 'i vāega, sāuni ni pepa lāpopo'a mo lātou.

Mālosi'aga, Vaivaiga, Avanoa maua ma ni To'a (MVAL)

'O se fagufagu lelei tele mo le su'esu'eina o mana'oga o nu'u po 'o nofoaga 'e ono suia, po 'o le fetu'una'i fuafuaga fa'ata'ititia po 'o fa'ai'uga. Fa'atatau i le 'autū, 'e mafai ona galue to'atasi po 'o vāega fo'i sui 'auai

O le Fa'agāsologa

1. Fa'ailoa le 'autū i sui 'auai.
2. Tusi le siata i luga o le laupapa po o le siata susu'e e pei ona fa'aalia i lalo.
3. Āfai o gālulue i vāega, ona vaevae lea i vāega.
4. Fai i sui 'auai 'uma 'ina 'ia māfaufau muamua i **Mālosi'aga** e feso'ota'i ma le 'autū ma fa'amau i lalo o le Mālosi'aga, ona fa'apenā lea ona fai i **Vaivaiga**. Fai i sui 'auai ina ia fa'atāua ma fa'amau **Avanoa Lelei/Maua** 'ua maua (fesoasoani maua so'o po o ni fa'ai'uga i totonu po 'o fafo atu o le nu'u.), ma ia fa'atāua ni lu'itau e ono tūla'i mai 'a 'o fa'ailoa suiga ma fa'amau i lalo o le 'autū o **To'a**.
5. Āfai o gālulue ta'ito'atasi sui 'auai, e mafai ona faipāga ma fetufaa'i ma isi. Āfai o fa'atino i vāega lāiti, e mafai ona latou soālaupule fa'atasi ma isi mea na lātou fa'amauina.
6. 'Ia fesiligia sui 'auai -: O le ā se mea ole'ā fai i ai? E mafai 'ona lima ta'ita'ina ai i sāuniuniga ma fuafuaga fa'atino 'a tagata ta'ito'atasi po 'o nu'u fo'i.

Fa'ata'ita'iga

'Autū: Fai se malae ta'alo a le nu'u

<p>Mālosi'aga</p> <ul style="list-style-type: none"> • To'atele tagata e fiafia i ai • Lelei ma telē le avanoa • Tele tomai i le nu'u • Gālulue fa'atasi tagata i ni isi polōketi 	<p>Vaivaiga</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ole'ā taugatā • 'O fa'amata e gau'i ma fa'aleagaina meata'alo pe 'ā ta'alo tamaiti matutua 'i le tu'ua o āoga. • Fa'alētele ni meafaigaluega 'i le nu'u
<p>Avanoa Lelei/Maua</p> <ul style="list-style-type: none"> • 'E ono maua ni fesoasoani tau tupe ta lafeagai • Fiafia tele faiāoga 'e fesoasoani • Ole'ā fesoasoani tamaiti mātutua. • Tele alagāoa fa'alēnatura talafeagai 'i le si'osi'omaga o le nu'u. 	<p>To'a</p> <ul style="list-style-type: none"> • 'Ia saogalēmū le malae ta'alo • Fa'atapula'a le taimi mo le fa'aulufaleina

Alagāoa mana'omia

Penimaka, siata susu'e ma pepa, po o le laupapa ma le penisina.

‘O TULIMANU ‘E FA MO FELAFOLAGO‘IGA.

‘O tulimanu e fa mo felafolafoa’iga ‘o se ‘auala e suia ai finauga māšani. E ‘ese mai i le finau atu ma le finau mai, o le talanoaga fa’amagafā e fa’amālosia ai sui ‘auai e lagolagoina le manatu tāua o isi tagata ma tūmau ai pea le tatala mai o māfaufauga e fa’aālia ai mea moni, ma fefīnauā’iga ma toe fetu’una’i ai i ō latou tūlaga

Fa’agāsologa

- Fa’aigoa tulimanu ‘uma o le potu fa’apea:- **LAGOLAGOINA MĀLOSI, LAGOLAGOINA, LĒ LAGOLAGOINA, LĒ LAGOLAGOINA MĀLOSI.**
- ‘Ave i vāega se fa’amatalaga i se fa’afitauli e ono fa’atupuina ai ni felafolafoa’iga, ft. “E tatau i tamā ‘ona tutusa lelei ō lā taimi fa’aalu ma tinā ‘i le fānau”.
- Soālaupule ‘e vāega ta’itasi le matā’upu ‘ona me’i lea i le tulimanu o iai le lagolagoina ‘o ō lātou manatu.
- Fai i sui ‘auai e sa’ili sana paga i le tulimanu o iai, talanoa mo le 30 sēkone ‘ina ‘ia mafai ‘ona ‘aumai se fa’amatalaga ‘ua māfua ai le filifiliga.
- ‘Āfai ‘e lagona se fa’atala’ese ‘o se manatu ‘o se sui mai tagata ‘uma ‘o le tulimanu ole’ā lē āfāina le toe sa’ili ‘o se isi tulimanu ‘e me’i ‘i ai.
- Nonofo pea sui ‘auai ‘i tulimanu ‘ua lātou filifilia ‘ia mafai ai ‘ona fa’afoe le felafolafoa’iga:
  - o Fa’amatala mai e se sui ‘auai ‘o le tulimanu LAGOLAGOINA MĀLOSI pe ‘aiseā ua ia filifilia ai lea vāega.
  - o Tu’u le avanoa ‘i se sui mai le tulimanu LĒ LAGOLAGOINA MĀLOSI ‘e talifuaitau mai i le manatu.
  - o Fa’aaau ai pea le mamau lea se’ia māe’a ‘uma fa’amatalaga ‘a sui ta’itasi mai tulimanu ‘e fa.
  - o Tatala le avanoa mo sui ‘auai o tulimanu ‘uma e fa e lafolafola tāofi mai ai ‘i le matā’upu.
- Tatala le avanoa ‘i sui ‘auai ‘e me’i ai ‘i se tulimanu ‘ua mālosi le finau i le matā’upu ma ‘ua suia ai lona manatu sa iai. ‘E lē āfāina pe ‘ā lē fulisia ‘ātoa lona manatu ‘i le finauga ‘ua mālosi mai ‘ae mafai na sui mai lana tulimanu sa iai ‘o le LAGOLAGO MĀLOSI ‘i le LAGOLAGOINA. ‘Ā māe’a, tu’u le avanoa ‘i sui ‘auai se’i fa’amatala mai pe ‘aiseā ‘ua toe suia ai lona manatu ma lana tulimanu. Mātau ni suiga olo’o lātou mānana’o ‘ia fa’aleo mai (pe’ā fai e iai) e ono suia ai se tulimanu e ‘au ai.

Atapu'e, ata ma atatusi

'O ata va'iaia 'o ni 'auala lelei ia e fana tonu ai le ū 'o manatu ma fa'aosofia talanoaga 'i se fa'afitāuli. 'O atapu'e ma atatusi o le nu'u ma lona si'osi'omaga 'e tāua tele 'i tagatānu'u ma e ono fa'aosofia ai fo'i lo lātou naunau e faia ni tusigāata. 'O lenei faiga e mafai ona fa'ataunu'uina 'i ni 'auala 'ese'ese. Fa'ata'ita'iga, 'e mafai 'ona taga'i sui 'auai 'i se ata 'o tamaiti 'o ta'alo, 'e mātau ai a'oa'oga 'o maua mai 'e tamaiti 'i ta'aloga. 'E mafai fo'i 'ona vili tonu manatu i fa'afitāuli tau le soifua mālōlōina ma le saogālēmū 'i totonu 'o le nu'u e ala 'i le fa'aaogāina 'o ata 'o fa'afitāuli ia.

Fa'agāsologa

1. Tusi fesili 'e fa'asinotonu 'i ai i le laupapa. Fa'ata'ita'iga, 'āfai 'o le 'autū 'o le 'Ta'alo', 'o le fesili 'autū e tatau 'ona: 'O le ā se a'oa'oga e maua e tamaiti mai lea galuega fa'atino?
2. Vaevae sui 'auai i potopotoga lāiti 'ona 'ave lea i ai 'o atapu'e po 'o ata 'e fa'amatala le 'autū
3. Fai 'i sui 'auai e tulimata'i atapu'e, talanoa le faiā ma fesili 'autū, ma tusi ā latou tali.
4. Fa'a'uma le fa'atinoga 'i le tu'u 'o le avaona 'i vaega ta'itasi 'e fa'asoā mai o lātou manatu 'i ata. Unā'ia sui 'auai 'e fai fesili 'i isi vāega ma fa'amau mo talanoaga.

Alagāoa Mo'omia

Atapu'e, atatusi, ata mai tusiata, fa'asolo aso, ata 'e fa'aaogā ai le masini fa'aali ata 'i luga 'o le laupapa, 'e mafai fo'i 'ona fa'aaogā le masini mo a'oa'oga pe 'ā iai.

Tala fa'atino ma fa'ataga

'O tala fa'atino 'o se 'auala tāua tele mo sui 'auai 'e toe tepa ai 'i talitonuga, mea tāua ma lagona aga' i le autū. 'A 'o fa'atino vāega 'ese'ese 'o le tala 'e tatau 'ona māfaufau ma fefulisa' i mānatu ma lagona. 'O se 'auala lelei tele lea mo le tele' o 'autū. 'E mafai 'ona fa'aaogā 'o se 'auala 'e mafai ai e tagata 'ona maua avanoa' e fa'amāsani ai 'i mea' e le'i māsania ai 'e pei 'o le talanoa ma tamaiti iā latou ata na tusi. 'O se fa'ai'uga lelei le tu'ufa'atasia 'o lagona ma manatu 'o sui 'auai 'o le a'oa'oga.

O le fa'agasologa

- Fa'avasega sui 'auai 'i potopotoga lāiti. 'Ave iai se ata 'e talafeagai ma le 'autū 'o le a'oa'oga. 'E mafai 'ona fa'aaogā lava le ata lea 'e tasi e vāega 'uma 'ia pe tofu foi lava le vāega ia ma le ata 'e 'ave i ai.
- Tu'u le avanoa 'i vāega ta'itasi e talatalanoa ai 'i fa'afitāuli 'o le lātou tala fa'atino. 'Ia tofi lava 'e lātou tagata e fa'atino vāega 'ese'ese 'o le tala. 'E tatau ona 'auai 'uma tagata 'i le fa'atinoga.
- 'Ia fa'atino 'e vāega ta'itasi a lātou tala ma 'ia fa'aaogā 'ofu ma teuga 'ese'ese 'ina 'ia uluuluāmatāfolau ai le fe'au 'i loto ma finagalo 'o tagata.
- 'Ā māe'a, talanoa 'i ni a'oa'oga na lātou maua mai le fa'atinoga. 'E lē masalomia le talanoaina 'oni fa'afitāuli na alia'e 'a 'o fa'atino le tala ma ni 'auala 'e fō'ia ai

Fa'ata'ita'iga o ata:

- o 'O se ata 'o se teineitiiti olo'o alu 'i le falema'i ona ua māsalomia 'ua ma'itaga.
- o 'O se failele 'o talanoa ma lona 'āiga ma fa'amatala 'i ai fesoasoani olo'o ia mo'omia
- o 'O se tinā 'o talanoa ma lona to'alua 'i le faiga 'o le 'āiga fuafuaina .

Alagā'oa Mo'omia

'O ni 'ofu ese'ese, 'o tēuga 'ese'ese

Tala fa'amatala

'E tāua ma aogā tele tala fa'amatala i a'oa'oga. 'E mafai ai 'ona fatufatu manatu 'i se 'autū. 'O le fa'atinoga 'o tala fa'amatala 'ua fa'amatalaina atu 'i le vāega lea 'o se 'auala 'e fa'aleleia ai le fa'amatalaina 'o tala 'e sui 'auai. 'E ui lava 'ina tele tala 'e silafia 'e le 'aumātutua' ae le'o tagata 'uma 'e lelei 'i le fa'amatalaina' o tala. 'E mafai 'ona fa'aaogā le 'auala lenei 'e le fai'oga 'e fesosoani ai 'i sui 'auai 'i le fa'atinoga 'o se su'esu'ega. 'E mafai foi' ona fa'aaogā le 'auala lenei 'e tamaiti 'e fa'amatala ai se mea na 'ia vā'ia pe na a'afia ai foi. 'Ia fa'amālosia tamaiti lāiti 'e tusi ata 'o le 'autū 'ae tu'u le avanoa 'i tamaiti matutua 'e tusi ai tala 'i le 'autū.

Fa'agasologa

- Tusi se ata fa'atafafa i luga 'o le laupapa ma vaevae 'i vāega nei 'O Anafea, 'O ai, 'O le ā ma le 'Aiseā. (taga'i 'i le fa'ata'ita'iga 'i lalo)

'O ANAFEA NA TUPU AI?	'O AI NA IAI?	'O LE Ā LE MEA NA TUPU?	'O FEA NA TUPU AI?	'AISEĀ?
-----------------------	---------------	-------------------------	--------------------	---------

- Fa'amatala se tala e fa'aaogā ai le fa'asologa 'o i luga. Fa'afaigōfie le taimi muamua.
- Toe fa'amatala le tala fa'aaogā pea le fa'asologa 'e tasi 'ae 'ua fa'aopoopo ni isi fa'amatalaga
- Fai i' sui 'auai 'e su'e sana paga ma 'ia auai 'e fa'amatala ni tala' fa'aaogā ai le 'auala pei ona faia muamua.
- Vala'aulia ni sui 'auai 'e fa'asoa mai a lātou tala 'i le vasega 'ātoa.
- 'Ia una'ia sui 'auai 'e fa'aaogā le 'auala lea 'e fa'amatala ai tala 'i tamaiti.

Su'esu'ega

'O sā'ili'iliga po'o su'esu'ega 'o tala e fa'a'utū i se 'autū filifilia. 'O su'esu'ega ia o ni fa'amaumauga i mea moni e tutupu i le olaga; fa'ata'ita'iga, 'o se tala i se tamaitiiti 'e 3 tausaga le matua 'e sauā lava 'i isi tamaiti. 'E tatau 'ona tutupu ane ai ni fesili se tele 'e fesiligia ai lea su'esu'ega. Talanoa 'i ai sui 'auai ma soālaupule ni fofō mo lea mata'upu. Fa'aaogā 'e sui 'auai le 'auala 'i luga 'e fai ai lea fa'atinoga.

Alagāoa Mo'omia

Pepa ma peni

Su'egā 'olua

'O le fa'amoemoe 'o le su'egā 'olua 'ia maua le avanoa e sui 'auai e māfaufau ai 'i ni alagā'oa 'e maua i le si'osi'omaga e lagolago ai ta'alogā ma le ola tuputupuāe o fānau. 'E māfai 'ona fa'aaogā mea olo'ō maua i aso 'uma po 'o mea fo'i 'ua 'uma 'ona fa'aaogā olo'ō maua i le si'osi'omaga 'O le fa'anaunauga 'ia 'aua lava ne'i to'a a'oa'oga 'ona o ni meata'alo e fa'atau mai 'i le fale'olua 'ae 'ia fa'aaogā pea mea olo'ō tagolima ai.

'O le fa'asologa

- Fa'amatala i sui 'auai le fa'amoemoe 'o le su'egā 'olua. E fesoasoani tele lea e tata'i ai māfaufau o sui ta'itasi i le ta'alogā; fa'ata'ita'iga, o le tu'u i ai o le avanoa e sa'ili ai meafaitino mo fa'avasegaga, faipaga, ma faitauga; po 'o le sa'ili o alagā'oa e fa'aaogā mo ta'alogā ma fa'atinoga e atina'e ai le tuputupuāe o le tino po 'o se isi vāega e tatau ona atina'e.
- Fai 'i ai 'e va'avai ma māfaufau 'i mea 'e ao 'ona o lātou aoina mai. 'E mafai 'ona fesoasoani 'i ai pe 'ā mo'omia. Fa'amanatu 'i ai le saogalēmū ma le tumamā (f.t. e tatau ona mamā ma saoglēmū meafaitino olo'ō ao mai mo tamaiti).
- Talanoa 'i sui 'auai 'i le mafua'aga 'e ālai 'ona ao mai meafaitino 'o mo'omia, fa'ata'ita'iga, ole'ā fa'aaogā nei meafaitino 'i le faiga o fa'avasegaga, faipaga, ma le faitau i nūmera, po 'o le faiga o ta'alogā mo pepe. Fa'amatala 'i ai la lātou galuega e fai: ao mai meafaitino, māfaufau 'i ni 'auala 'e fa'aaogā ai meafaitino, ma ia fa'asoa ā lātou 'auala 'i isi 'o le a'oa'oga.
- 'Āfai e tatau 'ona fa'atinoina i vāega le fa'atinoga, vaevae sui 'auai 'i ni potopotoga lāiti. 'E ma fai fo'i 'ona fai taito'atasi. 'A 'ē vaevae sui 'auai 'i ni vāega lāiti, e lelei la le 'ese'ese o ni sini e taula'i 'i ai la lātou va'ai, e pei 'o vāega 'ese'ese o le ola tuputupuāe po 'o le vaevae i le fa'avasegaga i le matua o tausaga.
- Fa'atapula'a le taimi e ao mai ai 'e sui 'auai meafaitino. 'E mānaia le ao mai o meafaitino ma 'aumai 'i le nofoaga 'o a'oa'oga e fa'asoa ai ma isi sui 'auai ni ā lātou 'auala ma faiga ole'ā fa'aaogā ai alagā'oa mo galuega fa'atino a tamaiti 'aemaise lo lātou auiluma.
- 'Ā lē mafai 'ona ao mai e sui 'auai ni meafaitino, e lelei la le talanoa i meafaitino o maua ma fa'asoa 'auala e mafai ai 'ona fa'aaogāina ai e mātua.
- Talanoa ma fefasoa'i. 'E mānaia le tu'u 'o le avanoa i tagata ta'ito'atasi po 'o le vāega 'ātoa foi e fa'asoa mai ai o lātou manatu ma 'auala na maua. Una'ia le fa'atalanoa ma fai fesili.

Fa'afetai 'i ā Laura Peterson mo sia 'auala mānaia.

'O alagāoa mo'omia

'O le fa'atinoga lenei e sa'ili lava e sui 'auai alagāoa lātou te mo'omia. 'Ae 'āfai e mo'omia 'ona fa'anatinati le faiga 'o se fa'atinoga i algāoa 'i le 'uma ai o le suegā 'oloa, e lelei la 'ona tapena 'e le faia'oga ni meafaigāluega e fa'aaogā e pei o le seleulu, o mea fa'apipi'i, peni, ma ni isi meafaitino e mo'omia mo le fa'atinoga ole'ā fai 'ina 'ia lelei le fa'ataunu'uina.

Tāaloga e fa'aaogā ai laupapa ma pepa malō

O tāaloga e fa'aaogā ai laupapa ma pepa malō o ni 'auala fa'atupu fiasia ma 'āmata ai talanoaga i se 'autū filifilia. E tele tāaloga a tamaiti e mafai 'ona fa'aaogāina mo lenei fa'amoemoe. 'E mafai 'ona fa'aaogāina se laupapa o iai i le fale po 'o le faia o se laupapa fou. 'Āfai e fa'aaogā se laupapa o iai tusi au 'upu i ni fasi pepa ma fa'apipi'i i luga o 'upu olo'o iai i le laupapa. Fa'aogā mai ni 'auala o fa'aaogā e ni isi tāaloga. E mānaia pe 'ā fa'aaogā au tāaloga fou i a'oa'oga po 'o le tu'u i le faletusi o le Nofoaga Tutotonu mo A'oa'oga 'i le nu'u mo mātua. E mafai 'ona fa'aaogā tāaloga a tamaiti mo a'oa'oga fa'amātua pe fa'aaogā foi ni pepa malō fou e fai ai ni au tāaloga. 'E mafai fo'i ona fa'aaogā mai ni tāaloga fa'aleaganu'u e fetau lelei ma au 'autū. 'O le to'atele o tagata 'ua māsani i le tāaloga e pei o le gata ma 'apefai. 'Āfai fo'i e fou iā lātou e mafai lava 'ona e a'oa'oina lona faiga.

O le fa'asologa

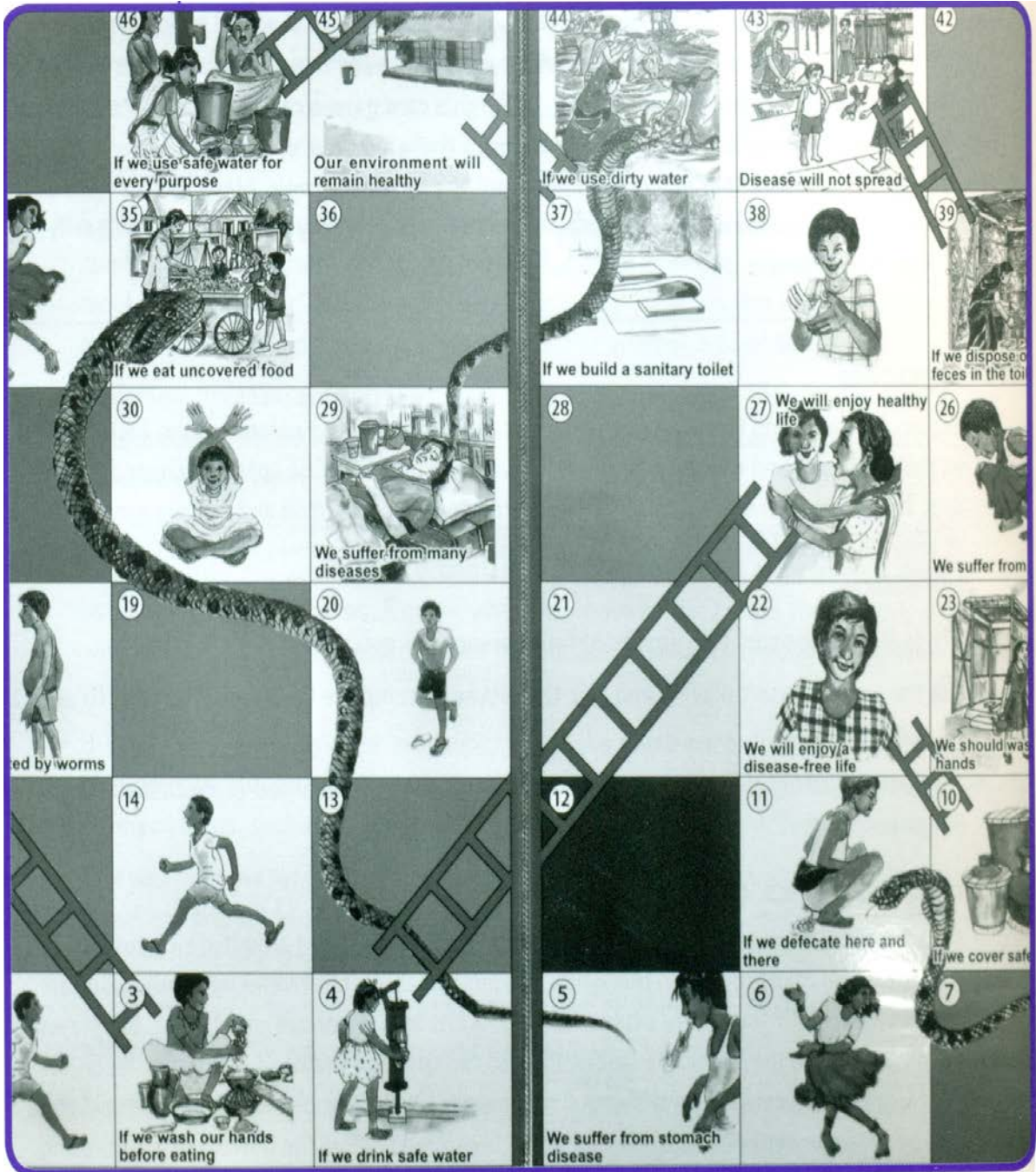
- Fa'amatala le igoa o le tāaloga ma lona faiga. 'O tāaloga nei e mo'omia ai le tagata tāalo 'ina 'ia togi le ma'ataisi ma fa'asolo lana ma'ata'alo i avanoa ma le nūmera o fa'aalia mai 'e le ma'ataisi. 'Ia faitau 'e le tagata tāalo le fe'au o tusia mai 'i le avanoa 'o tu ai lana ma'a 'āfai 'o se fesili 'ia tali le fesili 'ae 'āfai 'o fa'atonuga 'ia mulimulita'i loa 'i lona faiga. 'E talafeagai le fa'atinoga mo tagata tā'alo e to'afā.
- Vaevae taito'afā sui 'auai i vāega e fa.
- Fa'atino loa le tāaloga ma tu'u i ai le avanoa e fa'auma ai le tāaloga (10 i le 30 mīnute).
- Fa'amāe'a le tā'aloga i ni manatu mai vāega ta'itasi o mea na lātou talanoaina 'i le taimi 'o le tāaloga ma ni ona aogā.

Fa'ataita'iga: Gata ma 'Apefa'i.

'O le tāaloga lea 'ua tā'ua 'o Gata ma 'Apefa'i o se tāaaloga e fa'aoso ai le fiasia e fefa'asoa'i ma tata'i ai a'oa'oga 'i le tele o 'autū. 'O gata lātou te fa'aatania ni mea lē lelei 'a 'o 'apefa'i 'o fa'ailoga 'ia 'o ni mea lelei 'ua 'ausia. 'Āfai e palasi tonu le ma'ata'alo a le tagata i le pusa olo'o i lalo 'o le 'apefa'i 'o lona uiga 'ua maua le avanoa e a'e ai le tagata lenā i le tumutumu 'o le 'apefa'i. 'Ae 'āfai 'ae saofa'i lana ma'a 'i le ulu 'o le gata 'o lona uiga ua folo 'e le gata ma o'o mai ai 'i lona si'usi'u. Fa'ata'ita'iga, 'āfai o le 'autū 'o le ola tuputupuāe 'o le tamaitiiti 'e mafai 'ona e 'aumai 'i le tāaloga tausiga lelei mo fānau pei o le "fa'asusuina o pepe i susu o le tinā" i lalo 'o le 'apefai 'ae tu'u tausiga lē lelei 'e pei 'o le "lē a'oa'oina o le tamaitiiti e fufulu mamā ona lima" i le ulu 'o le gata. E mafai fo'i ona tusia ni fesili i ni isi 'o avanoa. 'Āfai 'e sa'o le taliga 'o le fesili, ole'ā toe maua le avanoa e togi ai le ma'ataisi a le tagata lava lea ma fa'aa'au ai 'i luma Ua fa'ata'atia atu i lalo le fa'ata'ita'iga 'o le tāaloga 'o le "Gata ma 'Apefa'i" 'ina 'ia mafai 'ona fa'aaogāina 'i so'o se 'autū.

Alagāoa mo'omia

- 'Āfai 'e te faia lava e 'oe le ta'alogā fa'aaogā se pepa malō mamafa. Ole'ā telē lou taimi fa'aalu i le faiga 'o le ta'alogā e lelei ai le fa'ava'a i se pepai'ila 'ina 'ia 'umi se taimi o tūmau lona lelei mo le fa'aaogāina.
- Peni vali ma penitala.
- Ma'a taisi
- O ni ma'a e fa'aaogāina e le 'auta'aalo mo le ta'alogā.

Tusi na fa'aaogā

Adrianbruce.com. Snakes and ladders game. www.adrianbruce.com (Accessed 25 June 2011)

Evans, J. and Myers. 1994. 'Childrearing practices: Creating programs where traditions and modern practices meet'. Coordinators' Notebook, No. 15.

Frangenheim, E. 2004. Reflections on Classroom Thinking Strategies. 5th edition. Brisbane, Rodin Educational Consultancy.

Graves, M. 2000. The Essential Parent Workshop Resource. Ypsilanti, Michigan, High/Scope Press.

Mannison, M. 1998. Interactive Teaching Strategies. 5th edition. Brisbane, Nice Business Publications.

Ministry of Education, Republic of the Fiji Islands. 2009. Kindergarten Training and Awareness Package. Suva, Government of Fiji.

Torkington, K. And Landers, C. 1999. Enhancing the Skills of Early Childhood Trainers. Oxford, Bernard van Leer/UNESCO Publishing and Oxford & IBH Publishing.

UNICEF, WHO, UNESCO, UNFPA, UNDP, UNAIDS, WFP and the World Bank. 2010. Facts for Life. 4th edition. New York, UNICEF.

Tulimanu e fa o felafolafoa'iga

http://www.ece.gov.nt.ca/divisions/kindergarten_g12/Section%202%20Critical%20Thinking%20Activities%20John%20version/Four%20Corners/Four%20corners%20discussion.doc (Accessed 25 June 2011).

VĀEGA 1: ĀVEA MA FAIĀ'OGA O 'AUALA FETUFA'AI MO A'OA'OGA

Alagā'oa mo'omia

- 'Āfai 'e te faia lava e 'oe le ta'alogā fa'aaogā se pepa malō mamafa. Ole'ā telē lou taimi fa'aalu i le faiga 'o le ta'alogā e lelei ai le fa'ava'a i se pepai'ila 'ina 'ia 'umi se taimi o tūmau lona lelei mo le fa'aaogāina.
- Peni vali ma penitala.
- Ma'a taisi
- O ni ma'a e fa'aaogāina e le 'auta'aalo mo le ta'alogā.

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Utumoa Seupule Olo'apu ma Inipene T. R. Simanu. O le fa'atonu o tusitusiga o Ainslie Chu Ling So'o.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'o'aina, Alagāoa ma Fuataga, Matāgaluega o Ā'oga, Ta'alogā ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

Tausiga 0

Fānau

Tusi 1:

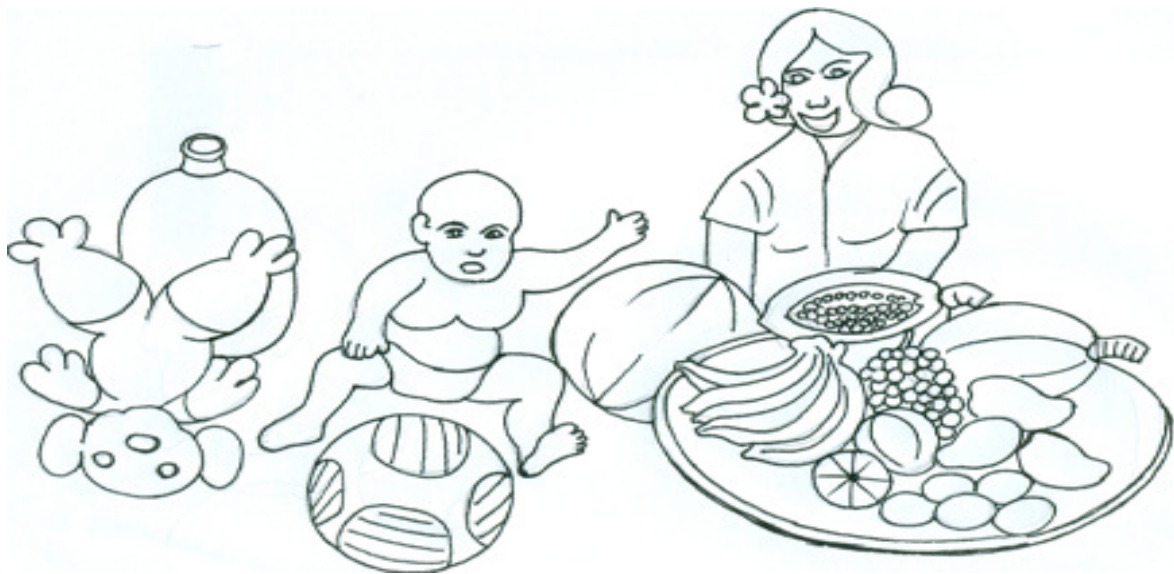

Tausiga o Fānau

O le tausiga o fānauiti, (mātua, mātua o mātua, fānau ma isi tagata o le 'āiga ma tagata o le nu'u) olo'o latou faia ni galuega tāua. Olo'o i o lātou 'āao le lumana'i mānuia o nu'u.

E mana'omia e fānau 'uma le alofa ma le saogalēmū 'ina 'ia ola mālōlōina, fiafia ma mafai 'ona fa'atino ma le mata'ālia ni vāega i totonu o nu'u ma sosaiete. O lenei tusi "Tausiga o Fānau", na fuafuaina fa'apitoa e fesoasoani i lagona alofa ma le saogalēmū e maua mai i a'i lātou olo'o tausia fānau ma ni fa'amatalaga e fa'atatau i o lātou nafa ma tiute, aiātatau a tamaiti (fa'amanuiaga fa'alētagata soifua) ma ni 'auala e puipuia mai ai fānau mai ni fa'alavelave.

O le polokalame mo le Tausiga o Fānau, sa fuafuaina fa'apitoa 'ina 'ia fesoasoani i nu'u, ae lē o le fa'atonu i ai o le mea e fai. 'Ua mātauina 'ua leva 'ona silafia e tagata le tāua o le tausiga o fānau i totonu o nu'u. Ua mautinoa foi fesuia'iga ua iai ma ua tele nu'u ua feagai nei ma lu'itau i le tausiga o fānau. O nei polokalame o Aoa'oga Fa'amātua mo le Tausiga o Fānau, o se avanoa lelei lea e fesufia'i ai manatu ma silafia o ē tausia fānau i ni lu'itau ole'ā feagai ma i lātou i le tausiga ma le atina'ega o le ola tuputupu'ae o tamaiti.

O ai le matua 'a 'o ai le tausitama?

E mana'omia e tamaiti o lātou mātua. Peita'i a tatou fa'aaogāina le 'upu "mātua" i le Tusita'iala, o lona uiga o tausifānau latou te fa'aauauina le vā'aia lelei o 'i lātou e lē fa'apitoa na o mātua na fānauina. O Tausifānau, o lātou ia e tapenaina le vā'aiga i aso 'uma o tamaiti ma lagolago i lo lātou ola saogalēmū ma le puipuia. O mātua lava tagata māsani lātou te faia galuega nei i le fānau mai, 'ae e mafai fo'i e isi tagata, e pei o mātua o mātua, fānau ma isi tagata o 'āiga ma nu'u.

Tusita'iala mo Aoaoga Fa'amātua mo le Tausiga o Fānau

O ai le matua 'a 'o ai le tausitama?

E mana'omia e tamaiti o latou mātua. Peita'i a tatou fa'aaogāina le 'upu "mātua" i le Tusita'iala, o lona uiga o tausifānau latou te fa'auauina le va'aia lelei o 'i lātou e lē fa'apitoa na o mātua na fānauina. O Tausifānau, o lātou ia e tapenaina le va'aiga i aso 'uma o tamaiti ma lagolago i lo lātou ola saogalēmū ma le puipuia. O mātua lava tagata māsani lātou te faia galuega nei i le fānau mai, 'ae e mafai fo'i e isi tagata, e pei o mātua o mātua, fānau ma isi tagata o 'aiga ma nu'u.

O ā nafa o tamā?

O manatu fa'aanamua i le tele o nu'u, o le matāfaioi a tinā o le va'aiga o tamaiti. E telē lava le aogā o le tausoa fa'atasi o le āmoga a tamā ma tinā i le tausiga o fānau. Peita'i, e iloa lelei taunu'uga o le faa'atonu folau o tamā i le ola tuputupuāe o fānau. 'Ua māua i su'esu'ega le lelei ma le alualu i luma o le taumafai o fānau i aoaoga i o lātou agava'a ma lagona pe 'ā iai le lagolagosua a tamā i le tausiga o lātou.

O ni isi o tamā o la lātou mea fiafia lea i aso 'uma o le mafuta iā lātou fānau ma tausi lelei. O le to'atele 'ua 'auai i le taimi e fānau mai ai le tamaitiiti mulimuli 'ane 'ua matuā fiafia e fa'ataunu'u ona nafa fa'amātua. O ni isi o tamā 'e 'ese fo'i la lātou silasila i o lātou nafa. E fa'amuumua le sa'iliga o fale ma mea'ai a tamaiti 'ae tau le alu le manatu i le tausiga o fānau vaganā le fa'atonutonuina o āmio 'ia tau-pulea lelei. E lua ni mafua'aga mo ia va'aiga. Muamua 'ona o talitonuga fa'aanamua ma le isi 'ona 'ua mālosi le ta'a'ina sesē e isi tamā.

Ua iloa i fa'amaumauga o le to'atele o tamā e fia iloa ātili ni 'auala e tausi ai ā latou fānau 'ae lē mafai 'ona ta'utino mai le ausage o le silafia i lea tūlaga. 'Ae le gata i lea, o le tele lava o polokalame mo le va'aiga o fānau e tu'usa'o lava i tinā ma tama'ita'i talavou, e fai lea ma 'auala e lagona ai le matamumuli o tamā e 'auai i nei aoaoga 'ina nei mea ane 'amusia lātou e isi fo'i tamā.

Ua iai le fa'amoemoe e vala'aulia ali'i ma tamā o so'o se tupulaga e āfifio mai e 'auai i polokalame o Aoaoga Fa'amātua po 'o le 'auai foi i ni aoaoga mo na'o ali'i lava ia 'ina 'ia māfai ai 'ona talanoaina o o latou talitonuga ma ni lu'itau o feagai ma lātou. Ia fa'ailoa i le faiaoga tūlaga e talafeagai mo le tou nu'u.

'A 'o lenei taimi, talanoa i fesili fa'atupu manatu nei:

- O ā matāfaioi a ali'i e fai i totonu o lou 'aiga?
- E aofia ai le 'avea o ia ma tamā ma le tausiga o tamaiti?
- Fa'amata o nonofo fa'atasi tamā ma ā lātou fānauiti?
- E māfana le mafutaga a tamaiti e aofia ai pepe ma o lātou tamā? 'Āfai e ioe lau tali, e fa'apefea ona iloa?
- O ā ni isi o mea lelei 'o lātou faia?
- O maua i totonu o lo 'outou nu'u ni aga ma ni tu le talafeagai e fa'aono lamatia ai le soifua o tamaiti – o ni aga ma ni tu e te finagalo e sui?

Tusita'iala mo Aoa'oga Fa'amātua mo le Tausiga o Fānau

O AIĀTATAU A TAMAITI (Fa'amanuiaga fa'aletagata soifua)

O le tele o atunu'u latou te mātauina aiātatau a fānau. Ua iai fo'i tūlafono a nei atunu'u e puipuia ai aiātatau a fānau ma lagolago i le ātina'eina o le soifua mālōlōina ma le ola lelei. O ni isi tūlaga māsani e aofia ai i nei tūlāfono o:

- O fānau 'uma e iai le aiātatau i le ōlaga, ola ma le tuputupuāe.

O lona uiga o fānau uma e tatau ona tausia lelei. O tamaiti ma ō lātou tinā e tatau ona soifua mālōlōina lelei ma taumafa i mea'ai talafeagai, ma puipuia mai fa'ama'i. O fānau uma e tatau ona ola mālōlōina ma saogālēmū i se si'osi'omaga e malu puipuia lelei ai lo lātou ola, ma e iai le aiātatau mo avanoa i aoa'oga e lagolago ai latou ola tuputupuāe.

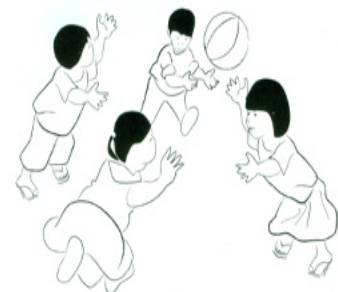
- O tamaiti 'uma e tatau ona tutusa lelei le tausiga, e aunoa ma se fa'aitū'au po 'o se faitama fa'apito.

'Ia tutusa le tausiga, lelei mea'ai e a'ai ai tamaiti ma 'ia laugatasia 'uma i avanoa maua mo le atina'ega o tūlaga manuia mo lo lātou auiluma. E fa'apitoa lea tūlaga mo fānau teine, fānau e iai ō latou mana'oga fa'apitoa, o fānau 'ua a'afia i le HIV ma AIDS, ma nai fānau mai isi atunu'u olo'o aumau i totonu o lou atunu'u.

- E tatau ona iai ni taimi e tā'a'alo ai tamaiti ma fai nisi fa'atinoga lātou te fiafia i ai.

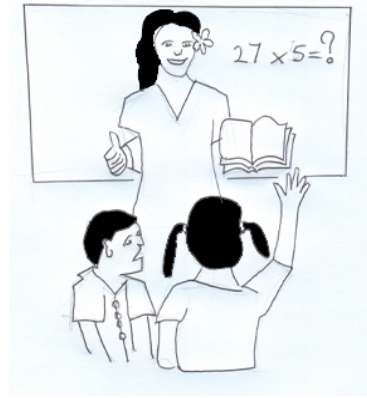
E iai le aiātatau a fanau e tā'a'alo ai ma ā lāou uō. E lagolagosua tā'aloga i tūlaga 'uma e ātina'e ai le ola tuputupuāe o le tamaitiiti – va i fafo, lagona fa'aga'e'etia, māfaufau, gagana ma ātina'ega o le tino. O 'auala lelei ia e a'o'a'o ai pepe ma fānauiti.

Tusita'iala mo Aoaoga Fa'amatua mo le Tausiga o Fānau

E iai le aiātatau a tamaiti mo aōaoga.

O fānau uma e tatau ona aōoga fua i aōoga tūlagalua ma maua 'au'aunaga e una'ia ai lo lātou fiafia e aōoga. E tatau fo'i ona 'auai i polokalame o aōoga āmata. O fānau e o i aōoga āmata e faigōfie lava 'ona tāpena mo le isi la'asaga o le ola aōaoina ma e fiafia foi i le aōoga

'Ia sa'oloto tamaiti e fa'ailoa mai o lātou lagona.

'Ia mafai ona maua e fanau avanoa e fa'ailoa mai ai o lātou lagona ma fai ni fa'ai'uga i fa'atinoga o aso 'uma olo'o lātou a'afia ai. O le fesiligia o ni o lātou manatu o le fa'ailoga lea o lo tātou fa'atāuaina o 'i lātou ma o le mausalī fo'i lea o le māfana o la tātou mafutaga. 'Ia malu, ma ola fiafia ma ia lagona e tamaiti lo tātou alolofa iā 'i lātou ole'ā le pine fo'i lo lātou talitonuina o mātua ma ā lātou fa'aiuga faia mo lo lātou lelei.

PUIPUIGA MALU O FĀNAU

O le va'aiga ma le tausia lelei o fānau e aofia ai le pupui malu o lātou mai le a'afia i fa'alavelave tūgā ma sauaga i totonu o 'āiga ma āfio'aga.

Puipuiga o fa'alavelave fa'afuase'i

E to'atele fānau ua maumau o lātou soifua i fa'alavelave fa'afuase'i. O le tele o nei fa'alavelave e mafai lava 'ona puipuia. O tamaiti lāiti e faigatā 'ona o lātou māmamalama i o'ō'ōga o fa'alavelave fa'afuase'i. O mātua ma ē o tausia tamaiti e puipuia tamaiti mai le ono a'afia i fa'alavelave fa'afuase'i.

E matua ā le tamaitiiti ma sui fo'i a'afiaga e o'o i ai, 'a 'o ni isi nei o fa'alavelave fa'afuase'i e tele 'ina a'afia ai;

- Mu ma manu'a o tino
- Pa'ū
- Malemo
- 'Ōnā
- Fa'alavelave i luga o 'aualatetele
- Sipaka i uaea eletise

E mafai lava 'ona puipuia tamaiti mai le ono tutupu ai o fa'alavelave fa'afuase'i pe 'ā mautinoa e 'i lātou o tausia tamaiti le saogalēmū o nofoaga uma.

O NI ISI IA O TA'IALA MO TAUSITAMA E PUIPUA MAI AI TAMAITI I LE A'AFIA I FA'ALAVELAVE FA'AFUASE'I.

- Ia mautinoa le saogalēmū o tūnoa. Ia mautinoa lelei e lē mafai ona au tamaiti i 'ulo o fa'ati'eti'e i le 'ogāumu.
- Ia mautinoa o iai se isi e va'aia tamaiti i taimi uma.
- 'Aua ne'i tu'utiā'ia tamaiti 'ia iai se tasi e va'aia tamaiti i nofoaga e iai vai (e mafai lava ona malemo le tamaitiiti i le loloto e 10 senitimita).
- Teu malu vailā'au e tapē ai manu nini'i fa'alafuā, o vailā'au fufulu ipu ma isi vailā'au 'aua ne'i fetāgofi ai tamaiti. 'Aua lava ne'i utuina ni karasini po 'o ni suā'u i ni fagu pa'u e fa'aono fa'asesēina ai tamaiti o se fagu inu.
- Teu vailā'au ma fuālā'au mo togafitiga ia teu malu 'aua ne'i au i ai tamaiti.
- Ia ta'ita'i lima o tamaiti pe 'ā savavali i luga o 'aualatetele.
- Ia pupuni 'uma palaka ma ki o mōli eletise i totonu o le fale. (o tamaiti ta'i lua tausaga ma lalo ifo e faigōfie lava ona ofi o lātou lima i ki o mōli ma palaka ma sipaka ai).
- Ia teu meafaigaluega ma'ama'ai pei o naifi, seleulu ma isi i ni nofoaga e lē ono au i ai tamaiti.
- 'Ia taumamao tamaiti ma meaola e ono a'afia ai i lātou. E mafai lava ona osofai'a e le maile fagafao se tamaitiiti.

Puipuiga o tamaiti mai le sauāina.

E tolu itū'āiga sauaga e tatau ona matuā puipuia mai ai tamaiti mai le a'afia ai.

- **O sauaga o le tino**

O sauaga o le tino e a'afia ai le sasa, po, lūlū, fe'a, tūlei, mu ma isi lava 'auala e fa'aono va'aia ai ni manu'a po ni lavea i tino. Ua fa'amauina i le tele o atunu'u o le po ma le sasa o ni isi ia o sauaga o le tino. E lē gata ina a'afia ai le tino ae ole'a a'afia ai foi le mafaufau i le olaga 'ātoa. Sa'ili ni 'auala talafeagai e aoa'i ai le fānau ae tu'u le sauāina o tamaiti. E maua mai nisi fa'amatalaga e fesoasoani i le fa'atonutonuga o amio pūlea o tamaiti i le tusi O Āmioga a Fānauiti.

- **Sauaga o lagona.**

O 'āiga e māfanafana le mafutaga ma fetausia'i lelei e saogalēmū ma ola fiafia tamaiti, lātou te iloa fo'i tausi le va feāloa'i ma tagata o lona lava 'āiga ma isi. O tamaiti e fa'alumalumaina, fa'amaāiasia ma lē fa'atāuaina o lātou lagona e feola ma tutupu ane ma lagona lē fiafia. E tutupu ane foi ma uiga sauā ma le fiamālosi. 'Aua le āmana'ia āmio lē taupulea a tamaiti ma fa'alumalumaina ai i latou. Ia vi'ia ma ta'ula'i le fa'atāuaina o āmio lelei ma le pūlea.

O le matamata o tamaiti i polokalame na'o tagata matutua e fetau ai i luga o le televise e a'afia ai fo'i o lātou lagona. E tatau ai lava ona va'ava'ai lelei polokalme o televise ma fa'asā tamaiti mai le matamata i polokalme lē fetau mo lātou.

- **Taofia sauaga i totonu o 'āiga**

O sauaga i totonu o 'āiga e māsani ona tutupu i le va o tamāloloa, fafine ma tamaiti. O le tilotilo o tamaiti i sauāga i totonu o 'āiga e a'afia ai lava lo lātou ola tuputupu a'e tusa lava pe lē'o latou na sauāina. O le fefe i sauaga e mafai 'ona a'afia ai le mafaufau, lagona ma le soifua mālōlōina o le tamaitiiti. E ola ane fo'i nei tamaiti ma fa'ata'ita'i i sauaga a tagata na va'ava'ai ma tilotilo i ai.

Āfai o 'ē silafia se tinā po 'o se tamaitiiti o sauāina e tatau lava 'ona e fesoasoani e lavea'i i lātou. 'Ia fa'atalatalanoa lē o a'afia i nei sauaga ma 'ave i ai ni fesoasoani e lavea'ia mai ai lātou i nei sauaga. E tāua le fa'ailoa ma talatalanoa i le tamā, tinā po 'o se ta'ita'i o le nu'u po o se fa'alāpotopotoga fo'i mo se fesoasoani.

Fesoasoani mo mātua

'Ua lē'o toe faigōfie le 'avea ma mātua i nei aso. 'Ua ausage 'āiga ma 'ua lēai foi nisi e fa'amoemoe e va'aia ma fesoasoani e aoa'o fānau 'ona 'ua lē toe maua le maopoopoga ma le fetausia'iga o 'āiga Sāmoa pei na iai i lā aso.

O se tasi o fa'afitauli aliali pea o le tau lēai o se taimi o mātua e mafuta ai ma va'ai fānau 'ona o le tōesea mai 'āiga i galuega. O le lē tagolima ma le lē lava o le fa'asoa o ni isi ia o fa'afitāuli 'ua fai ma to'atūgā i le tausiga ma le va'āiga lelei o fānau. 'Ua fai fo'i lea ma lape i le solosolo lelei o le ola aoa'oina o fānau.

Tusita'iala mo A'oa'oga Fa'amātua mo le Tausiga o Fānau

'Ua tele 'ina a'afia fo'i ōlaga o fānau i nei aso i suiga fou o le olaga e le'i ola ane ai mātua. O nei suiga fou ua lē iloa ai e le fānau ona tausi le vātapuia ma mātua.

Mafaufau i lou 'āiga. O le ā sou iloa i lou tūlaga fa'amātua i totonu o le tou nu'u? O ā ni suiga 'ua iai talu mai 'a 'o 'ē la'itiiti, 'a 'o lāiti foi ou tuaā? O ā ni fesoasoani o mo'omia e mātua o le tou nu'u mo le tausiga o fānau?

O le 'āmataga o le ola a'oa'oina o le tamaitiiti o le matāfaioi a tagata 'uma.

E mo'omia e le tele o mātua le fesoasoani mo le tausiga o fānau. E fa'amoemoe fo'i mātua i le mālō ma le lātou pitolā'au fa'atinoina i le a'oa'oina lelei o fānau a le atunu'u. Peita'i e le'ō taimi 'uma e sōloga lelei ai ia faiga. 'Ae olo'ō tamā'ōāiga nu'u i le sosia o tagatasoifua o ē o iai agava'a ma le silafia i le a'oa'oina o tamaiti.

O le tele o nisi vāega o le lalolagi, ua o lātou fa'aaogāina le tomai o lātou lava tagātanu'u mo le a'oa'oina o fānau. O le fa'anaunaga 'ia sōloga lelei pea tūlaga 'uma mo le tamaitiiti (olo'ō nofo i le nu'u po 'o le taulaga) ma 'ia ola sa'oloto ma fiafia i lona nu'u ma le mea o nofo ai.

O lelei le tou nu'u mo tamaiti? O tutusa avanoa maua mo tamaiti 'uma i so' se 'au'aunaga (soifua mālōlōina, vai mamā, tūmamā, a'oa'oga, 'au'aunaga lautele)? Ia maua 'uma e i latou fa'amanuiaga fa'aletagata soifua mo puipuiga, tā'alo, 'āiga e nofo ai, ā'oga ma 'ia 'auai i mea fai a le nu'u.

'A mae'a 'ona e iloiloina mālosi'aga ma vaivaiga o le tou nu'u, ona e māfaufau lea i mea nei: O le ā se mea e mafai 'ona e fa'aleleia ai lou nu'u mo pepe ma fānauiti?

O mea e mafai 'ona e faia

- 'Ia mātau lelei tamaiti o lou 'āiga ma le nu'u. O āmana'ia a lātou aiātatau? 'Āfai e lēai, māfaufau pe o le ā le mea ole'ā fai, ma soālaupule ou manatu ma isi.
- 'Ia e iloa 'ona fefā'asoa' i ma lau fānau. O tutusa le tausiga i mea'ai ma le ola mālōlōina o lau fānau? 'Āfai e lēai māfaufau i ni suiga lelei e sui ai.
- Ia tele le taimi fa'aalu o tamā ma tinā i le la fānau ma 'ia talanoa ma fefā'asoa' i fa'atasi 'a 'o faia a lātou galuega māsani o le aso, e pei o le faiga o meaai, fa'amamāina o lo lātou si'osi'omaga, faiga o fa'atauga ma le faiga o togālā'au.
- Fa'amatala fāgogo i tamaiti ma una'ia i lātou e fai mai fesili
- Tu'u le avanoa e fa'aali mai ai lagona o tamaiti ma ia āmana'ia a lātou fa'ai'uga fai. Fa'ata'ita'iga, pule le tamaitiiti i lona 'ofu e fai ma mea'ai e fia 'ai ai.
- 'Ia mautinoa e maua e tamaiti avanoa e ta'aalo ma fai mea e fiafia ai.
- 'Ia va'ai lelei pepe ma tamaiti lāiti i taimi uma. 'Ia mautinoa le saogalēmū o totonu ma fafo o le fale.
- Aoa'o tamaiti 'ia iloa 'ona ava ma fa'aaloalo i tagata mātutua ma isi fo'i tamaiti; fesoasoani 'ia o lātou mālmalama e lē tatau 'ona lātou faia ni aga e fa'amanu'alia ai le isi tagata.
- Una'ia tamaiti 'ia talanoa mai pe 'ā vaa'ia le atuatuvaale. Mātau uiga fa'aali mai pe iloa ai ni sauaga ae ia fa'atopetope ona fai se fa'aiuga talafeagai.

Alagāoa ma 'au'aunaga o maua i le nu'u

Tusi na fa'aaoga

Evans, J. 2006. "Strong Foundations: Early Childhood Care and Education". Paper commissioned for the EFA Global Monitoring Report 2007, Paris, UNESCO.

Human Rights Education Association. 'Simplified version of the Convention on the Rights of the Child'. <http://www.hrea.org/feature-events/simplified-crc.html>. (Accessed 21 February 2011)

The Consultative Group on Early Childhood Care and Development. 2000. "Support for families: Working with parents and caregivers to support children from birth to three years of age". Coordinators Notebook, No. 24,

UN Committee on the Rights of the Child, UNICEF, and Bernard van Leer Foundation. 2006. "A Guide to General Comment 7: Implementing Child Rights in Early Childhood". The Hague, Bernard van Leer Foundation.

Human Rights Education Association. 2011. First Steps: A manual for starting human rights education http://www.hrea.org/index.php?base_id=104&language_id=1&erc_doc_id=511&category_id=6&category_type=3&group (Accessed 21 February 2011)

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Utumoa Seupule Olo'apu ma Inipene T. R. Simanu. O le fa'atonu o tusitusiga o Ainslie Chu Ling So'o.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'o'a'oina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Ā'oga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

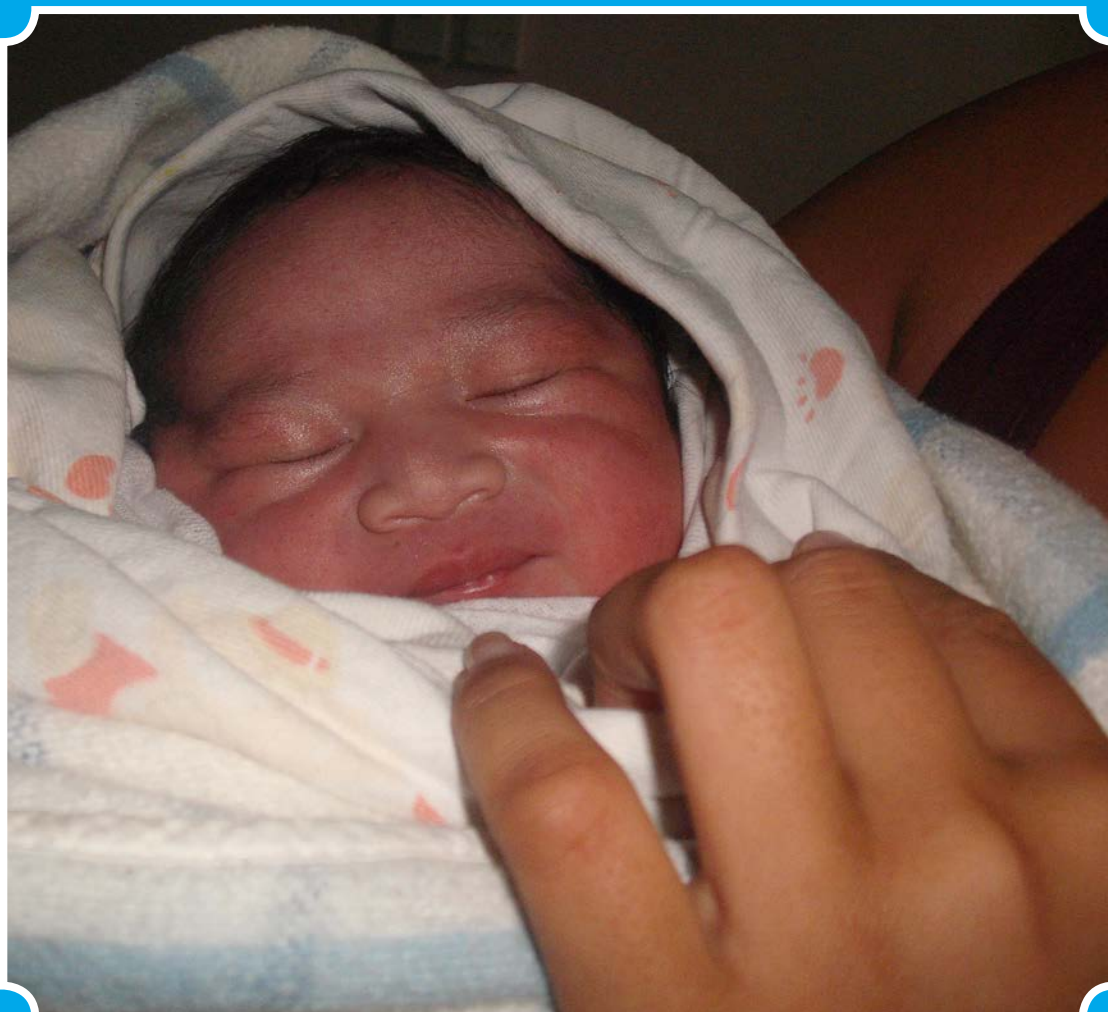

Japan
Funds-in-Trust

Ua fānau mai le tamaitiiti

Tusi 2

Tusi tā'iala o aōaōga mo faiaōga mo le tausiga o fanau.
Aōaōga 2: Ua fānau mai le tamaitiiti

Ua fanau mai le tamaitiiti

‘AUGA O LE A’OĀ’OGA

- ‘Ia mafai ai ‘ona fefa’asoa’i silafia ma iloa o sui ‘auai i matā’upu tau ma’itaga, o le fānau mai o se pepe fou ma le fa’afānauga o le tinā .
- ‘Ia mafai ai ona fa’ailoa i sui ‘auai ni isi o fa’amatalaga fa’atatau i le ‘autū.
- ‘Ia mafai ai ‘ona maua se si’osi’omaga lelei ma le faigōfie ‘ona saōloto ai sui ‘auai e fa’asoa ō lātou manatu ma fesili fa’atatau ‘ le matā’upu.

O FA’ATINOGA FAUTUAINA

Fa’atinoga 1: Fefa’asoa’iga o tala.

Fa’atinoga 2: O lou iloa, o le mea ‘e te fia iloa, o le mea ua e aōaōina mai.

Fa’atinoga 3: Ata fa’aoso fialia.

ĀLAGĀ’OA MO’OMIA

- Siata susu’e, peni make, penisina ma le laupapa.
- O se atigipusa e tu’u ai fesili mo le Fa’atinoga 2.
- O se ata o le fa’agāsologa o le tuputupuāe o le ‘alu’alutoto mai le Tusi 2 o le Tusita’iala o Aōaōga Fa’amātua mo le Fa’atinoga 3.

MANATU TĀUA

O manatu olō’o mulimuli mai o ni fe’au tāua ia mo tama’ita’i ma ō lātou ‘āiga.

- Ole’ā fa’ateleina a’afiaga e maua ai tinā ma pepe ‘i ma’itaga o tama’ita’i e le’i ‘ātoa le 18 o tausaga po ‘o le sili atu fo’i i le 35 le matua.
- ‘Ia ‘aufa’atasi le tamā ma le tinā i le faia o le ‘āiga fuafuaina.
- O le ulaula, inu ‘ava mālosi, fa’aaogāina o fuālā’au o’ona ma isi vaio’ona e lē lelei mo le failele ma le pepe.
- Mo le mautinoa o le soifua mālōlōina lelei o le failele ma le pepe e tatau ai lava i so ‘o se tinā ‘ona fa’atali se’ia ‘ātoa le lua o tausaga o lana tama fa’ato’ā toe to lea.
- So ‘o se tinā ma’itaga e tatau lava ‘ona alu so’o e va’ai se tausi soifua fa’au’uina ‘a ‘o le’i o’o i lona māsina fānau, e tatau foi ‘ona fa’afānau ia e se tausi soifua fa’au’uina po ‘o se fa’atōsaga ‘ua iai lea agava’a ma le silafia.
- O le fa’asusuina o le pepe i suāsusu o le tinā o le mea’ai ma le vaiinu sili lea mo pepe i le ono māsina muamua.
- Toetoe lava o tinā ‘uma e mafai ‘ona fa’asusus ā lātou pepe. Āfai e lē mafai e se tinā ‘ona fa’asusu lana pepe, e mafai ‘ona tatau suāsusu o tinā e fafaga ai po ‘o le fa’aaogā o le ‘apasusu (formula) ‘ae fa’asusu i se fagususu mamā.
- O le ono māsina le matua ‘ua tatau ‘ona fafaga le tamaitiiti i mea’ai tatau ma le talafeagai pe fa’alima i le aso.

Tusi ta'iala o a'oa'oga mo fai'oga mo le tausiga o fanau.
A'oa'oga 2: Ua fanau mai le tamaitiiti

- E mo'omia e pepe le tausi fa'apelepele, alofa, fusi ma fa'atalanoa e atina'e ai le ma'faufau ma lona iloa. E 'amata lava ona matau e pepe mea 'ina 'ua fananau mai.
- E taua le fausia o se mafutaga mafana ma le va'alalata o matua ma pepe au'a o le fa'avae mautu lea o feso'ota'iga mulimuli mai.

Fa'amanatu: E tatau i le fai'oga 'ona fa'ailoa ma 'ave le fa'amuumua i ni mata'upu i totonu o lo latou nu'u.

Sauniuniga ma le a'oa'oga.

- Faitau ma fa'amasani i le tusi Ua fanau mai le tamaitiiti, olo'o i le Tusita'iala 'o A'oa'oga Fa'amatuamo le tausiga o fanau, ma mafau'upu 'i ni 'au'ala 'e fa'ogā lelei ai 'i totonu 'o lou nu'u.
- 'Afai 'e leai sou talitonuga 'i lenei mata'upu, vala'aulia se tausi soifua 'ua a'oa'oina, po 'o se fa'atōsaga 'e fa'asoa le mata'upu a'oa'oina 'i le taimi 'o le a'oa'oga. Tāpena fa'atasi le a'oa'oga ma fa'ailoa 'i le isi tagata le vāega tonu 'e mana'omia ai lana fesoasoani.
- Ma'faufau i se tala 'e fa'atatau iā te 'oe 'e mafai 'ona 'e fa'asoa ai 'i le 'autū.
- Faitau 'i le 'auala ole IFA olo'o 'i totonu 'o le Vāega 3 'o le Tusi ta'iala 'o A'oa'oga mo Fa'amātua mo le tausiga o fanau.
O se 'auala aogā tele lea mo le sā'ilia o mea 'ua iloa e tagata, ma mea latou te fia iloa mai le a'oa'oga.
- Fa'atūlaga alagā'oa 'uma e mana'omia mo le a'oa'oga 'e aofia ai alagā'oa mo fa'atinoga 'a tamaiti.
- Fa'asalalau atu le tala 'e uiga 'i le a'oa'oga 'i se auala 'e lelei ma talafeagai ma lou nu'u. Pei 'o le fa'ata'ita'iga, 'e ala atu 'i ta'ita' 'o le nu'u, falema'i fa'aitūmālō ma āoga.
- 'E mafai 'ona 'e faia se fa'aliga matamata tetele po 'o ni pepa fa'aemo olo'o tūsia ai fe'au taua. Tu'u le fa'amamafa 'i mea 'e sili 'ona taua 'i lou nu'u. Fa'aopoopo 'i ai ni ata, 'e pei 'o ata 'o le tuputupuāe 'o le pepe 'a 'o le'i fanau mai.

Ta'iala mo le a'oa'oga.

(1) **Fa'afeiloa'i**
'I le vāega lenei, 'o mea nei 'e fai 'e le fai'oga.

Fa'afeiloa'i tagata uma. Fa'alauiloa aloa'ia ni mālō.

Toe lauliliu le a'oa'oga taluai.

Taimi fuafuaina; 20 mīnute.

Fa'asologa.

Tusi ta'iala o a'oa'oga mo faia'oga mo le tausiga o fanau.
A'oa'oga 2: Ua fanau mai le tamaitiiti

- Va'ai 'i le siata 'ua 'uma 'ona saunia 'i lalo 'o le galuega lona 4 'i le a'oa'oga taluai. "O ai'atatau a tamaiti i (igoa o nu'u). Afai e te le'i amataina le galuega lea i le a'oa'oga taluai, ona tusi lea i luga o le siata a'o le'i amataina le a'oa'oga e fa'a'ogā e fa'amatala ai ai'ā tatau a tamaiti.
- Fesili iai pe iai se isi e fia fa'aopoopo i le siata auā o lea sa maua le taimi e tilotilo ai i lona lava nu'u ma māfaufau i ai'atatau a tamaiti.
- Fa'asolo i pusa ta'itasi, ma fa'aopoopo ni manatu fou mai sui 'auai.
- 'Āfai e alia'e mai se fiafia i se fa'atinoga e pei o le fausia o se malaetā'alo mo tamaiti, fuafua se taimi ma se nofoaga e toe talanoa ātili ai i le mata'upu. Taumafai e 'aumai se tagata mai le nu'u na te ta'ita'ia le manatu ma fa'amālosi'au i tagata olo'o lagolagoina 'ina 'ia 'auai. Fai 'i ai e mafai fo'i e tamaiti matutua o le nu'u ona 'auai.

Fa'atomuaga o le 'autū fou: Ua fanau mai le tamaitiiti.

Taimi fa'atūlagaina; 10 mīnute.

Fa'asologa:

- Fa'amatala le 'autū. E fa'atatu i le mauaina o pepe, o le fananau mai ma le va'aiga o 'i lātou ma o lātou tinā.
- Fa'amatala 'i ai o se autū tāua tele lea i le tele o nu'u 'ona o le tele o tinā ma pepe olo'o feagai ma tūlaga faigatā fa'alesoifua mālōlōina pe 'āfai e lē lelei le va'aiga o 'i lātou.
- O le avanoa lelei leni e fai ai fesili ma talanoa ai i mata'upu e tāua i le tou nu'u.
- Fa'amanatu i sui 'auai o le autū e tāua mo tagata 'uma 'e aofia ai tamāloloa ma tama talavou.
- E ui 'ina 'o ni isi mata'upu e ilitata/tūgā i ni isi tū ma ag'ifānua 'ia fa'aosofia sui 'auai o le soifua mālōlōina lelei o le tinā ma le pepe e silisili atu lona tāua.

Galuega fa'atino.

Galuega fa'atino 1: Fefa'aso'iga o tala.

Taimi fuafuaina: 20 mīnute.

1. Fa'amatala se tala patino i lou lava iloa e fa'atatau i ma'itaga, o le fanau mai, po 'o pepe fou fa'ato'ā fananau mai. (2 -3 minute)
2. Toe fa'atepa sui 'auai i le tala tala a tamā olo'o i le tusi. Faitau leotele (pe faitau e se isi o le mafutaga.). Fesili mo ni manatu e uiga i le tala.
3. Vala'aulia ni isi o sui 'auai e fa'aso'ia mai o lātou iloa. (Tu'u 'i ai ni nai mīnute e tautatala ai.) O nei sui e mafai o ni tamā, tinā, tupulaga talavou, mātua o mātua po 'o so'o se isi lava tagata. E lē fa'apea se'ilogā sa ia fanauina se pepe ona fa'ato'ā mafai lea ona fa'aso'ia mai sona iloa. Fa'amalosia fesili ma talanoaga.
4. Ta'u i sui 'auai olo'o iai le avanoa i totonu o le tusi e tūsia ai ma fa'aāta ai ā lātou lava tala pe'ā o i o latou 'āiga. Fa'aali 'i ai le itūlau, "O La'u Tala" i le pito i tua o le tusi. E mafai ona 'aumai a lātou tusi i le isi a'oa'oga o i luma e fa'aso'ia mai ai i le mafutaga. (E mafai mulimuli ane ona tu'u fa'atasi ia tala i se tusi mo le Nofoaga Tūtotonu o A'oa'oga i le Nu'u)

Tusi ta'iala o a'oa'oga mo faia'oga mo le tausiga o fanau.
A'oa'oga 2: Ua fanau mai le tamaitiiti

Galuega 2; O ā mea o 'e iloa, o ā mea 'e te fia iloa, o ā ni mea ua e a'oa'oina mai ?

Taimi fuafuaina; 20 mīnute.

Fa'asologa;

- Fa'asalalau le 'autū o le galuega; O le mauaina o pepe, o le fananau mai ma le va'aiga o 'i lātou ma o lātou tinā.
- Vaevae sui 'auai i vāega ta'ito'aono pe ta'ito'avalu tagata. Vaevae 'ina 'ia na'o tane le isi vaega ae tinā/tama'ita'i le isi vaega. 'Aua le fa'afefiloiiina vaega mo le galuega lea.
- Filifili se lātou sui e tusitusi ma tautala mo le lātou vaega.
- Fa'aali i sui 'auai se fa'ata'ita'iga o le IFA

O mea ou te iloa	O mea ou te fia iloa	O mea ua ou a'oa'oina mai.

- Fa'amatala le fa'asologa o le 'auala o le IFA. Fai muamua i ai e talanoa ma tusi i lalo (i le pusa muamua le ata) mea e iloa e i lātou 'uma ta'ito'atasi e uiga i le'autū 'ona talanoa loa lea ma tusi i lalo mea o lo'o lātou fia iloa. E mafai ona fa'apupu'u tusitusiga. 'Āfai e lē mafai e tagata 'ona tusitusi 'ona fai lea 'ua na'o se talanoaga 'ae mafai 'ona tusi i lalo 'e le faia'oga i luga 'o le siata susu'e. Fa'aavanoa pea le pusa lona tolu se'ia iai se taimi o i luma i le a'oa'oga Tu'u i ai le 10 mīnute mo le galuega lea.
- Fai i le sui o le vāega e fa'asoa i isi mea na tusi e le lātou vāega. Fa'alototele i ai e fai fesili ma talatalanoaga. (10 mīnute).
- Toe fa'atepa sui 'auai i le tusi 2 i le Ta'iala mo A'oa'oga Fa'amātua mo le tausiga o fanau.
- Ta'u i sui 'auai e toe fo'i mai i le galuega lea i le fa'ai'uga o le a'oa'oga.

Tusi ta'iala o a'oa'oga mo faia'oga mo le tausiga o fanau.
Aoa'oga 2: Ua fanau mai le tamaitiiti

Galuega 3;

Ata fa'agae'etia loto. Fa'aaoga le ata o le tuputupu ae 'a 'o i le manava se'ia o'o ina fanau mai e fa'atupu manatu i talanoaga ma faiga fesili a potopotoga laiti.

Taimi fuafuaina; 25 minute.

Fa'asologa;

- Toe fa'afu'i sui 'auai i le ata olo'o i le tusi ua fa'aulutalaina "Ua fanau mai le tamaitiiti" i le Ta'iala mo Aoa'oga Fa'amatua mo le tausiga o fanau.
- Fa'apu'upu'u le fa'amatalaga o le fa'aogaina o le ata.
- Fai i sui 'auai e talanoa i le ata ma a lātou paga po 'o vāega laiti. (10 minute)
- Fai i sui 'auai po 'o vāega laiti e lipoti mai le lātou talanoaga. Fa'amalosia i ai e fai fesili ma fa'alatele le talanoaga. Afai e talafeagai, fai e 'oe fesili 'ina 'ia 'auga le talanoaga i manatu faavae, e pei o le taimi tonu fa'ato'a foafoa ai le pepe ma a'afiaga le lelei o suavai 'ona.
- E mana'omia lou iloa 'ua talanoaina 'uma fe'au taua nei i le a'oa'oga.

Fa'ai'uga.

Taimi fuafuaina; 10 minute.

Fa'asologa.

- Tu'u i sui 'auai ni nai minute e mafau fau ai i mea 'ua lātou a'oa'oina mai le a'oa'oga.
- Fai i ai e tusi i lalo mea ia i le pusa lona tolu o le ata. ("O mea 'ua 'ou a'oa'oina mai")
- Fai i sui 'auai e fa'amatala i le isi fo'i sui 'auai se mea se tasi na ia a'oa'oina mai. 'Ia vave le fa'agasologa o le galuega lea. E mafai 'ona e fa'aogaina le 'auala o le "Lia'i mai le polo" mo le galuega lea. (mo ni isi fa'amatalaga, va'ai le "Auala feuluulufa'i", o le Vaega 1 o le Ta'iala lena)
- Fa'asilasila le aso, taimi, nofoaga ma le 'autu o le isi a'oa'oga.

Tusi ta'iala o a'oa'oga mo faia'oga mo le tausiga o fanau.
A'oa'oga 2: Ua fanau mai le tamaitiiti

Galuega a Tamaiti.

Āfai e iai ni tamaiti i le a'oa'oga, o ni isi ia o galuega e mafai ona tou galulue ai i le a'oa'oga.

- Talanoaga i ata. O tamaiti e fiafia e matamata i ata o pepe. Oleā fa'afeso'ota'i e tamaiti āoga fa'ata'ita'i ata iā 'i lātou lava ma talanoa ai iā lātou ma ō lātou 'āiga. 'Ia mautinoa 'ua talafeagai le tele o ata 'ina 'ia mafai 'ona iloa ma va'ai i ai tamaiti 'uma. Fai fesili tatala ma ni fesili e fa'amālosia ai tamaiti e māfaufau.
- Talanoaga i ata. Fa'aaogā ata o pepe ma ō latou tamā ma tinā.
- Fa'atino le nofo latalata 'i le tamaitiiti ma faitau po 'o le tilotilo ma matamata fa'atasi i se tusi ata.
- Āfai o iai se pepe i le a'oa'oga, e mafai 'ona e fa'apotopotoina tamaiti, fa'ata'amilo i le tinā ma lana pepe. Fa'aaogā le 'auala o le IFA. Fesili i ai po 'o le ā le mea 'ua lātou iloa e uīga i pepe 'ae po 'o le ā fo'i ni mea olo'ō lātou fia iloa. E mafai 'ona 'āmata atu ai i 'i se talanoaga e ola.
- Fa'atusatusaga o tamā ma tinā ma pepe a manu. Tipi mai ata o tagata mātutua (ali'i ma tama'ita'i) ma pepe a manu ma fa'apipi'i i luga o se pepa malō. Fa'afetaui e tamaiti mātua ma pepe. Āfai e faigōfie tele, 'ona fai lea o se ta'alogā e fa'aaogā ai le māfaufau. Fa'au i lalo ata 'ona fai lea i tamaiti e auua'i e tilotilo i le pepa ma sa'ili le pepa e fetau lelei. Fa'ata'ita'iga, āfai e liliu ane i luga e se tamaitiiti le ata o le solo fanua fafine ona su'e lea o le pepa olo'ō iai le ata o le tama'i. 'A sa'o 'ona ave'e lea e le tamaitiiti o le pepa; 'a lēai 'ona toe fa'afa'ō lea o le pepa.

O isi auala e fefa'asoa'i ai fa'amatalaga i le 'autū

- Fa'amālosi i tagata 'uma i totonu o le a'oa'oga ia fa'asoa atu mea 'ua latou a'oa'oina i o lātou 'āiga ma ō lātou nu'u. .
- Fai ma tu'u ata fa'alauiloa i totonu o le nu'u i se mea e mafai 'ona iloa ai ma faitau i ai.
- Fa'aaogā sui 'auai i le faiga o ata fa'alauiloa ia pe 'ā talafeagai.
- Fa'atūlaga se avanoa e talanoa ai i le leitiō ma isi 'auala o fa'asalalauaga.
- Fai ni isi a'oa'oga ma ni isi vāega fa'apitoa ft; o le 'autalavou i totonu o āoga, tupulaga ta lavou ma fa'alāpotopotoga a ekālesia. 'Ia iai tagata e pei o faia'oga i le faiga o a'oa'oga 'ina 'ia lātou fa'amālosia le fa'auau pea o le fe'au.
- 'Ave le lagolago 'i sui 'auai e fa'aaogā ai mea ua lātou a'oa'oina mai i le faiga o āsiasiga i 'āiga ma fesoasoani iā 'i lātou i le fa'atalatalanoaina o tagata ta'ito'atasi fa'apea 'āiga.
- Mo se 'auala 'e toe tuliloa ai le a'oa'oga, fa'aali se ata i le 'autū. 'O se auala lelei tele lea 'e toe maua ai le avanoa 'e talatalanoa ai fa'asamasamanoa ma 'e mafai 'ona fa'atōsina mai ai tagata e le'i 'auai 'i le a'oa'oga.
- 'E mafai 'e 'oe po 'o se isi tagata 'ona fai se vasega e gāsese ai mea'ai e fa'aaogā ai mea'ai olo'ō maua i le si'osi'omaga e saunia ai taumafa talafeagai mo tinā ma pepe (ua sili atu 'i le 6 māsina le matua).
- Fa'atūlaga se tautalaga a le tausi soifua i tagata o le nu'u e uiga i fa'ama'i pipisi e māfua mai i feūsua'iga, ma le HIV ma le AIDS.

Tusi tā'iala o aōaōga mo faiāoga mo le tausiga o fanau.
Aōaōga 2: Ua fānau mai le tamaitiiti

○ isi alāgāōa ma manatu.

Una'ia faiāoga e fa'amaumau 'i le itūlau lenei a latou fa'amatalaga fa'aopoopo.

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Fuifui Tamamasui. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'oa'oina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Āoga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'aoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

'Ole Tuputupua'e o le Tamaitiiti

A'oa'oga 3:

'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

'Auga o le A'oa'oga

- Mo mātua ia fefa'asoa'i fa'amatalaga ma le silafia i le tuputupua'e o tamaiti lāiti i totonu o lātou nu'u.
- Mo sui 'auai ina 'ia lātou silafia le tamaitiiti ma lona tuputupua'e, 'ae po 'o ā fo'i ni mea e mafai 'ona lātou fesoasoani ai i le tuputupua'e o le tamaitiiti mai lea tausaga i lea tausaga o lona ōlaga.

O Galuega Fautuaina

- Galuega 1: Fa'amaumauga tāua mo le savali
Galuega 2: 'Ua te'a ma le la'asaga o le pepe
Galuega 3: 'O le fala

Alagā'oa Mana'omia

Pepa ma peni

Manatu taula'i

- 'O pepe 'uma lava e fānanau mai 'ua lātou sāuni e a'oa'o.
- Mai le fa'ato'ā fānanau mai, 'ua iai o lātou manatu, fa'aloga ma 'ua mafai 'ona feso'ota'i mai o lātou lagona
- 'O tausaga muamua e tolu o le tamaitiiti o tausaga sili ia 'ona tāua o le ōlaga mo le atina'eina o le māfaufau. E fa'amoemoe i le fai'ai le atina'ega ma le a'oa'oina o gāoioiga, tautala, fa'aloga, o uiga ma mafauauga.
- 'O pepe ma tamaiti lāiti lātou te a'oa'o le lalolagi mai i le su'esu'e ma le fa'aaogāina o lātou fa'aloga. O mea 'uma lātou te va'aia, tagotago, tofotofu ma sogisogi i ai, e fesoasoani tele i le atina'e ma le fa'amālosiina o le māfaufau.
- 'O pepe ma tamaiti lāiti e tutupu vave ma sili 'ona lelei lo lātou a'oa'oina pe 'ā lelei mātua ma tagata e va'aia latou i le tu'u 'ātoa i ai o le taimi, 'o le alofa, 'o le talanoa i ai, o le tapenaina o mea'ai talafeagai, o lō lātou ola mālolosi ma lelei le puipuiga mai ni a'afiaga lē lelei.
- 'O le a'oa'oina 'ia alolofa ma alofagia i tausaga 'āmata o le ōlaga ole'ā 'avea lea ma fa'avae o mafutaga lelei i le lumana'i.
- 'O tamaiti 'uma e tutupu ma ola i la'asaga tutusa o le ōlaga, 'ae o tamaiti ta'ito'atasi 'e 'ese'ese o lātou a'oa'oina. 'O mātua e ao lava ona sa'ili ni fesoasoani pe 'ā fai 'e iai ni popolega iā 'i lātou 'ona o a lātou fānau ma lo lātou tuputupa'e. 'O le vave 'ona sa'ili ni fofō mo fānau ma o lātou fa'afitāuli o le lelei lea mo lo lātou ola atia'e.
- 'O ni lagona tete'e ma lē lelei, 'o ni a'afiaga e āfāina ai le mafauauga i tausaga 'āmata o le olaga, e māfua ai 'ona a'afia le māfaufau o le tamaitiiti ma le atina'eina o lona ola mālōlōina i le ōlaga 'ātoa.
- 'O le ulufale i ā'oga tūlagalua i le taimi talafeagai ma 'auai i le ā'oga i taimi 'uma 'ole'ā a'afia ai le tuputupua'e ma le fa'aaauuina o le a'oa'oga a le tamaitiiti.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

Tapenaga mo le a'oa'oga

- Faitau ma fa'amāsani i le tusi 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti i totonu o le Ta'iala o A'oa'oga Fa'amātua.
- Faitau le pepa fa'apipi'i o fa'amatalaga o le Aotelega o le tuputupua'e o le tamaitiiti. 'O fa'amaumauga ia e maua mai ai tu'ufa'atasiga aogā, 'ae mana'omia fo'i le taga'i i isi faitauga pe 'ā mo'omia ni isi fa'amatalaga mautū.
- Fai ni kopi o fa'amaumauga o le Va'aiga lautele i le tuputupua'e o le tamaitiiti mo ni isi o sui 'auai e te iloa e aogā tele lenei a'oa'oga mo lātou. E lēai se fa'amoemoe e tufa fa'alaua'itele.
- Faitau le 'auala 'o le galuega fa'atino olo'o i totonu o le 'Auala Fetufaa'i mo A'oa'oga, vāega muamua, va'aiga muamua. Tapena le pepa mo le galuega fa'atino. Māfafau i le aofa'i o sui 'e te manatu e 'auai mai i le a'oa'oga, 'ona tapena lei iai o pepa 'ia ta'ito'afā sui i le pepa e tasi. Vaevae le aofa'i o sui i le 4 'ona iloa ai lea pe fia pepa e mana'omia. Fa'ata'ita'iga: 'āfai e 20 tagata, e tatau la 'ona 5 pepa e tapena. I le ogātotonu o pepa 'ia tusi ai le matutua o tamaiti. 1 le masina le matutua, 6 masina le matutua, 12 masina le matutua, 2 tausaga le matutua, 3 tausaga le matutua, ma le lima tausaga le matutua. E au 'ina mana'omia le sili atu o pepa mo isi vāega pe 'ā fai e sili atu sui 'auai i le 24.
- Fa'avasega 'uma alagā'oa e mana'omia mo le a'oa'oga, e a'afia ai ma alagā'oa mo galuega a tamaiti. 'Ia iai ni meata'alo, fa'apea fo'i ma ni peni vali, o pepa ma ni oneone e ta'a'alo ai tamaiti. Tusa lava pe iai se isi o va'aia tamaiti, e mana'omia lava e le tagata lenā ni fesoasoani mai iā te 'oe. E tatau fo'i 'ona iai ni fala ma ni 'ie māmoe e fofola i luga o le fola o le fale mo tamaiti pepe.
- Fa'asalalau tala o le a'oa'oga i ni 'auala e talia ai e nu'u pei o falema'i fa'aitūmālō po 'o ni isi fo'i nofoaga e asiasi i ai tagata.
- Fa'amālosi i mātua e 'aumai a lātou pepe i le a'oa'oga.
- Fa'apipi'i ni ata o pepe ma tamaiti lāiti e 'ese'ese 'uma o lātou tausaga. 'E mafai fo'i 'ona fai lava ni ā 'outou ata fa'alauiloa e fa'aaogā i ai ni isi o fa'amatalaga ma ata i totonu o tusi lāiti.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

Ta'iala mo le a'oa'oga

1. Fa'afeiloa'i

Fa'afeiloa'i sui 'uma. Fa'alauiloa ni mālō 'o 'auai.

2. Toe iloilo ma toe talanoa i a'oa'oga talu ai

Taimi fa'atulagaina: 15 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'amālosia le fa'asoaina o tala na tusia e ni isi o sui 'āuai pe na fa'aata fo'i e uiga i a lātou pepe, fanauina po 'o le va'aia o se pepe fa'ato'ā fānau. (fa'atapula'a le fa'asoa a sui i ni nai mīnute) Fa'amalasia e fai ni fesili ma talanoa i le māe'a ai o tau'a'aoga a sui ta'itasi.
- Sa'ili po 'o iai se naunauta'iga e fai se isi la'asaga i tala sa fa'amatala. (fa'ata'ita'iga: faiga o se tusi, fa'aaogā e fai ai se tala fa'atino) Talanoa i ni fa'atinoga tuliloa ia a'afia ai sui 'āuai. Tu'u le avanoa e fa'aauau ai le fa'asoaina o tala mai le isi vāega o sui.
- Fesili i sui 'āuai pe iai ni isi mea lātou te fia iloa mai lea vāega o le a'oa'oga. 'Āfai e iai, fa'atalanoa loa fesili i le taimi lea. Peita'i, e iai ni manatu e fesiligia e ono mana'omia ai se fai o se isi a'oa'oga 'ātoa po 'o se fonotaga. 'Ia fa'amau i lalo lea vāega ma logo sui i le isi la'asaga ole'ā iai.

Fa'alauiloaina o le autū fou

Taimi fa'atulagaina: 10 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'alauiloa le autū, 'O le tuputupua'e o le tamaitiiti ma fa'amatala a'oa'oga e fa'atatau i le tuputupua'e o tamaiti mai le fa'ato'ā fānanau mai se'ia o'o 'ina o i ā'oga.
- Fa'amatala suiga o le ola tuputupua'e o le tamaitiiti. 'O suiga e tutupu i vaega 'ese'ese; o le tino, le mafaufau, o le gagana, lagona ma lona olaga lautele.
- 'Āfai e iai se ata o le fai'ai, fa'aali i sui 'auai. Fa'amatala i ni fa'a'upuga faigōfie galuega a le fai'ai i le ola tuputupua'e o se tamaitiiti 'ae pe 'aiseā e sili ai ona tāua tausaga muamua e tolu o lona olaga.
- 'Ia fa'amamafa le vaega lea o mea'ai talafeagai, fata'ita'iga; o le fa'aeteete o le tausiga 'ātoa ma le alofa o ni fa'atinoga tāua ia i le tuputupua'e o le fai'ai o le tamaitiiti.
- Fa'amamafa i sui 'auai, e 'ese'ese taimi e 'ausia ai e le tamaitiiti vaega tāua o le ola tuputupua'e

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

Galuega fa'atino

Galuega fa'atino 1: La'asaga fa'amauina mo le savali

Taimi fuafuaina: 35 mīnute

Fa'asologa:

1. 'Āmata se talanoaga fa'asamasamanoa i le fesili i ai, po 'o le ā le matua o le pepe e te talitonu e tatau ai ona savali mālosi.
2. Silasila i le fa'ata'atiaga o la'asaga fa'amauina ma ata olo'o i le tusi 'O le tuputupua'e 'o le tamaitiiti' i totonu 'o le tusi ta'iala o le 'Tausiga o Fānau.' Fa'ailoa i sui 'auai o la'asaga fa'amauina, o fa'asologa na o le olaga fa'asolosolo o le tamaitiiti. 'A iai ni fa'asologa 'e lē manino ai sui, 'ia talosaga se tinā o iai sana pepe i le a'oa'oga, la te faia se fa'atinoga 'ina 'ia manino ai isi sui.
3. Va'ai i la'asaga fa'amauina ta'itasi ma le fa'atulagaga o tausaga olo'o 'ave atu ai. Talanoa ma fesiligia ni mātua na maua ni a lātou pepe i le tausaga ua mavae, pe moni ia la'asaga fa'amauina i a lātou ma lātou pepe.
4. 'Ia gālulue sui 'uma e fa'atumu avanoa o lo 'o i le pepa o la'asaga fa'amauina mo a lātou pepe, po 'o ni pepe fo'i 'o lātou tausī tama ai. 'E mafai 'ona gālulue ta'ito'atasi pe fa'atalanoa fo'i i vāega
5. Fesili ma fa'atalatalanoaga. 'Ia fa'ammamafa i totonu o fa'atalatalanoaga 'ia le tāua o le ' autū o lenei a'oa'oga. 'O se avanoa lelei fo'i e fa'asoa ai 'i ni mātua o iai ni popōlega i le tuputupu a'e o ni isi o fānau.

Galuega fa'atino 2:

'Ua te'a ma le la'asaga o le pepe

Taimi fa'atūlagaina: 15 mīnute

Fa'asologa

1. Fa'aaogā se solo po o se pese e fetau ma pepe, e fai ai se ta'aloga e fa'aaogā ai tamatama'ilima. 'Ia a'o e sui 'auai 'uma 'aemaise i lātou olo'o 'aumai a lātou pepe i le a'oa'oga. 'O le pese fa'ata'ita'i la mo le ta'aloga olo'o tusi atu i totonu o le pusa. 'A lēiloa le fati ma tāga o'upu, matamata i le ata olo'o pepese ai tamaiti ma fai tāga.

Eenzy weensy spider went up the water spout

Si 'aupogāleveleve sa 'a'e i luga o le paipa

Down came the rain and washed the spider out

Ua to mai le timu ma tafea ai

Out came the sunshine and dried up all the rain

Susulu mai le la ma mago ai o le 'ele'ele

And eensy weensy spider crawled up the spout again

Toe totolo i luga o le paipa si

'aupogāleveleve

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

2. Fa'asoa ni isi solo ma pese fa'apea i totonu o a'oa'oga 'aemaise o pese 'e usu i la tātou lava gagana.
3. Fa'amatala le tāua o nei solo ma galuega fa'atino. E lagolago i le ōlaga mātaumea o le pepe i lona tuputupu a'e e fa'aaoga ona lima ma isi vaega o lona tino e fa'avasega ai uiga o nei gāoioiga. Lagolago i le pepe i le ātina'eina o ona fa'alogoga ma lona si'osi'omaga lautele e feso'ota'i fiafia ai ma ona mātua ma tupu ai pea lona iloa; 'e lagolago i le atina'eina o lana gagana i le fa'alogo i fātuga ma 'upu o pese. 'O galuega fa'atino faigōfie fa'apea, e matuā lagolago mālosi i le tuputupua'e o le tamaitiiti i lona si'osi'omaga lautele.

Galuega fa'atino 3:

'O le fala: 'O a mea e mafai ona fai e pepe ma tamaiti lāiti?

Taimi fa'atūlagain: 30 - 40 mīnute

Fa'asologa:

1. Fa'asilasila le fesili 'autū o le fa'atinoga. 'O ā mea e mafai 'ona fai e pepe ma tamaiti lāiti?
2. Fa'amatala le galuega fa'atino.(va'ai le Vāega 1. o le tusi ta'iala lenei i lalo o 'Auala Feuluulufa'i mo le fa'amaninoina o le fa'aaogāina o le 'auala, 'O le Fala' Fai se fa'atinoga pe a mana'omia.
  - Nonofo ta'ito'afā i vaega sui 'auai
  - 'O vaega ta'itasi e tofu ma le pepa (o le fala) 'ua 'uma 'ona vāevae i sikuea ma 'ua tusi ai i totonu le matua (ft; 6 masina)
  - 'O sui ta'itasi e tofu ma le avanoa i totonu o le pepa e fa'amau 'uma ai pe tusi fo'i ni ata, o ni mea e manatu le sui, 'ua mafai 'ona fai e le pepe ua 6 māsina le matua.
  - 'Ā mē'a le lima mīnute, talanoa ma fa'asoa le vāega ia po 'o ā mea sa lātou fa'amauina pe tusi fo'i ata, 'ona filifili lea o se sui e fa'aioaina la lātou galuega i le vasega 'ātoa.
3. 'Ā mē'a līpoti a vāega ta'itasi i le vasega 'ātoa, 'ona tatala lea o le avanoa mo ni fautuaga ma ni fesili e fa'alautele ai le fetūfā'iga.
4. Taga'i i le ta'iala ma fautuaga olo'o 'ave atu ai pe fa'apēfea 'ona lagolago e mātua po 'o 'i lātou e va'aia fānau le ola tuputupua'e i matua 'ese'ese ua o'o 'i ai le tupu a lea tamaitiiti ma lea tamaitiiti. Fa'ailoa i sui 'auai, e te mana'omia le fa'aopoopo o ni o lātou fo'i lagona i itūlau nei o le tusi i le taimi o le a'oa'oga po 'o le fale fo'i pe 'ā mē'a lenei aso.
5. 'Āfai e iai se taimi, e mafai e sui 'auai 'ona taga'i i ni isi o ia itūlau. Mulimuli ane ole 'ā fai fo'i i ai fesili ma fa'atalatalanoa lea vāega.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupu'e o le Tamaitiiti

Fa'ai'uga

Taimi fa'atūlagaina: 10 mīnute

Fa'asologa:

- Fesili i sui 'auai i ni o lātou finagalo po 'o a ni mea e sili 'ona tāua lātou te mafai 'ona fai e lagolago ai le ātina'einas o le ola mālōlōina 'o ā lātou pepe ma fānau lāiti.
- 'A 'o fa'agāsolo lenei fa'atalatalanoaga, ia toe 'aumi lava manatu taula'i. Ia fa'amanatu i sui 'auai, e lē 'oni meata'alo taugatā po 'o le asiasi i ni nofoaga mamao e maua ai e le tamaitiiti se olaga fiafia. 'O tomāi māsani e pei o talanoaga, pēsega, faitauga tusi ma tala fa'afāgogo, ta'a'alo i ta'aloga ma matamataga e sili atu na mo le tamaitiiti ma o mea e faigōfie e matua 'ona maua. Fa'amanatu iai sa'iliga i totonu o le si'osi'omaga sa fai i le a'oa'oga talu ai (pe 'ā fai sa fa'atino lea galuega) sa ao mai ai e sui 'auai i aso ta'itasi alagā'oa mai o latou si'osi'omaga e fa'aaogā e fai ai meata'alo (ft; atigifagu inu e lē ta'ei e tu'u i ai i totonu 'oa fasimoli ma o se meata'alo mānaia tele lenā i le va'ai a le pepe) 'O alagā'oa na e maua i o tātou laufanua e mafai'ona fai ai meata'alo.
- 'Āfai e te le'i faia muamua, talanoa la i mātua po 'o le ā le mea e tatau 'ona lātou faia 'a 'o fea fo'i e o 'i ai pe 'ā fai e popole 'i le tuputupu a'e o le tamaitiiti.
- Fa'a'iloa le aso, le taimi, ma le nofoaga e fai ai le a'oa'oga ole'ā soso'o ma 'autū o lea a'oa'oga.

Galuega fa'atino ma tamaiti: fa'asoaga i solo ma pese

Fa'asologa:

- Fa'amālosi i tamaiti 'ia nonofo 'e 'auai i le fa'asoa.
- Fa'ata'ali'oli'o tagata matutua ma tamaiti ma usu se pese faitaga faigōfie, po 'o se solo, po 'o se ta'aloga e fa'aaogā ai tamatama'ilima, e te manatu e iloa'uma e le vasega.
- Vala'au isi tagata e fa'asoa pese ma solo mo tamaiti lāiti. Mātua ma talanoa i le 'ese'ese o le matutua o tamaiti ma la lātou tali mai i nei galuega fa'atino
- Fa'amalosi i sui 'auai e fa'ata'ita'i pese nei ma ta'aloga ma a lātou fānau i le fale.
- Fai i sui 'auai e o mai i le isi a'oa'oga ole'ā soso'o ma 'aumi ni ta'aloga, 'o ni pese po 'o ni solo e fefa'asoa'i ai ma isi sui. Mulimuli ane e mafai 'ona fai ai se tusi e o ma mātua i le fale mo ā lātou fānau lāiti.

O isi 'auala o le fa'asoaina o fa'amatalaga i lenei 'autū

- Fa'amalosi'au i sui o lenei a'oa'oga ia lātou fa'asoa fa'amatalaga o lenei a'oa'oga i o lātou 'āiga fa'apea ma o lātou nu'u
- Fa'aaoga ata ma fa'amatalaga olo'o i totonu o le ta'iala e fai ai ni tusitusiga 'o ni ata fa'alauiloa 'i ni 'auala e mafai ai e mātua ma 'i lātou o va'aia fānau 'ona lagolago le tupu tupu a'e o pepe ma tamaiti lāiti. Fa'apipi'i ia ata i se Nofoaga faitele o A'oa'oga i totonu o le Nu'u.
- Fa'atūlaga se talanoaga i luga o le leitiō po 'o le televise e fa'alauiloa ai lenei a'oa'oga.
- Pe 'ā 'aualā, fa'aali se ata video i totonu o le nu'u e atagia ai le ola tuputupua'e o le tamaitiiti.
- Asiasi i 'āiga o tinā malolosi ma tinā ma'itaga sa lē mafai 'ona 'auai i le a'oa'oga. 'Ave i ai ni kopi o ta'iala ma tali ni a lātou fesili ma talanoa i ai i 'auala e lagolago ma fa'agāioi ai le ola tuputupua'e o ā lātou fānau.
- Talanoa i tamaiti matutua o ā'oga tūlagalua ma ma tagata matutua. Fa'ailoai ai 'auala latou te lagolago ai i le ola tuputupua'e o pepe ma tamaiti laiti i o lātou 'āiga. Fa'atino le tāua o le talanoa, faitau tusi ma usu pese i pepe ma fānau lāiti.
- Aoa ma fa'aputu ni ta'aloga e fa'aaogā ai tamatama'ilima ma pese i la tātou lava gagana. E mafai ona fai ai se tusi e tufa i mātua i le lumana'i.

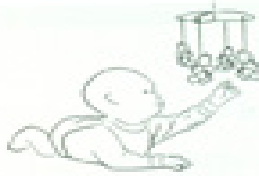
A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

FA'AMATALAGA O MEA NA TUTUPU

Va'aiga Aoao o le Tuputupua'e o le Tamaitiiti
'O masina muamua e sefululua.

	I le 1 le masina	I le 6 masina	I le 12 masina
O mea e tatau 'ona mafai e pepe 'ona fai	 <ul style="list-style-type: none"> • Liliu le ulu aga'i i le lima olo'oleo milimiliina lona 'ālafau • Tu'u ona lima e lua i lona gutu • Liliu i le mea olo'oleo sau ai le leo ua ia māسانی ai • Mulimuli lana va'ai i se mea latalata ma migoi lēmū • Mimiti le susu ma lote i ona lima • Feso'ota'i i lana tagi 	 <ul style="list-style-type: none"> • Tu'u i luga le ulu ma tete'e le pito i luga o lona tino i ona lima pe 'āfai o faō • 'O ona mata e va'ava'ai solo ma sālī'īlī le si'osi'omaga, tulimata'i tagata ma mea e va'aia A'apa i mea e tāupe • 'U'u ma lūlū mea e tau i ai • Ta'avale mai le isi itū i le isi itū • Tāofi pe 'ā nofo Sa'īli mea e va'ai i ai i ona lima ma lona gutu • 'Āmata 'ona fa'ata'ita'i i leo ma fōliga va'aia • Tele leo 'ua ia faia. Leo mālie ma lēmū, leo ūū, 'ua 'e'ē fo'i ma 'ata • Ua fa'alogo i lona igoa ma fōliga 'ua ia māسانی ai • Ua 'ata i ona fōliga 'i le fā'ata 	 <ul style="list-style-type: none"> • Nofo e aunoa ma se fa'alagolago • Totolo i ona lima ma tulivae ma tū i luga • Ua la'ala'a 'a 'o pi'ipi'i mo se fesoasoani • Fa'ata'ita'i 'ona ta'u 'upu ma leo Fiafia e ta'alo ma patipati • Mālamalama i fa'atonuga faigōfie • Fa'ata'ita'i i leo ma taga 'ia amana'ia ai 'o ia ma fiafia iai • 'Ua tae i luga mea e ta'atitia i lona lima matua 'ae toe fa'ato'ulu e isi tama'ilima • Ua 'āmata ona 'u'u le sipuni ma le iputī ma fa'ata'ita'i 'ona ia 'ai • Fefe i tagata 'ese e fou i lana va'ai

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

<p>O fesoasoani a mātua ma isi tagata e va'aia fānau</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Fepi'ita'i tino ma fa'asusu i le itula muamua o lona fānau mai • Fa'asusu pea e le tinā ma ua tele le mana'omia ana'aiga • Milimili ma fusi pepe • 'Avatu i le pepe le alofa ma le āmana'ia ma si'i'ia ma le fa'aeteete. • Feso'ota'i sa'o lau pupula ma le pupula a le pepe. Sui ou Talanoa, faitau po 'o le pese i ā pepe • Fa'atautau meata'alo ma mea e migoi i tafatafa o le pepe; fa'amigoi se meata'alo pe 30 senetimita le mamao 'ese ma mata o pepe e fa'amālosi 'Iā mamā mea 'uma; fa'amamā lelei ana fe'au ma fufulu lima i se fasimoli pe 'ā māe'a 'ona sui pepe. • 'Ave pepe e va'ai se foma'i i le vaiaso muamua ma le vaiaso 	<ul style="list-style-type: none"> • Telē le mana'omia 'ona fa'aauau le fa'asusuina o pepe i lona tinā i ao ma po. Fa'aopoopo iai isi mea'ai o ana 'aiga pe lua pe tolu mai le 6 māsina ua o'o i ai lona matua • Fa'aauau pea 'ona • Tu'u iā pepe meata'alo mamā ma saogalēmū 'e su'esu'e ai i ona lima ma lona gutu • Fa'ata'oto pepe i se fala mamā i luga o le fola o le fale 'ina 'ia sa'oloto lanagāoioi. Tu'u ni isi meata'alo ia latalata i ona tafatafa e fa'amalosi ai lana • Fa'amaualuga i luga pepe 'ia mafai 'ona ia au tilo solo i mea o si'omia ai o ia • E lēai se tapula'a o le talanoa ma faitau po 'o le pese fo'i iā pepe • Fai se talanoaga e kopi ai leo ma tala a pepe olo'o fai • Fai se ta'alogaga e pei o le lafi ma autilo • Fa'amāsani pepe 	<ul style="list-style-type: none"> • Fa'aauau pea on fafaga i le suāsusu o le tinā ma ave i ai ni ana 'aiga se tolu pe fa' i le aso mai le 9 māsina • Ia avatu pea iā pepe le alofa ma le tali atu i ona mana'o. Fa'aali meafaitino iā pepe • Fai ni ta'alogaga faigōie, talanoa, pese ma faitau se tusi iā pepe i le tele o taimi. Mulimuli i le pepe pe 'ā fai o mana'o • Ave i le pepe meata'alo po 'o ni mea faitino e ta'alo ai ma fa'ata'avale. 'Ave i ai ni 'apa e fa'atumu e pepe i ni mea faitino • Fa'amalosi ta lanoaga ma isi tagata o le 'āiga. • Ave'ese mea ma'ai, tagapepa 'i'ila ma mea lāiti e ono mole ai pepe. • Fa'amamā lima o le tamaitiiti ma fa'ata'ita'i ona a'oa'o e fufulu lima i le fasimoli. • Fesoasoani i le tamaitiiti e fa'ata'ita'i 'ona 'ai i le sipuni ma le ipu • Ia faia pea ona tui
--	---	--	--

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

<p>Fa'ailo o fa'afitauli o le tuputupu a'e</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Faigatā 'ona susu ma musu e susu • 'E lē fia pupula mai pe 'ā si'i • E tau le migoi vae ma lima. • E lē ano mai i le leo tetele po 'o se mōlī mālmalama • E tagi lava tusa pe si'i. 	<ul style="list-style-type: none"> • Faigatā 'ona felafoa'i so'oga o lona tino. • La'ititi po 'o le leai fo'i o se ano mai i leo po 'o fōliga e māsani ai. • Musu e susu ma lē fiasia e 'ai. • Lē mālōlō le gāioioi o le ulu pei e fōliga mai e tīgā ma a'afia taliga. 	<ul style="list-style-type: none"> • Lēai se fiasia e tali atu i se isi. • Faigatā 'ona fa'afetaui l ana savali • Lēai se fiasia i se mea'ai. • Le mafai 'ona fa'amatala suiga o ona uiga.
---	---	--	--

I le vā o le 2 ma le 5 tausaga le matua

'O le mafai 'ona savali ma tautala o se avanoa telē lea mo tamaiti e a'oa'oina ai. 'E vevesi le māfaufau ma mālosi lona fia iloa. E ui lava 'ina fa'alagolago i tagata matutua, 'e manana'o fo'i e fai lava e lātou mea mo lātou ma i'u 'ina fa'ali'i pe 'ā lē mafai ona lātou faia. 'E 'avea lea ma mafua'aga o le ita. 'O le tele o atunu'u, 'o le 'lēai' e fai ma 'upu ta'atele i tamaiti lāiti e lu'i ai tagata matutua pe 'ā taumafai e 'alo mai se mea. 'E tāua le mafai e tamaiti lāiti 'ona fai mea e manana'o ai e ui e iai 'ese'ese i tu ma aga. Ui i lea e tāua le mafai e tamaiti ona va'ai i lātou lava 'aemaise mea lātou te manana'o ai (fai o lātou lavalava, 'a'ai lava lātou) 'a 'o le'i ō 'i le ā'oga. 'E lelei le fa'amālosia 'o le ola tūto'atasi, 'e mātua ma 'i lātou e va'aia fānau e fesoasoani i tamaiti e sāuni lātou 'e ō i ā'oga.

'O tamaiti 'ua ta'itolu, ta'ifā ma ta'ilima tausaga 'ua lātou a'oa'o mai i tomai na lātou atina'eina i lo lātou fa'ato'ā fānanau mai. 'Āfai sa maua e tamaiti le va'aiga lelei, le lagolago ma le fesoasoani i tausaga 'āmata o lātou ōlaga, 'ua mafai nei 'ona lātou fa'atinoina a lātou lava gāioiga, gagana ma tomai o māfaufauga e fa'alauteleina ai isi vāega o lō lātou ola tuputupua'e.

'E a'oa'o fo'i e tamaiti i tausaga 'āmata o le olaga le taofiofia o ō lātou lagona. 'Ua tele fo'i o lātou tomai lautele ma fiasia e ta'a'alo ma isi tamaiti. Fautuaina o le ta'alo o se 'auala sili lea e lagolago ai le tuputupua'e o le tamaitiiti 'auā o le ta'alo e lagolagoina le a'oa'oina.

'O le fa'ata'atiaga olo'o fa'atulaga atu olo'o fa'ailoa atu ai ni isi o tomai tātou te fa'amoemoe 'ia atagia mai i tamaiti i le vā o le 2 ma le 5 tausaga le mātutua.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

			
	2 tausaga le matua	3 tausaga le matua	5 tausaga le matua
<p>'O mea e ao 'ona iloa e tamaiti fai</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 'Ua savali na 'o ia, 'a'e ma tamo'e • Mafai 'ona tusi i ata ma mea faitino pe 'ā ta'u igoa • Mafai 'ona ta'u 'upu ta'ilua e fa'amatala ai lona māfaufau (ft; tinā, tōfā) • Mulimuli i fa'atonuga faigōfie • Migoi le lima 'ātoa e 'osi'osi pe 'ā maua se peni po 'o se vali • Fiafia i tala faigōfie po 'o pese fo'i • Fa'ata'ita'i āmioga a isi • 'Āmata ona 'a'ai lava lātou ma tauma fai e fai o lātou lava lavalava 	<ul style="list-style-type: none"> • Savali, tamo'e 'a'e, kiki ma faigōfie • 'ona oso • 'Ta'u lona igoa ma ona tausaga. • Fa'atusatusa ma fa'aigoa ni isi o lanu. • Fa'aaogā numera 'upu. • Fesili ma tali i fsili. • Tauloto solo ma usu pese faigōfie. • Fa'aaogā meafaitino e lē mo'i i tala fa'atino. • Fafaga lava e ia ia. • Fa'aailoa ona lagona naunau. • Fufulu ma fa'amamā ona lima, mana'omia sina fesoasoani i le fufuluina o ona nifo. • Fa'aailoa le fa'aaogāina o le faleuila. • Fa'alogo lelei i tala fa'amatala ma fa'aali ona manatu 	<ul style="list-style-type: none"> • Migoi i 'auala fa'atūlagaina. • Tautala i fuai'upu ma fa'aaogā 'upu e tele. • Manino le tautala. • Mālamalama i 'upu fa'afeagai (ft; puta-pa'e'e, 'umipu'upu'u). • 'U'u le vali po 'o le penitala i le va o limamatua ma tama'ilima e lua pito i luma. • Fa'aaogā le lima taumatau po 'o le agavale i taimi 'uma. • Ta'a'alo ma fa'auō ma isi tamaiti. • Galue i se galuega se'ia mae'a. • Fai ona 'ofu e aunoa ma se fesoasoani. • Fesili so'o. • Faitau mai le 5 meafaitino e o'o i le 10. • Fa'aaogā le faleuila ma fufulu lima e aunoa ma se mana'omia o se fesoasoani.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupua'e o le Tamaitiiti

Pe fa'apēfea
'ona fesoasoani
mātua ma isi
tagata e va'aia
fānau

- Fa'auau 'ona fafaga i le suāsusu o le tinā se'ia 'ātoa le tausaga pe sili atu. 'Ia mautinoa le maua 'uma e tama ma teine mea'ai lelei ma tala feagai
- Ia mautinoa ua fai 'uma tui puipui o tamaiti
- Puipui tamaiti 'ina 'ia'aua ne'i afāina i mea ma'ai ma nofoaga e lē saogalēmū.
- Talanoa sa'o i tamaiti ma 'ia 'aua ne'i fa'aaogāina ni gagana pepe.
- Fa'ailoa i ai tūlafono faigōfie ma mātau uiga lelei e aliali mai ai.
- 'Ave i ai le lagolago ma le alofa ma vivi'i i mea 'ua mafai 'ona lātou faia.
- Fetufaa'i solo, pese faitāga, ta'aloga e fa'aaogā ai tama'ilima ma lagisolo.
- Faitau tusi i lau fānau i aso 'uma pe va'ai se isi o le 'āiga e faia lea gālua.
- 'Ave i tamaiti alagā'oa e fa'amalosia ai a lātou fa'avasegaga, fa'atusatusaga, fa'ata'ita'iga ma meata'alo e taufao ai.

- Faitau ma tamaiti, tilotilo i tusi ma talanoa aga'i i ata.
- Fa'amatala tala i tamaiti ma a'oa'o i ai pese ma solo.
- Fa'alogo i tamaiti ma tali a lātou fesili.
- 'Ave i tamaiti alagā'oa e fau ai o lātou iloa ma tomai e faufau ma tusi. tusi ata
- Fa'ailoa ma fau tuaina āmio lelei ma manino tuā'oi o taunu'uga lelei
- 'Ave i tamaiti galuega faigōfie lātou te faia e pei o le teuina o meata'alo i pusa pe 'ā 'uma 'ona fa'aaogā
- 'Ave le avanoa i tamaiti e ta'a'alo ai ma isi tamaiti.
- Ia fa'atapula'a mata mataga i televise ma mautinoa e lē matamata tamaiti i ata e tele ai solitulāfono.
- Fautuaina 'ae 'aua le fa'amalosia tamaiti e 'a'ai. Ia 'ave 'uma i ai taimi na te mana'omia
- Fesoasoani e a'oa'o tamaiti e fai o lātou lavalava, fa'aaogā le fale lē tā'ua, fufulu mamā lima, fufulu nifo ma selu ulu

- Fa'alogo i tamaiti ma tali ā lātou fsili; talatalnoa fa'atasi ma tama ma teine.
- Ta'a'alo ma talanoa ma tamaiti i taimi avanoa.
- Faitau ma fa'amatala tala i tamaiti.
- Fa'amālosia tama ma teine e su'esu'e ma va'ava'ai
- Tu'u se avanoa, taimi ma alagā'oa mo ta'aloga, fau fauga ma valiva liga
- 'Ia a'afia tamaiti, (tama ma teine) i se vāega e fa'atinoina tala po 'o nisi polokalame a'oa'oina.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupu'a'e o le Tamaitiiti

<p>Fa'aילו o fa'afitauli o le tuputupu a'e</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Lē fiafia e tali i tagata ma tamaiti • Faigatā 'ona saga tonu le savali • Lē fiafia e 'ai • Lē mafai 'ona fa'amatala suiga o ona uiga 	<ul style="list-style-type: none"> • Lē fiafia i mea'ai. • Pa'ū so'o. • Lē mafai 'ona 'u'u mau se mea. • 'Ua lē malamalama i ni tala faigōfie. • 'Ua lē fiafia e tautala. 	<ul style="list-style-type: none"> • 'Ua le fia fai uō. • 'Ua le toe fiafia e ta'a'alo ma tamaiti. • Fefe, ita ma lē fiafia pe 'ā ta'alo. • Faigatā 'ona tusi se ata. • 'Ua lē mālamalama le tautala.
--	--	--	--

I le va o le 6 ma le 8 tausaga le matua

'O le to'atele o tamaiti, o le vāitau leni e ta'ua o le 'amataga o le ā'oga. 'Ua tataua ona fa'aulu 'uma tamaiti i totonu o ā'oga i tausaga fa'atūlagaina i totonu o lātou atunu'u ma 'ia to'a'aga e ā'o'oga i aso 'uma. 'O tamaiti sa lātou maua le alofa, 'auai, lagolago ma le va'aiga lelei i le 5 tausaga 'āmata o lātou ōlaga 'ua saunia lelei nei mo le ulufale atu i le ā'oga. 'Ole'ā lātou fa'aauau ai 'ona tutupu ma atia'e pe 'ā fai e galulue faiā'oga lātou te tapu'e ma 'ave i ai le avanoa lātou te su'esu'e ma a'oa'o e fa'avae mai luga o mālosi'aga ma a'oa'oga 'ua mē'a 'ona fa'atūlagaina mo lātou i tausaga 'amata o lātou ōlaga.

A'oa'oga 3. 'O le Tuputupu'a'e o le Tamaitiiti

<p>'O mea e ao 'ona iloa e tamaiti fai</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Fiafia i le ā'oga ma le a'oa'oga. • Fiafia e 'auai i galuega fa'atino fai to'atasi po 'o le 'avea o se sui o se vāega. • Galulue fa'atasi mata ma lima. • 'Āmata 'ona mālamalama i manatu ma fa'aaogā māfaufauga e fō'ia ai fa'afitāuli. • 'Ia iloa e 'ese lagona o tagata, o lātou talitonuga ma 'auala lātou te fa'atinoina ai a lātou fa'ai'uga. • 'Ia filēmū ma fa'alogo i taimi o vasega. • Lelei tele le tautala i lana gagana muamua. • Faitau ma tusi fuai'upu i lana gagana muamua. • E iai ana uō ma fiafia e māfuta ma 'i lātou. • Lelei le fa'asoaina o ona manatu ma mālamalama i lagona o le loto ma le māfaufau.
<p>Pe fa'apēfea 'ona fesoasoani mātua ma isi tagata e va'aia fānau</p>	<p>O se tagata e faia ni fa'ata'ita'iga lelei.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Fautuaina 'ina 'ia fa'amatala ona lagona, ana fa'ai'uga ma ona talitonuga. • 'Ia iai se taimi 'e te māfuta ai 'i lau tama. Talanoa ma fa'alogo i ona manatu. • Ta'a'alo ma fai fa'atasi galuega fa'atino. • Fautuaina le fa'aaogāina o ona agava'a. • Fautuaina le ta'a'alo ma uō ma gālulue fa'atasi e fai galuega fa'atino i le malae o le ā'oga po 'o galuega fai i le 'āiga. • Fa'atūaina ni tuā'oi o āmioga lelei ma fa'amālō i aga tausili • Fa'aali lou fiafia ma le lagolago i le ā'oga a lou alo ma e 'auai i ai.
<p>Fa'ailo o fa'afitauli o le tuputupu a'e</p>	<ul style="list-style-type: none"> • E lē fiafia e fai uō. • Fa'afitiina o lu'i ma tiute 'ae le'i fa'atinoina. E musu. • E lē fiafia e fa'asoa mana'oga, mafaufauga ma fa'alogona. • 'E lē mafai 'ona fa'alogo ma nofo lelei. • 'E lē mē'a galuega e fai i le ā'oga. • 'E mā po 'o le fa'amisa.

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Faáea Mulitalo. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene. T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'oa'oina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Ā'oga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

Soifua mālōlōina ma Mea'ai talafeagai

Vaega : 4

Soifua mālōlōina ma Mea'ai talafeagai

'AUGA 'O LE A'O'A'OGA

- 'Ia toe taga'i sui 'auai i le soifua mālōlōina o pepe ma fānauiti i totonu o āfi'oga, ma soālaupule ni 'auala e fō'ia ai ni manatu popole o tututpu mai.
- 'Ia fa'ailoa i sui 'auai fa'amatalaga 'o fa'ama'i e māsani 'ona aafia ai pepe ma fānauiti, e aofia ai mafua'aga e ālai 'ona maua ma 'auala 'e puipuia ai.

FA'ATINOGA

Fa'atinoga 1: Māfaufau Faipaga

Fa'atinoga 2: Fofō o fa'afitāuli

Fa'atinoga 3: Fa'agāoioiga.

ALAGĀOA MO'OMIA

O meafaitino e mo'omia mo le fa'amamāina o lima ma nifo (vai, 'apa fafano, fasimoli, sololima mamā, pulumu fulunifo, kulimi fulunifo po 'o le māsima.

'AUGA O MANATU

- 'O le tausia lelei 'o le ma'itaga 'o le tinā, taimi e ola ai ma lona failele, 'o le āmataga lea 'o le ola mālōlōina lelei 'o le tamaitiiti.
- 'O le tele o fa'ama'i māsani o tamaiti e faigōfie lava 'ona fō'ia e vave foi 'ona togafitia.
- 'E vave tele 'ona pō'ia fānauiti i fa'ama'i nai lo isi augātupulaga 'e māfua mai 'i le lē lelei o vai, lē mamā nofoaga e āga'i 'i ai, o fa'ama'i 'o ponāivi o manu ma le lē tausisi 'i le ola tumamā.
- 'O le fufulu mamā o lima 'i le fasimoli ma le vai 'o le tasi lea 'auala e fa'aitiitia ai le tele 'o fa'ama'i 'e aafia ai tamaiti. 'Ia a'oa'oa lelei tamaiti 'e fufulu o lātou lima 'a 'o le'i a'ai 'ia fa'apēna fo'i pe 'ā 'uma 'ona fa'aaogā le faleuila.
- 'O le fa'ama'i pae'e ua to'atele nai fānauiti 'i lalo ifo 'o le 5 tausaga le matutua 'ua mama'i ma fano ai o lātou ola. 'E vaivai ai tino 'o tamaiti ma faigōfie ai lava ona pō'ia 'i le mau fa'ama'i.
- 'O māsina 'e ono muamua 'o le pepe 'e tatau lava 'ona fa'asusu 'i susu 'o le tinā.
- Fa'asusu pea le pepe tusa pe 'ua aafia le tinā 'i le HIV. 'E mafai 'e fuālā'au 'ona fa'aitiitia le ono aafia 'o le pepe 'i le HIV mai lona tinā.
- Mai le ono māsina 'o le matua o le tamaitiiti e mo'omia ai lava le fa'aopoopo o mea'ai talafeagai 'i lana 'aiga pe ta'i fa'alima 'i le aso.
- E tatau 'ona tui 'uma tamaiti pei 'ona fa'atūlagaina 'i totonu o ō lātou atunu'u.
- 'Ia fa'asāfua tutusa 'uma mea'ai 'e a'ai ai tamaiti 'e aofia ai ma nai fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa.
- 'Āmatamea mātua 'i le tausiga lelei 'o nifo tusa lava pe le'i tutupu nifo 'o tamaiti.

SĀUNIUNIGA MO LE A'OA'OGA

- Faitau ma fa'amāsani i le tusi 4 'ua fa'aulutalaina "Soifua Mālōlōina ma Mea'ai Talafeagai" 'i le Tusita'iala 'o Aoa'oga Fa'amātua.
- Taga'i 'i le si'osi'omaga 'o le nu'u ma mātau mātā'upu tau soifua mālōlōina ma le saogalēmū 'a 'o le'i 'āmataina le aoa'oga 'ina 'ia mafai ona e tali 'i fesili pe 'ā fesiligia ai 'oe 'i lenei matā'upu. Talanoa 'i se tausi soifua, fōma'i po 'o se tausi soifua fa'aitūmālō e uiga 'i nei matā'upu.
- Vā'ai po 'o āfea e fai ai tūiga 'i le nu'u 'ae pe 'o fea fō'i le nofoaga 'e faia ai.
- Vala'aulia se tausi soifua fa'aitūmālō po 'o se isi lava 'e iai lona silafia 'i matā'upu tau soifua mālōlōina ma mea'ai talafeagai 'i le aoa'oga.
- 'Āfai e lē māsani 'ona 'auai tamaiti 'i le aoa'oga 'e lelei la 'ona fai 'i mātua 'e 'aumai ā lātou fānau (tamaiti olo'o 'i āoga 'āmata). Fa'ailoa i mātua e iai nai fa'atinoga olo'o e mana'o e iai tamaiti.
- Fa'avasega 'uma alagā'oa 'e fa'aaogā 'i le aoa'oga, 'ātoa ai ma alagā'oa e fa'atino ai lau āoga.
- Vā'ai ni fa'aaliga matamata tetele e fa'atatau i le soifua mālōlōina ma mea'ai talafeagai 'e fa'apipi'i 'i le nofoaga o faia ai le aoa'oga, po 'o le fai fō'i lava e 'oe ma fa'apipi'i 'i luga.
- Fa'aailoa taumafa e maua ai le soifua mālōlōina.
- Fa'ailoa ma fa'asalalau lau aoa'oga 'i se 'auala e tōsina mai ai tagata 'o le tou alalafaga.

Ta'iala mo le Aoa'oga

Fa'afeiloa'i

- Fa'afeiloa'i tagata 'uma
- Fa'alauiloa ni mālō

Toe iloilo ma 'aumai ni fa'amatalaga 'o le aoa'oga 'ua mavae.

Taimi fa'atūlagaina 15 mīnute

Fa'asologa

- Fesili 'i sui 'auai , pe na iai ni mea na tutupu 'ina 'ua mā'ea le aoa'oga 'ua mavae. 'Ua fa'atino 'e se isi fa'atinoga 'i totonu 'o le tusi 'o le "O le Ola Tuputupu'ae o le Tamaitiiti"? 'Āfai na fai, o le ā se mea na tupu? Tu'u se avanoa e fa'asoa mai ai manatu.
- Fesili pe 'e iai se pese, ta'aloga, tauloto 'e fa'asoa mai. 'Ia maua se avanoa e fa'asoa mai ai lea galuega. 'Āfai 'e fiafia sui 'auai e talanoa 'i 'auala ole'ā 'e fa'amaumaua lea vā'aiga.

Fa'atomuaga o le 'autū fou

Taimi fa'atūlagaina 10 mīnute

- Fa'ailoa o le 'autū o le aso leni 'e fa'atatau 'i le soifua mālōloina, saogalēmū, taumafa talafeagai ma pāleni, mo pepe ma tamaiti lāiti.
- Fa'aaoga le tusi "Soifua Mālōloina ma Me'a'i Talafeagai" mai le Tusita'iala o A'oa'oga Fa'amātua e fai ai se tautalaga fa'alau'itele 'i le tāua o le soifua mālōloina o fānauiti. 'Ave le fa'amuamua 'i 'a'afiaga o le soifua mālōloina o tamaiti ma 'ia fa'amamafa o le tele o fa'ama'i e mafai 'ona fō'ia.
- Fa'ailoa, o le a'oa'oga leni, 'e fa'atāua le soifua mālōloina ma taumafa talafeagai mo pepe ma fānauiti i le āfio'aga. 'Ole'ā faigōfie foi 'ona 'āmata lau fa'atinoga muamua.

Fa'atinoga 1:

Fefa'asoai'iga Fai Paga mo le soifua mālōloina o pepe ma fānauiti 'i totonu o alalafaga.

Taimi fa'atūlagaina 20 mīnute.

- Māfaufau sui 'auai 'i ni nai mīnute 'i le soifua mālōloina o ā lātou fānauiti ma fānau olo'o 'i totonu o le nu'u. 'O ā ni fa'ama'i māsanī o tamaiti? 'O ā ni ō lātou atugaluga o iai 'i le soifua mālōloina o ā lātou fānau?
- Fa'asino ma fa'ailoa 'i sui 'auai le itūlau 'i le tusi "Soifua Mālōloina" 'i le Tusita'iala o A'oa'oga Fa'amātua, olo'o iai se galuega 'e mo'omia ai lo lātou māfaufau 'i ni fesili. Tu'u 'i ai le avanoa 'e fa'amaumau ai ni mānatu 'i totonu o ā lātou tusi pe 'ā mo'omia
- Tu'u 'i sui 'auai ai le 3 'i le 5 mīnute e fa'asoa ai ma le tagata olo'o la soso'o 'i ona atugaluga o iai.
- 'E mānaia le tu'usa'oloto 'ia tele ma anoanoa'i manatu e fa'asoa mai. 'E lē āfaina lou silafia lelei o le nu'u o le mea tāua o lou maua 'uma o atugaluga o tagata olo'o 'auai. Fa'amaumau atugaluga o sui 'auai 'i luga o se siata susu'e po o le laupapa fo'i.
- Tu'ufa'atasi atugaluga olo'o aliali mai. Taumafai 'e ave 'i ai le fa'amuamua. Filifili ma su'esu'e fa'atasi 'e oe ma sui 'auai se popolega mātuiā o iai. Fa'aauau le talanoaina o lea atugaluga 'i lē isi fa'atinoga o soso'o mai.

Fa'atinoga 2

Fō'iaina 'o fa'afitāuli: 'O le ā se tātou sao 'e fai?

'O le fa'amoemoe 'o le fa'atinoga lenei 'ia mafai 'ona galulue fa'atasi sui 'auai 'e sa'ili se fofō mo atugaluga olo'o tā'ua 'i le Fa'atinoga 1.

Taimi fa'atūlagain: 20 'i le 30 mīnute

- Fa'ailoa 'i sui 'auai 'e tatau 'i tagata 'uma 'ona taula'i le fa'amuumua 'i le atugaluga 'ua 'aumai ma sa'ili fa'atasi se fofō.
- Ta'ita'i le talanoaga 'o le mātā'upu
- o Fa'ailoa tu mā'sani (ma talatu'u) e ono lamatia ma a'afia ai le soifua mālōlōina ma le saogalēmū o pepe ma fānauiti. Fa'ailoa mafua'aga.
- o Fesili pō'o ā ni fa'amatalaga e lagolagoina ai ua mo'omia ai se suiga 'e fa'atatau 'i lea mā'sani. 'O ā ni fa'afitāuli 'e tatau 'ona fō'ia?
- o Fa'ailoa ni auala e mafai ai ona fa'aititia ma fō'ia ai nei fa'afitāuli. 'E tatau 'ona va'ai toto'a 'i ni fofō olo'o mafai ona maua 'i totonu 'o alalafaga. Vala'aulia ni tagata o iai lo lātou silafia 'i le mātā'upu 'e fa'asoa mai lo lātou iloa.
- o Talanoa 'i ni auala e lagolagoina ai e tagata uma nei suiga.
- Tu'u fa'atasi ni fa'ai'uga 'ua maua ma fuafua le fa'atinoga o fa'ai'uga 'ua mālilie 'i ai. 'E lelei le tasi 'uma 'o finagalo 'i se aso 'o le tuli'aufuluga 'o lenei fuafuaga.

Fa'amanatu: E mānaia le faia 'o le fa'atinoga lenei 'i vāega lāiti 'ae tu'ufa'atasi pe 'ā fai le talanoaga.

Fa'atinoga 3

Fa'atinoga: Fufuluina o lima

Fa'asologa

- Fa'ailoa 'o le fufuluina 'o lima 'i le fasimoli 'o se auala lelei lea 'e puipuia mai ai 'i fa'ama'i ma 'o lea ole'ā 'e fa'atinoina le faiga.
- Fa'atino loa 'ia fa'aaogā ai mea na 'e tapena 'i ai 'a 'o le'i faia le a'oa'oga. Taga'i 'i le fa'asologa sa'o 'o le fufuluina 'o lima 'i le tusi 'o le "Soifua Mālōlōina ma Mea'ai Talafeagai 'i le Tusita'iala 'o A'oa'oga Fa'amātua.
- 'Āfai o iai ni tamaiti i le ā'oga e mānaia 'ae fa'aaogā se tamaitiiti e faia le fa'ata'ita'iga 'o le fufuluga 'o lima. Fa'ailoa le igoa 'o le tamaitiiti ole'ā faia le fa'ata'ita'iga. 'A ofo mai se tamaitiiti 'e faia le fa'ata'ita'iga 'e mānaia le ōmai 'uma ma ona mātua 'i luma. 'A lēai se ta maitiiti 'e ofo mai, filifili se tamaitiiti ma fesili 'i ai pe mafai 'ona ia fesoasoani atu 'e fa'atino le fufulu mamāina 'o lima. Talanoa ma le tamaitiiti 'a 'o faia le fa'atinoga. Fa'amālō ma fa'afetai 'i le tamaitiiti pe 'ā mē'e'a le fa'atinoga. 'E mafai 'ona 'e ave'a se mealofa laitiiti mo le tamaitiiti 'e fa'afetai ai 'i ā te ia.
- Fesili i sui 'auai po 'o fea tonu le taimi e fufulu ai ō tātou lima. Tulimata'i tali sa'o. Fa'asino tagata 'i le itūlau sa'o o le tusi "Soifua Mālōlōina ma Mea'ai Talafeagai" 'i le Tusita'iala mo ni fa'amatalaga.

Fa'atinoga: Nifo Mālōlōina.

Ā maua se avanoa 'e lelei fo'i lou talanoa 'i nifo mālōlōina ma fa'atino le fufuluina 'o tūlaga 'o nifo ma nifo 'o pepe ma tamaiti. Fa'asino sui 'auai 'i le tusi 'ua fa'aulutalaina "Soifua Mālōlōina ma Mea'ai Talafeagai" 'i le Tusita'iala 'o A'oa'oga Fa'amātua mo ni isi fa'amatalaga.

Fa'ai'uga

- Fa'amanatu 'i sui 'auai atugaluga ma fa'afitāuli 'i le soifua mālōlōina na talanoaina 'i le a'oa'oga. Fesili " O le ā lau mea ole'ā fai 'i nei fa'afitāuli?" Tu'u se avanoa pu'upu'u mo ni fa'asoa.
- Fa'asino sui 'auai 'i le tusi 'ua fa'aulutalaina "Soifua Mālōlōina ma Mea'ai Talafeagai" 'i le Tusita'iala 'o A'oa'oga Fa'amātua ma fa'asolo le va'ai 'i itūlau olo'o 'aumi ai manatu 'autū.
- Una'ia sui 'auai e tala'i atu leni fe'au 'i isi tagata o le nu'u.
- Fa'afetai 'i tagata 'uma mo le 'auai mai.
- Fa'ailoa le 'autū, aso, taimi ma le nofoaga mo le isi a'oa'oga.

'O ISI 'AUALA E FA'ASOA AI FA'AMATALAGA MO LENEI 'AUTU

- Unā'ia sui 'auai 'i le a'oa'oga 'ina 'ia fa'aailoa ma fa'asoa atu fa'amatalaga 'i ō lātou 'au'āiga ma isi o lō lātou āfiō'aga.
- Fuafua se fa'atalanoaga ai i luga 'o le ālā'ea po 'o le ālaata 'a le atunu'u.
- Fa'atino asiasiga 'i 'āiga 'e le'i 'auai mai 'i lenei a'oa'oga. Talanoa i ai 'i tulaga fa'alesoifua mālōloina, saogalemū, 'a 'o ni ō lātou atugaluga mo a lātou fanauiti. 'Ave 'i ai le fesoasoani 'i auala 'e mafai ai 'ona si'itia ma fa'aleleia le ola tumamā ma le saogalemū 'i totonu o 'āiga.
- Talanoa i fānau mātutua 'o ā'oga tūlagalua ma ni isi tamaiti 'e matutua atu 'i le tāua 'o le soifua mālōloina ma me'a'i talafeagai mo tamaiti lāiti. 'Ia unai'a 'i lātou 'e fai ma ā lātou matāfaioi le fesoasoani 'i tamaiti lāiti o ō lātou 'āiga.
- 'Ia 'āmata 'ona aoao mai ta'aloga, solo ma pese 'e fa'atatau 'i le soifua mālōloina, 'o me'a'i ma le saogalemū.
- Fai ni fa'aaliga matamata tetele, 'e fa'atatau 'i le soifua mālōloina ma me'a'i talafeagai.
- Fuafua a'oa'oga mo le gāsesega o me'a'i Sāmoa. 'Ia fa'āese'ese vāega e taula'i 'i ai galuega 'a vāega ta'itasi fa'ata'ita'iga, me'a'i mo pepe, gasesega 'o me'a'i mo tamaiti. 'Ia 'auai mātua 'i nei fa'atinoga.
- 'Afai e māsani 'ona 'auai tamaiti 'i au a'oa'oga, e mānaia loa 'ona 'āmata 'ona fai se togālā'au mo tamaiti po 'o le fa'atino foi 'o le gāsesega o se me'a'i talafeagai faigōfie mo tamaiti. 'O se fa'ata'ita'iga lelei tele lea mo mātua ma le nu'u 'ātoa.

O ni isi alagāoa ma manatu.

E fautuaina faiā'oga 'ina 'ia fa'aopoopo ō lātou lava manatu ma ni fa'amatala 'i le itūlau lenei

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Nove Eli. O le fa'atonu o tusi-tusiga o Ainslie Inipene T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'o'aina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Ā'oga, Tā'alogā ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling Sō'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

Ōlaga ta'alo o fānauiti

Aó'oga 5

Vāega 5: Ōlaga ta'alo o fānauiti

Fuafuaga mo le aoa'oga

'Ia fa'amālosia le tāua 'o le tā'a'alo o fānauiti, ma tu'uina atu fesoasoani aogā 'i sui 'auai 'ile fa'aaogāina 'o alagā'oa lātou te mauaina mo fānauiti.

Manatu fa'atino

Fa'atinoga 1: 'O ni ata fa'aga'ēeloto: 'o le tāua 'o ta'aloga

Fa'atinoga 2: Mātauina 'o tamaiti o tā'a'alo

Fa'atinoga 3: Fetufa'ai ma talatalanoa 'i ni 'auala e lagolagoina ai ta'aloga

'O alagā'oa 'e mana'omia

'O alagā'oa 'o ta'aloga mo fānauiti, e pei 'ona 'oto'oto atu 'i le vāega o sāuniuniga

Manatu 'autū:

- E iai le aiātatau 'a fānau 'e tā'a'alo ai
- 'Ia tutusa lelei taimi tā'a'alo o teine ma tama
- O le ta'alo e fesoasoani i le tuputupuāe o le tamaitiiti
- E lē tatau 'ona a'afia fānauiti i ni galuega mamafa e āfāina ai; 'ae mafai 'ona fesoasoani i ō lātou mātua i le faiga o fe'au faigōfie 'ina 'ia fa'ataga ai e tā'a'alo pe 'ā fesoasoani i fe'au a le 'āiga.
- O se mea fiafia i tamaiti le tā'a'alo. E ao lava 'ona tu'usa'oloto i lātou e tā'a'alo.
- Ia lagolagosua mātua i ta'aloga a tamaiti ma ia telē se avanoa ma tele ni alagā'oa e mafai 'ona o lātou fa'aaogāina ma le saogalēmū.
- E mafai 'ona gaosia mai i mea e maua i le si'osi'omaga ma mea fa'alēnatura le tele o alagā'oa o ta'aloga.
- Pe 'ā talafeagai, e tatau fo'i i mātua 'ona fa'amālosi'au i le fa'atinoina o ta'aloga fa'aleaganu'u, ma 'ia ofoina atu ni meata'alo fa'asāmoa mo fānauiti.
- 'Ia va'ai ma le fa'aeteete ālāata ma ta'aloga i komepiuta o matamata ma tā'a'alo ai fānau, 'ia 'aua ne'i fa'asesēina ai la lātou va'ai i ata o faiga sauā ma feusua'iga.
- E aogā i fānau o ā'oga fa'ata'ita'i le tā'a'alo ma isi tamaiti; 'e fautuaina ai mātua 'ina 'ia 'avatu le 'au'aunaga talafeagai e fetau ma le mātutua o fānauiti.

Sāuniuniga mo le aōaōga

- 'Ia faitau ma fa'amāsani 'i le tusi ta'iala- " Ōlaga ta'alo o tamaiti ' i le Tusi Ta'iala mo Mātua
- 'A talafeagai ai, pu'e ma lolomi ni ata o fānauiti ma pepe o le nu'u olo'o ta'alo. Fai se tusi ata lāpo'a, fa'aaogā 'i ai au ata na tapu'e ma ni ata lāiti sa tusi.
- Tāpena se tusiata lāpo'a 'o ni ata mai se tusi pe 'ā fai 'e le'o iai ni au ata na tapu'e
- 'Ia fa'alauiloa atu le aōaōga 'i se 'auala logolelei i lou nu'u
- Una'ia mātua ma ē va'ia tamaiti 'ina ia 'aumai 'uma a lātou fānauiti i le aōaōga
- 'Ia tāpena lelei 'uma mea e mana'omia mo le aōaōga.
- Fa'atūlaga lelei galuega fa'atino mo tamaiti ma pepe, 'ina 'ia fa'amautūina ai le fe'au. Filifili lelei se fa'atinoga 'o maua ai alagā'oa e fa'atino ai 'ae 'aua le taumafai 'e fai ni galuega se tele 'e aofia ai tusigāata, valivaliga ma faufauga. E mafai 'ona fa'aaogā mai ni alagā'oa mai tagata o le nu'u. Fa'ata'ita'iga: taumafai e fai ni fa'ata'ita'iga o le oneone ma le suāvai, 'o ni poloka, 'o ni ātigipusa, 'o le fa'avasegaga 'o ni meafaitino mai le si'osi'omaga, tusigāata ma nisi mea mo tusigāata. Fa'atulaga 'i se 'auala e faigōfie ai 'i tamaiti 'ona latou tā'a'alo: ft- 'ia lava se avanoa e mafai 'ona tā'a'alo ai tamaiti i poloka.
- Vala'aulia nisi o mātua po 'o tagata 'o lo tou afio'aga, 'aemaise le 'autalavou, 'ia fesoasoani iā te 'oe i le sauniuniga mo le aōaōga. 'Ātonu ole'ā iai ni mātua e fai ni ā lātou aōaōga 'i le taimi o le āoga.

Tā'iala Mo le Aōaōga

Fa'afeiloa'iga

- Fa'afeiloa'i le aofia.
- Fa'alauiloa ni mālō

Autaluga ma toe fa'amanatu le aōaōga ua tuana'i

Taimi fa'atūlagaina - 15 mīnute

Fa'asologa:

1. Fesiligia pe na lātou mātauina 'i totonu ma fafo o ō latou fale ni mea e ono 'āafia ai le fānauiti. O ā ni i'uga na maua mai ai? Fa'atalanoa ma fai fesili.
2. Pe 'ā fai e fa'aosofia le naunau o ni isi tagata, fa'atūlaga se taimi ma se nofoaga e fa'auuau ai lenei fetufaa'iga. E mafai fo'i 'ona faia pe 'ā 'uma le tātou aōaōga lea.

Fa'ailoa le manatu fou

Taimi fa'atūlagaina- 15 minute

Fa'asologa:

- 'Ia fa'ailoa atu le matā'upu o le asō o ta'aloga
- Faitau le "Manatuaina o ta'aloga" 'i le itūlau 1 'o le Tusi 5 'o le Tusi Tā'iala mo Aōaōga Fa'amātua.
- Va'la'aulia le aofia 'ina 'ia fa'amatala ni ta'aloga 'o o lātou manatua mai taimi 'o lātou lāiti. (2 mīnute fa'atapula'aina mo le sui e to'atasi)
- Fesili 'i ai pe o le ā se aogā o ta'aloga iā latou 'a 'o lāiti, tu'u atu se avanoa 'e fa'aali mai ai o lātou finagalo. Fa'ailoa mai po 'o ā ni lagona o ō latou mātua pe 'ā lātou tā'aalo 'a 'o lātou lāiti.
- Fa'amanatu 'i ai 'e iai le aiātatau 'a fānau e tā'aalo ai- 'o pepe, fānauiti, talavou, 'o tama ma teine ma fānau 'e iai o lātou manaōga fa'apitoa. Fesili i sui 'auai po 'o le ā le 'umi e tu'u e tā'aalo ai ta maiti? 'I le talanoaga 'o soso'o mai, fa'ailoa mai ni manatu mai le Tusi 5 Tusi Tā'iala mo 'Aōaōga Fa'amātua 'i ta'aloga ma galuega 'e fai 'e fānau. 'O se fesoasoani tele lo lātou iloaina 'o le tele 'o le taimi ma le avanoa 'e mafai 'ona tā'aalo ai so'o se tamaitiiti.

Fa'atinoga 1

Ata fa'agaēeloto. Tāua o ta'aloga

Taimi fa'atūlagaina: 20 mīnute

Fa'asologa:

- 'Ia va'ai lelei 'i ata 'o tamaiti o tā'aalo mai le tusi ta'iala 'o aoaoga mo le tausiga 'o fānauiti. Fa'amatala 'i ai o ata ta'itasi na 'olo'o fa'ailoa mai ai fānauiti ma pepe 'o tā'aalo. Pe 'ā fai 'o iā 'oe ni ata o ni fānauiti o lo 'outou nu'u 'o tā'aalo e mafai 'ona 'e fa'aaogaina loa.
- Vaevae 'i vāega e ta'ito'atolu pe ta'ito'afā 'i le vāega. E mafai 'ona 'e Vala'aulia le aofia 'ina 'ia fa'amatala ni ta'aloga o lātou manatua mai taimi o lātou lāiti (2 mīnute fa'atapula'aina mo le sui e to'atasi)
- Fesili atu i tagata 'uma pe sa tāua iā 'i lātou ta'aloga 'a 'o lāiti, fa'avanoa sina taimi mo lātou manatu. Fa'ailoa mai po 'o ā ni lagona o o latou mātua pe 'ā lātou tā'aalo 'a 'o lātou lāiti.
- Fa'aali atu 'e iai le avanoa 'e mafai ai 'ona tā'aalo tamaiti 'uma – 'o pepe, tamaiti lāiti, talavou, o tama ma teine ma tamaiti 'e iai o latou manaoga fa'apitoa. 'O le ā le 'umi e tu'u e tā'aalo ai tamaiti? 'I le talanoaga olo'o soso'o ai, 'olo'o 'aumi ai manatu 'i le tusi ta'iala i ta'aloga ma mea e fai e tamaiti. 'O se fesoasoani tele lo lātou iloaina 'o le tele o le taimi ma le avanoa e mafai 'ona tā'aalo ai so'o se tamaitiiti.

Fa'atinoga 2:

Mātauina o tamaiti i ta'aloga

Taimi fa'atūlagaina : 30 – 40 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'aali 'i le aofia galuega fa'atino 'ua 'e saunia mo tamaiti, le vāega o sauniuniga mo fa'amatalaga, pe fa'apēfea 'ona fa'atūlaga sa'o. E tele fa'atinoga olo'o tā'ua 'i le Tusi 5 'o le ta'iala o Aoaoga Fa'amātua.
- 'Ā fai e lē vave 'ona fa'aosofia lagona o le fānau e ta'aalo 'ia vave 'ona fai se gāoioiga e tā'aalo fa'atasi mātua ma tamaiti i totonu o le potu o faia ai aoaoga po 'o fafo fo'i 'i le malae.
- Fai i le sui 'auai 'ia mātau lelei gāoioiga a tamaiti ma 'ia fefa'asoa'i o lātou manatu ma tamaiti 'i le faiga o galuega fa'atino. 'Ia ta'amilo le faiāoga i le taimi lea ma va'ai toto'a 'i mea 'o aobaina 'e fānau ma le fa'alautelega o o lātou tomai.
- Fai 'i le aofia e fo'i i o latou nofoaga po 'o le nofoaga 'o le aoaoga, 'ae tu'u ai tamaiti ma se tagata na te va'aia.
- Ta'ita'i se talanoaga i le aoga o fa'atinoga ta'itasi o ta'aloga.

Fa'atinoga 3:

Talanoaga ma fetufaa'iga. 'Auala e lagolagoina ai ta'aloga

Taimi fa'atūlagaina: 20 -30 mīnute

Fa'asologa:

- Ia fa'ailoa i mātua 'e lē mana'omia ni meata'alo taugatā e fa'atā'a'alo ai tamaiti. Taga'i ane i alagāoa nei sa fa'aaogāina- 'e pei o le oneone, vai, kātuni, 'o ātigi'apa ma mea una. Ia fa'ailoa atu fo'i, 'a pisi tele mātua, 'ona fai lea 'o ta'aloga 'e māsani ai tamaiti.
- Fesili 'i sui 'auai po 'o ā nisi 'auala e fa'amālosia ai le tā'a'alo.
- Fa'avanoa le taimi mo talanoaga ma fetufaa'iga
- E lelei pea le fa'amanatu i mātua 'ā fai e lēai so lātou taimi avanoa e tā'a'alo ai ma tamaiti 'ia fa'atūlaga i galuega o aso ta'itasi mo tamaiti taimi e tā'a'alo ai lava na'o lātou. Olo'o maua i le Tusi 5 i le ta'iala mo Aōaōga Fa'amātua ni manatu e fesoasoani ai i fa'atinoga a tamaiti i aso ta'itasi. E mafai 'ona fa'aopoopo 'e mātua o lātou manatu i manatu olo'o 'aumai 'i le tusi.
- Fesiligia sui 'auai po 'o ā ni alagāoa 'o maua 'i o lātou si'osi'omaga e mafai ona fa'aaogāina i fa'atinoga ma ta'aloga a tamaiti.
- Fa'aauiu 'ona fai ni meata'alo i le taimi lea pe 'ā lava le taimi, fa'aaogā ai le Scavenger Hunt (va'ai le Vāega 1 o 'Auala Fefa'asoa'i mo Aōaōga" o le Tusita'iala lenei). 'Ā lē o lenā fo'i, tu'u e fai ma aōaōga tuliloa, e pei 'ona tā'ua atu i lalo.
- Filifili e sui 'auai se fa'atinoga e tasi pe sili atu fo'i o ta'aloga e fa'ata'ita'i pe 'ā fa'ai'uina le aōaōga.

Fa'ai'uga:

Taimi fa'atūlagaina: 5 – 10 mīnute

- Tu'ufa'atasi manatu tāua mai le aōaōga
- 'Ia iloa po 'o naunau sui 'uma e galulue fa'atasi i le faiga o ni meata'alo ma tā'a'alo fa'atasi. 'Āfai 'o lenā, fa'atūlaga se taimi avanoa mo le aōaōga fa'aopoopo lea. Fa'alāe'iau sui 'auai 'ina 'ia 'au mai ni alagāoa e aogā (atigifagu, fasi'ie'ie, fasilaupapa, mmf) 'i le aōaōga.
- Fa'alāe'iau mātua 'ina' ia galulue fa'atasi ma ā latou fānau 'i nisi o galuega fa'atino e fai.
- U'una'ia i lātou 'ia fa'ata'ita'i ma tamaiti nisi o nei galuega fa'atino 'i le 'āiga. 'E mafai fo'i 'ona lātou fefa'asoa'i i mea 'ole'ā fai i le aōaōga o sosōo ai.
- Fa'asilasila le taimi ma le nofoaga 'o le isi aōaōga.

ISI 'AUALA E FA'ASOA AI FA'AMATALAGA MO LE 'AUTŪ LENEI

- Una'ia sui 'auai o le aōaōga 'ina ia fa'asoa atu fa'amatalaga i ō latou 'āiga ma isi tagata i ō lātou nu'u.
- Fa'aaogā ata ma fa'amatalaga 'i le Tusi 5 o le Ta'iala mo Aōaōga Fa'amātua 'e faia 'i ni fa'aliga matamatatele 'i le tāua o ta'aloga. Fa'aali i le Nofoga Tūtotonu 'o Aōaōga.
- Tāpena se fa'atalanoga i ālāleo ma le ālāēa. Talu ai o ta'aloga o se tasi lea o matā'upu e sili 'ona tāua i tamaiti o so' se tupulaga, e lelei ai 'ona e fa'aoifi ta'aloga ma galuega 'i lau aōaōga.
- 'Āfai e lēai se 'autā'aalo i le nu'u, taupule se talanoaga ma mātua e fa'atū ai se 'autā'aalo mo vaiaso 'uma e fa'aaogā ai le Nofoga Tūtotonu mo Aōaōga po 'o se isi fo'i nofoaga. O le aiaiga māsani mo le 'autā'aalo 'ia ō mai mātua ma ā lātou fānau po 'o le 'auai mai fo'i o lē olo'o va'aia tamaiti i ta'aloga. E fautuaina mātua e tatau 'ona filifili lelei se komiti o ta'aloga ma 'ia faia ni faiga fa'avae mo le saogalēmū o tamaiti.
- Taupule se aso ta'alo mo tagata 'uma o le nu'u. E mānaia pe 'ā fuafua e tupulaga le aso e faia ai ma le faiga o ta'aloga
- 'Ia faia se isi aōaōga e gālulue ai i le faiga o meata'alo mai i alagā'oa e maua i le si'osi'omaga. U'una'ia tagata 'uma 'ina 'ia tofu mai ma ni alagā'oa e aogā (atigifagu, fasi'ie'ie, fasilaupapa, mmf) i le aōaōga. E mafai 'ona fa'aaogā 'auala mai le Scavenger Hunt (taga'i i le 'Auala Fefāsoaa'i mo Aōaōga Vāega 1 o le Tusita'iala lenei) e faia ai le aōaōga.

‘O isi alagāoa ma manatu fāaalia

‘E fautuaina faiāoga ‘ina ‘ia fāaopoopo o lātou manatu ‘i le itūlau leni.

‘O isi alagāoa ma manatu fa’aalia

‘E fautuaina faiāoga ‘ina ‘ia fa’aopoopo o lātou manatu ‘i le itūlau lenei.

O le tusi leni na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Ruta Neémia. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'oa'oina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o A'oga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afeoina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation Bangkok.
©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

O Gagana Lasi a Tamaiti

Aoa'oga 6

'Auga o le A'oaoga

- 'Ia āmana'ia le lasi o 'auala e fa'ailoa mai ai lagona 'ese'ese o pepe ma fānau lāiti.
- 'Ia fa'atāua le aoga o le a'oaoga o tamaiti ma le fa'aaogāina o la lātou gagana muamua.
- Mo sui e potopoto fa'atasi mai e soālaupule māfaufauga mo ni fa'atinoga ma alagā'oa talafeagai e lagolago ma fesoasoani ai i le atina'ega o gagana a tamaiti.

Fa'atinoga fautuaina

Fa'atinoga 1: Fa'agaoioiga vave o le māfaufau

Fa'atinoga 2: Faiga o se alagā'oa ma fa'ailoa

Fa'atinoga 3: Fa'aopoopo-Tōese-Mālie, fa'atatau i le gagana muamua

Alagā'oa Mana'omia

Laupapa tusitusi po o le siata susu'e, sioka po o se peni

Meafaitino 'ese'ese e fau ma fai ai ni pāpeti, tusi po o isi alagā'oa

Vāega 'Autū

- E fānanau mai tamaiti ua mafai 'ona feso'ota'i. Na fofoa mai lava la lātou gagana mai le taimi na fānanau ai.
- E tāua tele i le atina'ega 'ātoa o le tamaitiititi lana gagana, 'ona e a'afia 'uma ai isi atina'ega o lona olaga.
- E tāua tele le tusiata po o 'osi'osiga 'ona o le isi 'auala lea e feso'ota'i mai ai tamaiti. Lātou te fa'aaogāina le tusitusi ata e susu'e ma mālamalama ai i lona lalolagi, fa'apēnā ma le fa'ailoa mai ai o ona lagona ma manatu. E fa'aaoga fo'i ma isi "gagana" e pei o mūsika, siva, fa'atāga ma le gagana faitāga.
- E fesoasoani fāgogo po o talatu'u i le atina'ega o isi tomāi o le gagana e pei o le fa'alogō, tautala, faitautusi, mo'omo'oga, manatua ma le tusitusi.
- E tāua mo tamaiti le fa'alogō ma fa'aaoga le gagana muamua olo'o feso'ota'i ai i lona 'āiga.
- E pito i lelei le a'oa'oina o le tamaitiititi pe 'ā fa'aaoga lana gagana muamua.
- E tatau i tamaiti 'uma 'ona a'oa'o le faitau ma le tusitusi.
- E tele 'auala e fesoasoani ai mātua i le atina'ega o le gagana a fānau lāiti. E lē fa'apea e na'o mo mātua e iloa faitau ma tusitusi. E mafai 'ona aofia uma ai tagata o le 'āiga.
- E tele alagā'oa faitautusi e mafai 'ona maua mai tala o le nu'u po o talatu'u, o tala a tamaiti fa'atatau i mea ua māsani ai ma mea olo'o tutupu i lona vaifanua.
- E iai galuega tāua e lua e tatau 'ona fa'atino e tamaiti 'ae le'i 'āmata 'ona faitau:
  - o Mafai 'ona fa'alogō i leo o la lātou gagana
  - o Mafai 'ona fa'afetaui leo tā'itasi o la lātou gagana i le gagana tusitusi.

- Faitau i fa'amatalaga fa'atatau i le matā'upu lenei, olo'o fa'alautele ai nisi matā'upu olo'o fa'ailoa mai i le Tusi Ta'iala o Aoa'oga mo le Tausiga o Fānau.
- Fa'avasega 'uma alagā'oa e mana'omia mo le ā'oga. 'Ia aofia ai ma alagā'oa e fai ai meafaitino tau gagana mo se pepe po o se tamaitiiti la'itiiti. E mafai 'ona e fesili i tagata o le nu'u e fesoasoani atu i le aoaoina mai o alagā'oa aogā e pei o pepa malō ma fasi 'ie'ie. E te mana'omia fo'i kelū, seleulu, pine fa'amau pepa, mānoa, penivali, mmmf.
- Tusi igoa o mea 'ese'ese olo'o i le potu i ni fasipepa ma fa'apipi'i i le vāega e fetau i ai; ft. Tusi le 'upu "fa'amalama" ma fa'apipi'i i le fa'amalama.
- A iai ni tusi faitau mo tamaiti i la lātou lava gagana, aoao mai ma fa'aali. E ono mafai mai ni tusi a le ā'oga tūlagalua. A lēai ni tusi faitau fa'apēnā, taumafai 'ona fai se tusi fa'apēnā e fa'aali i tagata 'auai. E mafai fo'i 'ona e fa'aaogāina se tusifaitau mai se isi gagana, e fa'aliliu i lau gagana mo itūlau ta'itasi.
- Fa'aali ni pāpeti 'ese'ese pe a mafai, po o le fa'aali na'o ni ata o ni pāpeti.
- Fa'aaogā pepa toe fa'aaogā (e pei o pepa fa'aaogā mai le 'ōfisa na e le'i fa'aaogāina le isi pito). Ave i sui 'auai e 'ave i le fale e fa'aaogā e a lātou fānau. Tu'u i ai ni valiga'o pe a mafai, mo i lātou e lē maua ni mea fa'apea.
- Afai 'o 'e faia le Fa'atinoga 3, fa'amāsani i le auala olo'o tā'ua i le 'Auala e Soālaupule ai, fa'atasi ma le Fa'aopopo-Tōese-Mālie olo'o tā'ua i le Vāega 1 o le Tusi Ta'iala lenei mo Faiā'oga. Tusi le ata olo'o tā'ua mo le auala lea i luga o le laupapa po o se siata susu'e 'ae le'i faia le ā'oga.
- Tāla'i le a'oa'oga lenei ma lona aogā i le tou nu'u; fa'ailoa i le tou leitiō po o tagata 'avefē'au o le nu'u, lotu ma isi nofoaga olo'o nonofo ai tagata.

Ta'iala mo le Ā'oga

Fa'afeiloa'i

Fa'afeiloai tagata 'uma.

Fa'ailoa ni mālō fa'aaloologia.

Toe Iloilo le ā'oga talu ai

Taimi fa'atūlagaina: 15 mīnute

La'asaga:

- Fesili i sui 'auai pe na lātou fa'ata'ita'ia nisi o fa'atinoga na fai mo tamaiti i le ā'oga talu ai.
- O le ā se tali mai a tamaiti?
- Na iai ni 'ese'esega i tali a tamaiti mai o lātou tausaga 'ese'ese?
- E iai ni fautuaga mai sui 'auai fa'atatau i ni tā'alogā e fa'atino mo isi mātua ma i lātou e tausia tamaiti?
- Tu'u le avanoa e fai ai fesili ma fa'atalanoaga.

3) Fa'ailoaina muamua o le 'autū fou

Taimi fa'atūlagaina: 10 mīnute

La'asaga:

- Logo i sui 'auai o le 'autū mo le asō e fa'atatau i le gagana ma 'auala e fa'aaogā ai e tamaiti lāiti e feso'ota'i ma fa'ailoa o lātou mana'oga ma lagona.
- Fesili i sui e ta'u mai po o le ā le taimi lātou te iloa e 'āmata a'oa' ai e tamaiti le gagana. Tu'u i ai le avanoa e fa'ailoa mai ai.
- Fa'amamafa vāega tāua e pei o:
  - o Le gagana e 'āmata a'oa' e le tamaitiiti mai le taimi na fānau ai.
  - o Le gagana o se vāega aogā tele i le tuputupu a'e o le tamaitiiti 'ona e a'afia 'uma ai ma isi vāega lona olaga. Fa'amatala ma fa'aaogā fa'ata'ita'iga e pei o: tamaiti e le'ō manino lana tautala e māsani lava 'ona faigatā 'ona maua ni ana uō.
  - o Le 'aiga 'ātoa o le tamaitiiti e fesoasoani i le atina'ega o lana gagana e ala i mea 'ese'ese lātou te faia mo ia.

Fa'atinoga 1: Fa'avave māfaufau le fesili: E fa'apēfea 'ona feso'ota'i pe fa'ailoa mai lagona o pepe ma tamaiti lāiti?

Taimi fa'atūlagaina: 20 mīnute

La'asaga:

1. Fai le fesili: O le ā sou iloa, e fa'apēfea 'ona feso'ota'i pe fa'ailoa mai lagona o pepe ma tamaiti lāiti?
2. Aoa mai tali mai sui 'uma.
3. Vā'ai se sui e fa'amaumauina i le laupapa tali a sui 'uma, pe a fa'apea e iloa 'uma e sui tusitusi ma faitau. Fa'aaogā ulutala: "Pepe" ma le "Tamaiti Lāiti".
4. Fai se aotelega o tali 'uma.
5. Fa'aali manatu mai i le tāua o tusitusiga a tamaiti lāiti. O le mea māsani lava e faigatā 'ona fa'aleo mai o lātou māfaufauga ma lagona, 'ae e atagia mai i a lātou tusitusiga. Fa'amamafa le tāua 'ona maua e tamaiti o alagā'oa mana'omia e tusitusi ai – valigā'ō (itū'aiga māfiafia) ma le pepa. Fa'aaogā so'ō se pepa toe fa'aaogā.
6. Fa'amamatata sui i tusitusiga a tamaiti olo'ō i totonu o le Tusi Ta'iala o Aoaoga mo le Tausiga o Fānau. Fesili mo ni o lātou manatu i le tusitusiga ma fa'atali mo ni o lātou manatu.
7. Fa'amamafa itū nei:
  - E ono fōliga i ni 'osi'osiga, 'ae olo'ō ta'u mai ai le tala a le tamaitiiti i lana ata.
  - Na ala 'ona tātou iloa le tala 'ona na talatalanoa le matua i le tamaitiiti ma tusi ai loa ma lana tala lea.

8. Fesili i sui 'auai pe fa'apea 'ona o lātou faia i a lātou fānau. Tauānau e ō e fa'ata'ita'i (pe fai i se isi o le 'āiga na te faia pe 'āfai e te lē iloa tusitusi). 'Ā 'uma 'ona tusi se ata a le tamaitiiti, fai i ai e fa'amatala mai. Tusi i lalo i ana lava fa'upuga olo'o fai mai, 'ona toe faitau lea i ai. Fa'atautau lana ata i le fale po o le tu'ufa'atasi i se tusi. 'Ā lēai se isi o le 'āiga e iloa faitau pe tusitusi, fai i mātua nāo le talatalanoa lava i le la tama fa'atautau i le ata. Fa'aali po o le tu'ufa'atasi i se "tusi"ua fa'apipi'i i pine 'ōomi. Ole'ā telē se taimi o le tamaitiiti e faitau ma fialia ai lava e "faitau" mai ana tusi.
9. Tu'u le avanoa i sui 'auai e ave ni a latou pepa (ma ni valiga'o) i le fale.

Fa'atinoga 2:

Fauina ma le fa'ailoaina o se alagā'oa

Taimi Mautinoa: 'ia lē itiiti ma le 40 mīnute 'ae fa'a'umi pe 'ā mafai

La'asaga:

1. Fa'amatala e tele 'auala e mafai 'ona fesoasoani ai 'āiga e lagolago le atina'ega o le gagana o a lātou tamaiti.
2. Tata'i mai i fa'atinoga ma alagā'oa ia ua 'e fa'avasegaina i totonu o le potu: tusi, pāpeti, fa'ailo o igoa olo'o fa'apipi'i solo i le potu, fa'atasi ma nisi fa'atinoga po o meafaitino fa'aopoopo na e tapenaina.
3. Fa'afeso'ota'i i fa'atinoga olo'o i le Tusi Ta'iala, ma talatalanoa i nisi o fa'atinoga ma alagā'oa olo'o fa'ata'atia mai, mo mātua lātou te fa'aaogāina mo a lātou pepe ma fānau lāiti.
4. Fai i sui 'auai e fa'aaogā alagā'oa ia na 'e aoaoina mai e fau ai ni a lātou alagā'oa mo se pepe po o se tamaitiiti la'itiiti. 'Ā lē mē'a i le taimi fa'avasegaina o le ā'oga, 'ave e fa'a'uma i le fale.
5. Fealualua'i ma fesoasoani pe 'ā mana'omia.
6. Fai i sui 'auai e fa'aali i le tagata olo'o la soso'o lana alagā'oa ma fa'amatala pe fa'apēfea 'ona fa'aaogā mo le pepe po o le tamaitiiti. Fa'amatala le matua o le tamaitiiti olo'o fuafua e fa'aaogāina lana alagā'oa, toe fa'amatala pe fa'apēfea 'ona ia iloa ole'ā fesoasoani i le atina'ega o le gagana a le tamaitiiti. Fa'amanino i ai e lē āfāina pe afai e lē'i 'uma lana alagā'oa.
7. Toe aumai fa'atasi 'uma sui e fa'a'uma le fa'atinoga e ala i le 'oto'otoga o manatu ma māfaufauga na fa'ailoa mai e sui 'auai. Fa'ailoa nisi o alagā'oa a sui na fai.
8. Fa'amanatu i sui 'uma e mafai lava 'ona nonofo e fa'a'uma a lātou alagā'oa pe a mē'a le ā'oga, po o le 'ave i le fale e fa'a'uma ai.
9. Fa'amanatu i sui 'uma e fa'ata'ita'i a lātou alagā'oa i lenā vaiaso mo le pepe po o le tamaitiiti na fuafua i ai.

Fa'atinoga 3:

Fa'aopoopo-Tōese-Mālie: Fa'amata e āfāina tamaiti pe 'ā a'oa'oina i la lātou gagana muamua pe 'ā ō i le ā'oga 'āmata ma le fa'ato'ā ulufale i le ā'oga tūlagalua?

Manatua: O le fa'atinoga fa'aopoopo lea pe 'ā lava le taimi.

O le fa'amoemoe o le fa'atinoga lea o le fa'atalanoa o sui i matā'upu fa'atatau i le fa'aaogāina ma le fa'atūmauina o le gagana olo'o fa'aaogā i le 'āiga. Tūmau i le matā'upu lea, tusa pe sui au fesili.

Taimi fa'atūlagaina: 30 mīnute

La'asaga:

1. Tusi muamua le ata o le Fa'aopoopo-Tōese-Mālie i luga o le laupapa po o se siata susu'e, 'ae le'i 'āmataina le ā'oga.
2. Fa'amālamalama le fa'atinoga ma fa'ata'ita'i se fesili. Po o se fesili fa'aali mo'i pe fa'avalevalea, e pei o le "E ā pe 'ā lele se solofanua?" (3 mīnute)
3. Vaevae sui i vāega e lē sili atu ma le to'alima i le vāega.
4. Fai i vāega ta'itasi e tusi se lātou ata o le Fa'aopoopo-Tōese-Mālie (Fa'aaogā ni ata o fōliga 'ese'ese i lo'o 'upu pe 'ā mana'o i ai).
5. Fai ni au fa'amatalaga e fa'atāua ai le gagana muamua ma le fa'amatalaga moni e faigōfie 'ona a'oa'oina tamaiti pe 'ā fa'aogā la lātou gagana muamua (gagana o le 'āiga).
6. Fa'amanino e te mana'o i sui e fa'atalanoa le fesili: Fa'amata o le ā se āfāina pe 'ā a'oa'oina tamaiti i lana gagana muamua i le ā'oga 'āmata po o le fa'ato'ā ulufale o tamaiti i le ā'oga tūlagalua? (po o se isi fesili i le 'autū lava e tasi, pe 'āfai 'ua 'e filifilia se isi fesili).
7. E tatau i vāega ta'itasi'ona o lātou fa'aaogāina 'uma Fa'aopoopo po o matā'upu lagolago ma fa'amaumau i le laina pou o le Fa'aopoopo, 'ona va'ai lea i vāega e lē lagolago pe tōese ma tu'u i le laina pou Fa'aopoopo, 'ona tusi lea i lalo o matā'upu e lē fa'aopoopo pe tōese 'ae fa'atupu manatu ma mālie. Tu'u i ai le 10 mīnute e galulue ai vāega i le fa'atinoga lea.
8. Fa'ailoa mai fa'amatalaga mai vāega ta'itasi ma tu'u le avanoa e talanoa fa'alau'itele ai sui 'ina 'ia soālaupule ma fa'alautele o lātou manatu. Fai ma fa'aopoopo i ai ma matā'upu aogā ma tāua pe 'ā maua le avanoa.
9. Tu'u aofa'i 'uma matā'upu tāua mai le fa'atalanoaga. 'Ā fa'apea ua mae'a 'ona fai ni fuafuaga na tu'uina mai, ūna'ia sui e fai fuafuaga tulituliloa mana'omia.

5) Fa'ai'uga

Taimi fa'atūlagaina: 10 mīnute

La'asaga:

- Fa'afetai i sui 'uma le 'auai mai.
- Fa'a'uma i se tauloto po o se pese Sāmoa. 'Ia ūna'ia 'uma e pepese ma fai fa'atasi. 'Aumai ma ni tamaiti olo'o tou iai fa'atasi ma mātau la lātou tali mai.
- Fa'ailoa le taimi ma le 'autū o le isi ā'oga olo'o soso'o mai.

O isi 'auala e fefa'asoa'i ai fa'amatalaga e uiga i le 'autū lenei

- Ūna'ia 'uma sui e fefa'asoa'i fa'amatalaga nei ma o lātou 'āiga ma isi tagata o le nu'u.
- Ūna'ia āsiasiga a “matua i matua” i 'āiga.
- Taupule se isi ā'oga fai tusi e tuliloa ai le galuega na fai i le ā'oga lenei.
- Galulue fa'atasi ma le ā'oga tūlagalua o le tou nu'u e ūna'ia tamaiti mātutua e fai ni a lātou tusi ma faitau i tamaiti lāiti.
- 'Ā iai se faletusi a le nu'u, ūna'ia mātua e 'ave a lātou fānau i le faletusi ma 'aumai ni a lātou tusifaitau i le fale, pe 'ā mafai.
- Fa'atūlaga se vāega i le Nofoga Tūtotonu o A'oa'oga a le Nu'u e tu'u ai tusifaitau, tusi komi, pāpeti, alagā'oa meata'alo ma tusigāata, mo tamaiti e ō i ai e fa'aaogā.
- Fuafua se fa'atalanoaga i le leitiō po o le tivī.
- 'Āfai e iai se ā'oga 'āmata po o se nofoaga tā'alo mo tamaiti, fai lau galuega e ūna'ia ai le fa'aaogā pea o le gagana muamua po o le Gagana Sāmoa, i lo'o se isi gagana 'ese

FA'AMATALAGA FESOASOANI

La'asaga 'āmata o le faitau ma le tusitusi

E lē māsani 'ona fa'atāua e nisi o nu'u le faitautusi ma le tusitusi. Peita'i, 'ua sui aganu'u ma nu'u i le lalolagi. O le to'atele o tamaiti 'ua tu'ua o lātou nu'u 'ona o galuega. E tatau ai i tamaiti 'ona iloa faitau ma tusitusi pe 'ā fia fa'amanuiaina i le fesuiā'iga o le lalolagi.

E le'ō fautuaina le aōaōina o le faitautusi ma le tusitusi i ā'oga 'āmata. 'Ae e mafai 'ona fesoasoani i tamaiti i la'asaga 'āmata o lona ōlaga.

E ono vave 'āmata 'ona mātua ma iloa e tamaiti e iai uiga o mamanu tusitusi ma fa'ailoga olo'ō i pepa, 'aemaise lava i 'aiga ma nu'u e lelei le faitau ma le tusitusi. Po o le 2 tausaga o le tamaitiiti e mātuaina ai lea itū. E ono tuai mo tamaiti e le'ō fa'atāuaina le faitau ma le tusitusi 'ae na'ō le tautala. Po o fea lava le tūlaga, e tāua le matāfaioi a mātua ma le 'aiga 'ātoa i le fesoasoani lea e una'i tamaiti e faitau ma tusitusi.

O le isi 'auala e mautinoa le aogā, o le faitau i tamaiti i aso 'uma. 'Ā lē fiafia mātua e faitau, e mafai 'ona fai e se isi tagata o le 'aiga. E mafai e tamaiti 'ona fa'asino i isi fa'ailoga ma tusitusiga aogā olo'ō i totonu o le fale (ft. 'apa mea'ai) po o le nu'u (ft. igoa o 'auala). Ta'u pe faitau i tamaiti tusitusiga olo'ō iai. E vave ai lava 'ona iloa ma mālamalama ma 'āmata fa'asinosino solo i tusitusiga e va'ai i ai ma fesilisili, "Po o le ā le fa'upuga le la?"

E iloa loa e tamaiti e iai uiga o tusitusiga, e fia manana'ō fo'i e fa'ata'ita'i 'ona faitau. E 'osi'osi ma tusitusi solo, lea e ta'u o le "tusitusi ta'alo". E ono fa'apea mai o le igoa po o se fa'atauga, po o se tusi mo tinā. 'Ua iloa ma mālamalama tamaiti, o tusitusiga ma 'osi'osiga e feso'ota'i mai ai. E alu a'i alu a'i, fa'asolosolo lava na iloa o fa'ailoga ia o lana gagana. Ft. 'Āfai o fa'ailoga o le Gagana Saina e 'āmata tusitusi ai i le lātou "tusitusiga ta'alo", e fai fai lava 'āmata 'ona fōliga mai i fa'ailoga fa'asaina.

O le la'asaga pito i tāua mo tamaiti o le va'ai atu lea i a lātou 'upu ('upu olo'ō lātou tautatala ai) ua tusitusia i lalo. E fenumia'i le tamaitiiti pe a va'ai atu e 'ese le gagana olo'ō tautala ai, 'ese ma le gagana olo'ō aōaō ai lana faitau ma le tusitusi. E sili atu le lelei o le faitau ma le tusitusi a le tamaitiiti, pe a aōaō muamua i lana gagana muamua. E iloa loa e le tamaitiiti faitau ma tusitusi i lana gagana muamua, ole'ā ona fa'aaogāina loa le tomai lea e aōaō ai lana faitau ma le tusitusi i isi gagana.

E 'ese'ese leo o gagana, toe 'ese'ese 'auala e tusi ai leo nei. Po o le ā le gagana olo'ō tautala ai le tamaitiiti, e tāua tele lona mālamalama i le feso'ota'iga o leo ta'itasi ma lona tusiga. E mātuaina le tūlaga lea i le ulua'i tausaga o le tamaitiiti i le ā'oga tūlagalua. E ono tuai mo tamaiti e ō mai mai 'aiga e lēai ni aga faitautusi ae tele i le tautala. Se'iloga ua fa'alogo muamua i leo ma fa'afeso'ota'i ma fōliga tusitusi, 'ona fa'ato'ā tau 'āmata lea 'ona o'ō i le la'asaga lea. O tomai la ia e tatau 'ona mātā'itū e faiā'oga ma mātua, 'ona fa'ato'ā 'āmata lea 'ona aōaō le faitau a le tamaitiiti.

E faigōfie i tamaiti 'ona iloa faitau pe 'ā feso'ota'i le uiga o 'upu olo'ō fa'aaogā ma le māfafau o le tamaitiiti. O tala ma ata i a lātou tusifaitau 'āmata e tatau 'ona iai nofoaga ma

mea ua māsani ai le tamaitiiti. E tatau 'ona fa'aaogā le mamamu o le gagana lea ua māsani ai le tamaitiiti i lona si'osi'omaga. E mafai 'ona fai e faiā'oga ma mātua alagā'oa faitautusi talafeagai e fa'aaogā ai talatu'u, fāgogo ma le mālamalama o le tamaitiiti i lona si'osi'omaga. O le 'auala lea e fa'atāua ma fa'asao ai tala i vaifanua, fa'atasi ma le a'oa'oina o tamaiti e faitau.

O isi alagā'oa ma manatu mānanaia

E fautuaina faiā'oga e fa'aopoopo nisi o lātou manatu ma fa'amatalaga mānanaia i le vāega lenei.

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Ainslie Chu Ling Soó. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene T. R. Simanu.

O le ata oloò i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'oa'oina, Alagāoa ma Fuataga, Matāgaluega o Āoga, Ta'alogā ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling Soó.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

Amioga a Fānauiti

Aoa'oga 7

Āmioga a Fānauiti.

Fuafuaga mo le A'oa'oga:

- 'Ia mātau ni isi o fa'atinoga mai sui 'auai e atagia ai āmioga 'a lātou fānau
- 'Ia fa'asoa atu ni fesoasoani aogā ma ni 'auala talafeagai e limata'ita'ina ai le a'oa'oina o āmio a tamaiti.

Galuega fa'atino ua fuafuaina:

Galuega Faatino 1: Felafoa'iga o manatu po 'o le velo 'aso i se mata'upu

Galuega Faatino 2: Māfaufau-Fetufaa'i- Fa'asoa

Galuega Faatino 3: Fa'atāga

Alaga'oa e Mana'omia:

- Siata ma peni po 'o le laupapa ma penisina
- Pepa malō mo Fa'atinoga: fasipepa malō po 'o ni ni isi fasipepa e tusi ai se fa'atinoga talafeagai e limata'ita'ia ai le a'oa'oina o āmio a tamiti.
- O se tama'i polo

Manatu 'Autū:

- E fānanau mai tamaiti lātou te le'i iloa 'ona pūlea a lātou āmio. O le mātau ma fa'ata'ita'i gāioiga e fai a ō lātou mātua ma isi tagata o ō latou 'āiga, lātou te a'oa'oina mai ai ni mea.
- 'A 'o le'i 'ātoa le lua tausaga o le tamaitiiti, e le'ō iā te ia le tomai po 'o le matua talafeagai e mālamalama ai i tulāfono ma fa'anaunauga o ē mātutua.
- O le to'atele o tagata mātutua e iai a'afiaga i ō lātou māfaufau ma fa'alogona, 'ona o le lē lelei o le tausiga po 'o le fa'aleagaina e ō lātou mātua po 'o ē na tausia i lātou 'a 'o lāiti.
- 'Ia silafia lelei ma 'ia iai i mātua se va'aiga mautinoa i āmioga a ā lātou fānau e fua i tausaga o le tamaitiiti ma lona ola tuputupuāe.
- Olo'ō tele 'auala talafeagai e limata'ita'ia ma fa'asa'oina ai āmioga a tamaiti.
- O le iai o se so'otaga māfana i tagata mātutua ma fānauiti, ole'ā fesoasoani lea i le ta'ita'ia o 'i lātou
- A fai e se tamaitiiti se āmioga lē taupulea ma lē māfaufau ua oso a'e ai lou ita tele, taumafai 'oe le matua po 'o lē o va'aia fānauiti, e te alu 'ese mai ai pe tu'u ai pea ma 'ia e to'afilēmū pea, 'ae e te le'i tali atu i ai

SĀUNIUNIGA MO LE A'OA'OGA:

- Faitau ma fa'amāsani i le tusi 7, fa'aulutalaina "O Amioga a Fānauiti" i le Tusi Ta'iala mo A'oa'oga Fa'amātua
- Ia māfaufau i ou uiga fa'aalia e fa'atatau i 'auala ma ta'iala o āmioga o 'ē fa'aaogāina. O talafeagai lea ma le Feagaiga e fa'atatau i Aiā tatau a le Tamaitiiti ma le sini 'ina 'ia taofia ai so 'o se itū'āigā gāoioiga o sauaga? Fa'amata o ā ni suiga, pe 'āfai e iai, 'e mafai 'ona 'ē faia? O le fa'asoaina o sau fa'amatalaga, o se 'āmataga lelei lea mo la tātou 'ao'aoga ma mafai 'ona iloa ai e isi e te le'o faitioina i lātou.
- E iai ni matā'upu mā'alē'ale e ono lagalagā pe mapuna a'e, 'a 'o fa'agāsolo le a'oa'oga. 'Āfai e le'o iā te 'oe le silafia i gāoioiga ma āmioga e feso'ota'i ma āmio a lau fānau, fai i ai ni au tau mafai. O lou iloa lelei e iai le taimi e alia'i mai ai ni gāoioiga lē talafeagai pe fai ai ni fa'ata'ita'iga lē fetau, olēā maua ai sou avanoa e te tomānatu ai pe fa'apefea 'ona e tali atu i nei fa'afitāuli.
- 'Āfai o iai se tasi i le a'oa'oga olo'o fai, e iai sona tomai fa'apitoa i le matā'upu olo'o talanoai na, valāaulia 'ina 'ia 'auai i lā 'outou a'oa'oga. 'Ia talatalanoa fa'atasi i le fuafuaga o le a'oa'oga ma fetufa'aa'i i le vāega tonu e fai i ai sou sao.
- E anoanoa'i 'auala feso'ota'i olo'o fa'aaogā i lenei a'oa'oga. Felafoa'iga pe velo 'aso manatu: Māfaufau- Fetuaa'i – Fa'aso ma fa'atāga. 'Ia faitau i ai i le Tusi ta'iala vāega 1, "O 'Auala feuluulufa'i mo A'oa'oga". O se uiga lelei le fa'ata'ita'i muamua o se 'auala fou, 'ae le'i 'āmataina le a'oa'oga, pe 'ā mafai.
- Fa'avasega 'uma alagāoa e mana'omia mo le a'oa'oga, e iai pepa malō mo le Galuega fa'atino 3. E fa'alagolago i alagāoa o iai, saunia o galuega fa'atino mo fānauiti (ft: valigāo mo valivaliga ma 'omomi e tā'alo ai) e pei 'ona 'aumaia i le tusi 7 mai le Tusi Ta'iala mo A'oa'oga Fa'amātua
- 'Ia fa'alauiloa atu ni fa'amatalaga o le a'oa'oga i ni 'auala e aogā, e ala atu i le komiti tausi soifua, i āoga ma fa'asalalau atu fo'i i lo 'outou alalafaga.

TA'IALA MO LE A'OA'OGA:

Fa'afeiloa'iga:

- 'Ia fa'afeiloa'i tagata 'uma.
- 'Ia fa'afeiloa'i atu i ni tagata asiasi mai.

Iloiloga o le aòàoga 'ua tuana'i:**Taimi fa'atulagaina:** 15 mīnute**Fa'asologa:**

- 'Ia fesili atu i sui 'auai pe sa lātou fa'ata'ita'ia ni isi o galuega fa'atino sa fautuaina mai i la tātou aòàoga talu ai po 'o le tusita'iala, "O Gagana Lasi a Fānauiti." Pe na lātou fa'ata'ita'ia alagāoa sa lātou gaosia i le aòàoga?
- 'Ia fa'alāei'auina manatu i le pe fa'apefea 'ona tali mai fānauiti ma 'o ā fo'i ni mea 'ua lātou aòàona mai 'e ala i galuega fa'atino
- 'Ia fesili atu, pe fa'apefea 'ona a'afia ai isi tagata o le 'āiga
- 'Ia fa'avanoa se isi taimi mo fesili fa'alaua'itele ma fa'atalatalanoaga

Fa'atomuaga o le 'autu fou:

Taimi Fa'atulagaina: 10 mīnute**Fa'asologa:**

- Fa'ailoa i sui 'auai 'uma o le 'autū mo le aso lenei o "Āmioga a Fānauiti"
- Fai se fa'ata'ita'iga o se mea sa mafai 'ona e faia pe na 'ē fa'atinoina, 'a 'o 'ē mātauina āmioga a fānauiti, fa'atusatusa iā te 'oe o se tamaitiiti po 'o se matua. O se fa'ata'ita'iga: "Ou te manatuaina 'a 'o 'avea 'au ma se tamaitiiti, sa 'ou.....ma sa tali mai o'u mātua i le .....ae 'ina ua fai fo'i e la'u tama le gāoioiga lava lea e tasi, sa 'ou tali atu e ala i le....."
- Fa'aali ni manatu pupu'u i le mātūupu, fa'amōti ni manatu tāua.
- Fa'ata'ita'iga:
  - o E fānanau mai tamaiti e le'i iloa 'ona usiusita'i. Na lātou aòàoina mai i o lātou mātua ma isi tagata lātou te mau fa'atasi. 'Afai e 'onosa'i mātua, e fa'apenā fo'i tamaiti, 'ae 'afai e loto ita ma sauā mātua, e lotoa fo'i ma sauā a lātou fānau.
  - o E ono fesāgā'i fānau ma mafatiaga o le tino ma fa'alogona pe'ā 'ina'inā ma sauā aòàiga a o lātou mātua

Galuega Fa'atino 1:

Velo'aso i le Fesili, "O ā ni 'auala e āoāo ai fānauiti 'ina ia usi'ita'i?"

Taimi Fa'atulagaina: 15 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'amatala le galuega fa'atino o le velogā'aso o i ai (taga'i i le "Auala Feuluulufa'i mo Āoāoga" Vāega o le Tusi Ta'iala 'ae le'i 'āmataina le āoāoga) 'ia fa'amālamalama lelei i sui 'auai, o tali 'uma lātou te 'aumai, ole'ā taliaina.
- Fesili atu i le fesili lea: "O ā ni 'auala tātou te āoāoina ai fānauiti 'ina 'ia usi'ita'i?"
- Taumafai 'ina 'ia talia manatu 'uma mai tagata ta'ito'atasi. Fa'aalu le talanoaga. Fa'atapula'a le taimi e tu'uina atu i le sui e fa'aali ai sona finagalo i le 5 mīnute.
- Fa'amaumau a lātou fa'amatalaga i le laupapa po 'o se pepa, 'ia alu ane se isi na te tūsia (e lē fa'amālosia) ma o se mea lelei pe 'ā fai e iai se tomai o sui 'auai
- Ia tāaofa'i o lātou manatu, ma fa'atāua finagalo 'ese'ese na lātou fa'aālia.

Galuega Fa'atino 2:

Māfaufau Faipaga – Fa'asoa: fa'ailoa mai ni aga e fa'apopoleina ai 'oe

Taimi Fa'atulagaina: 30 – 40 mīnute

Fa'asologa:

- E feso'ota'i ma le vāega 'āmata o le āoāoga, 'ia tusi se siata (taga'i i le itūlau o galuega fa'atino i le ta'iala 7, (Tusi Ta'iala mo Mātua) olo'o i le laupapa pe i se siata o fa'apipi'i atu ai.

O mea e fai e le tamaitiiti	Tausaga o le tamaitiiti	O la'u tali atu	Isi 'auala e mafai 'ona 'ou faia	Mea sa tutupu

Galuega Fa'atino 2:

- Ta'u atu i tagata 'uma lou fa'anaunauga, e te mana'o 'ia māfaufau iā latou fānauiti ma pepe, ma fesili atu iā 'i latou, "O ā ni āmioga a lau fānau e māsani 'ona tigā ai lou loto ma tupu ai lou ita?
- Fai atu i sui 'auai, 'ia māfaufau lelei i le fesili lea mo ni nai mīnute
- Fai i ai, e talanoa i le tagata olo'o lua soso'o i le āmioga lea mo ni nai mīnute.
- Fa'aali atu le pepa mo galuega fa'atino mai le tusi 7 i le Tusi Ta'iala o Aoaoga Fa'amātua (ma le fa'ata'ita'iga olo'o i luga o le laupapa) ma fa'ailoa atu i ai le fa'atumuga:
- **Poloka 1:** Tusi i lalo ni āmioga a lau fānau e fa'atigā iā te 'oe. O se fa'ata'ita'iga: 'e tago sasa pe tā le ulu o le isi ona tei la'itiiti.
- **Poloka 2:** Tusi i lalo le matua o lou alo.
- **Poloka 3:** Fa'ailoa mai lau gāoioiga e fai i le āmio a lou alo.
- **Poloka 4 ma le 5:** 'Ia fa'atumu mai le vāega lea i le fale pe'ā 'uma 'ona e fa'ata'ita'ia ni 'auala fou. Tu'u atu le 10 mīnute e fa'atumu ai le siata lea. Fa'asolo atu i le faia o le talatalanoaga pe 'ā lē mālamalama i ai sui.
- Vaevae tagata o 'auai i vāega e ta'ito'alima pe toa'ono sui i le potopotoga.
- Fa'amatala i potopotoga ta'itasi, ole'ā lātou fetufaa'i ma talatalanoa fa'atasi i āmioga a fānauiti sa lātou mātauina ma le gāoioiga lātou te fai i ai. E tatau 'ona e fesāvalia'i solo ma 'ia 'e mautinoa olo'o mālamalama 'uma sui ta'ito'atasi i la lātou galuega lenā e fai ma 'ia mafai 'ona fa'aali atu sona manatu. O le sini 'autū 'ia 'ausia e sui 'uma, o le mafai lea 'ona maua ni 'auala sili e limata'ita'ina ai le puleaina o āmioga a ā lātou fānau. Pe 'āfai latou te mana'omia ni fesoasoani mai le vāega 'ātoa, e tatau 'ona fa'ama'oti mai ni fesili i le taimi e fai ai fautuaga.
- Fautuaga: 'Ia fai atu fesili, ta'u atu i sui 'uma 'ina 'ia ta'u mai ni vaifofō mo nei fa'afitauli. E matuā tāua tele o lātou finagalo fa'aalia. E alagātatau 'ona iloa lelei 'auala o fa'ailoaina mai e mau feso'ota'i ma le ta'iala olo'o i le tusi 7 o 'Āmioga a Fānauiti'. i le Tusi Ta'iala o Aoaoga fa'amātua ma i le Feagaiga o aiātatau a le tamaitiiti. Taumafai e faufau ma fonofono ni isi o manatu 'autū i totonu o le talanoaga.

Galuega Fa'atino 3:

Fa'atino le tala.**Taimi fa'atulagaina:** 30 mīnute.**Fa'asologa:**

- I'a tata'i manatu i le vāega 'ua fa'aulutalaina 'O 'Auala talafeagai e ta'ita'ia ma puleaina ai āmioga a fānauiti." i le tusi 7 i le Tusi Ta'iala o A'oa'oga fa'amātua. 'Ia tusi i lalo nisi o 'auala sa fa'ailoa mai e sui 'auai. 'Ia mānatunatu i ni 'auala e le'i fa'atuina mai i le talanoaga talu ai ma fa'aali i ai ni manatu.
- Vala'aulia ni sui 'ina 'ia fa'ata'ita'i se tala fa'atino e fa'aaogā ai 'auala nei. 'Ia fa'ailoa atu iā 'i lātou, e lē 'o ni fa'atinoga e lagona ai le fefe 'ae 'o fa'atinoga e tumu i mea mālie.
- Fa'amatala i ai, ole'ā tofu le vāega ma le pepa malō olo'o tusi ai le 'auala i luga. Fa'ata'ita'iga: "Alofia amoiga lē talafeagai" ma le "Taimi e 'uma ai i mātua". (Fa'amolemole, sāuni pepa malō nei 'ae le'i āmataina le a'oa'oga) 'Ia fa'aavanoa se taimi mo vāega 'uma e a'o ai la lātou tala fa'atino e fa'atatau i se 'auala olo'o tūsia i luga o la lātou pepa.
- Fealua'i solo mai i le isi vāega i le isi, 'ia mautinoa o o'o mālamalama vāega ta'itasi i 'auala ia.
- E fa'alagolago le fa'atinoga i le aofa'i o sui o 'auai. Āfai e lē to'atele tagata i potopotoga lāiti, 'ona fai loa lea o fa'atinoga a vāega ia i le vasega 'ātoa.
- 'Ae āfai e to'atele sui olo'o 'auai mai (po 'o le 24) ma e tele fo'i vāega lāiti, o lona uiga, 'ia fai le fa'atinoga a le isi potopotoga i le tasi potopotoga (ft: potopotoga 1 e fa'atino i le potopotoga 2 ma fesuia'i fa'apēnā, ma 'ia faia fo'i fa'apēnā e le vāega 3 i le vāega 4, mf) 'Ia mate mai e isi vāega po 'o le ā le 'auala o a'oa'oina lea sa fa'atino atu e le isi vāega lea.
- 'A uma loa 'ona fai fa'atinoga a vāega ta'itasi 'uma, 'ia una'ia i lātou 'uma 'ina ia talatalanoa i 'auala a'oa'oina 'uma olo'o i totonu o le tusi 7 mai le Tusi Ta'iala o A'oa'oga Fa'amātua.

Fa'ai'uga:

Taimi Fa'atulagaina: 10 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'amālō atu i sui 'auai 'uma mo finagalo fāaalia ma le galulue fa'atasi 'a 'o fa'agāsolo le a'oa'oga.
- Ta'a'alo fa'atasi 'uma i le ta'alogā o le "Lia'i mai le Polo." 'A togi atu le polo i le tagata 'ona ta'u mai lea o se 'auala a'oa'oina fou ole'ā ia a'oa'oina ai lana fānau i āmioga tatau pe 'ā fo'i atu i le 'āiga. Pe 'āfai o se vāega to'atele, 'ia fetogia'i ni polo se lua. E fa'alavelave tele lea gāoioiga, 'ae e i'u 'ina lagona ai le fiafia i le a'oa'oga se'ia fa'ai'uina.
- Fa'amanatu i sui 'auai poloka e lua o totote, (vāega 4 ma le 5) o le pepa o galuega fa'atino ma fa'amālosia 'ina ia tusi fa'a'uma 'a 'o galulue i 'auala fou. 'E mafai 'ona fa'asoa o lātou manatu i le a'oa'oga i le isi aso.
- Taga'i toto'a i ni isi o galuega fa'atino ua lātou saunia mo tamaiti (ma olo'o 'oto'oto atu i le vāega o "Fa'alagona o Fānauiti" i le tusi 7 i le Tusi Ta'iala o A'oa'oga Fa'amātua.) 'Ia fa'ailoa atu i ai ni isi nei o galuega fa'atino lelei e fesoasoani ai i fānauiti 'ia fa'amatala mai fa'alagona ma manatu. O ni isi nei o galuega fa'atino faigōfie e mafai 'ona fa'aaogā e mātua ma fānauiti i o lātou 'āiga.
- Fa'asilasila atu le 'autū, aso, taimi ma le nofoaga o le'ā fai ai le isi a'oa'oga

O ISI 'AUALA E FA'ASOA AI FA'AMATALAGA E FA'ATATAU I LE 'AUTŪ:

- 'Ia fa'alāe'i'auina sui 'auai 'ina 'ia fa'asoa atu 'auala sa talanoaina i lenei a'oa'oga i o lātou 'āiga ma isi tagata i o lātou alalafaga sa le mafai 'ona 'auai mai.
- 'Ia asiasi atu i mātua e le'i 'auai atu i le a'oa'oga ma mātua olo'o fia maua pea ni isi fesoasoani e limata'ita'iina ai āmioga a ā lātou fānauiti.
- 'Āfai ua tāpena se tala i totonu o lō 'outou alalafaga, fautuaina mātua 'ia 'auai mai ma a lātou fānau. 'Ia fautuaina i lātou nei, 'ina ia fa'aaogā so 'o se 'au'aunaga o fa'aaogā i āoga 'āmata e talafeagai.
- O le leitiō ma isi 'auala o feso'ota'iga e mafai fo'i 'ona fa'aaogā e fa'ao'o atu ai nei ta'iala i 'auala talafeagai e limata'ita'iina ai āmioga ā fānauiti.
- Tusi i luga o se laupapa po 'o se pepa malō le fa'upuga 'Nofoaga tutotonu mo A'oa'oga i alalafaga, 'ia fa'ailoa atu ai itū lelei ma itū e lē lelei o mātauina i amioga a fānauiti. 'Ia fa'ailoga le "X" mo itū lē lelei ma fa'ailoga le togi "√" mo itū lelei
- 'Ā talafeagai ai, ia fa'atulaga 'uma alagā'oa mo tusigāata ma isi galuega fa'atino i le nofoaga tutotonu mo a'oa'oga i lō 'outou alalafaga, e mafai 'ona fesoasoani i fānauiti i le fa'ailoaina mai o o lātou lagona.

O isi alagā'oa ma manatu

E fautuaina faiāoga 'ina ia fa'aopoopo i ai ni o lātou manatu ma ni ā latou fa'amatalaga i le vāega lea.

O le tusi leni na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Talalelei Soloi. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.

O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'oa'oina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Ā'oga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

“FĀNAU ‘E IAI MANA’OGA FA’APITOA”

Aoa’oga 8

“FĀNAU 'E IAI MANA'OGA FA'APITOA”

‘O LE UTE O LE A’OA’OGA:

- Fa'alauiloa aiātatau ma mana'oga o fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa.
- Sa'ili uiga fa'aalia o sui 'auai 'o le a'oa'oga i tagata e iai mana'oga fa'apitoa.
- 'Ia iloa se malamalama ma lagona aga'i 'i le a'oa'oga, o mau ma tapu i totonu o nu'u fa'atatau i tagata 'e iai mana'oga fa'apitoa.
E tāua vāega uma mo āiga ma nu'u mo le aga'i 'i luma 'i le tali atu 'i aiātatau ma mana'oga 'o fānau e iai mana'oga fa'apitoa.

FA'ATINOGA MO'OMIA

- Fa'atinoga 1. 'O le ā lou iloa, 'o le ā le mea 'e te fia iloa, 'o le ā le mea na e a'oa'oa? (IFA)
- Fa'atinoga 2. Tau'a'oga.
- Fa'atinoga 3. Tala Fa'atino

ALAGĀ'OA MO'OMIA

Siata susu'e, peni, laupapa po 'o le penisina

MANATU 'AUTŪ

- 'E tutusa lava aiātatau ma mana'oga 'o teine ma tama 'e iai mana'oga fa'apitoa 'e pei 'o isi fānau 'uma, 'ia āmana'ia ma fa'aalologia ma 'ia aofia 'i le soifuaga fa'alenu'u.
- 'E tele māfua'aga 'e a'afia se tagata 'i mana'oga fa'apitoa, 'e mafai ona tupu 'i so'o se āiga, ma 'e le'o se mea 'e tātou te mamā ai.
- 'E tatau ona vave sailia se fofō mai se fōma'i pe 'āfai ua masalomia 'e mātua 'o iai se fa'aletonu 'i lona tuputupa'e.
- 'Ia ave le fa'amuamua i mālosiaga 'o le fānau 'i mea 'e mafai 'ona fai nai lo vaivaiga.
- 'E mafai 'e le alofa ma le tausiga lelei 'ona fa'alelei a'afiaga 'o pepe ma fānauiti 'e iai mana'oga fa'apitoa.
- 'E tatau ona ta'a'alo uma fānauiti, ma ia lava itu'aiga meata'alo 'ese'ese ma fa'atinoga talafeagai mo lo lātou matua. 'E telē se aogā mo fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa pe 'ā ta'a'alo fa'atasi ma fānau mālolosi e tutusa o lātou tausaga.
- 'E mafai 'e mātua ma tamaiti mātutua 'ona fai mai meata'alo faigōfia 'i le fale.
- 'E mafai 'ona 'auai fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa 'i mea fai uma 'a le nu'u pe 'ā mālosi le lago lago 'a le nu'u mo nai tamaiti ia.

SAUNIUNIGA MO LE A'OA'OGA

- 'O se a'oa'oga ānoa ma le tāua pe 'a aofia ai tagata e iai mana'oga fa'apitoa i le a'oa'oga mo le fa'alauiloina 'o matā'upu mo mana'oga fa'apitoa. 'Ia vala'aulia ni tagata e iai mana'oga fa'apitoa 'e mafai 'ona 'auai ma tali ni fesili 'e ono lāgā. 'Ia una'ia le 'auai 'o tagata 'e iai mana'oga fa'apitoa mai i le soloa'iga o tausaga.
- 'Ia iai se tagata mai le Soifua Maloloina e agava'a mo le tali'ina 'o ni fesili.
- Faitau le Tusi 8 ua fa'aulutalaina o "Fānau e iai Mana'oga Fa'apitoa" 'i le Tusitā'iala o A'oa'oga Fa'amātua, fa'atasi ai ma ni isi fa'amatalaga 'o mafai na maua.
- Māfafau lava 'oe 'i ou uiga fa'aalia 'i tagata e iai mana'oga fa'apitoa. 'E iai se tala 'e te fia fa'amatalaina 'i sui 'auai?
- Tapena lelei au alagā'oa ma le a'oaoga. 'Āfai o iai ni fa'ata'ita'iga o ni meata'alo e mafai 'ona fai e mātua mo ā lātou fānauiti, e lelei le fai 'o se fa'aliga o nei e fa'aali ai.
- Fa'alauiloa ma tala'i le tala lelei o lā 'outou a'oa'oga 'i falema'i fa'aitūmālō e pei āoga, ālaleo 'a le atunu'u ma isi nofoaga e mafai ai 'ona maua 'uma e tagata lautele 'aemaise o ē 'e iai mana'oga fa'apitoa.

Fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa

TA'IALA MO LE A'OA'OGA

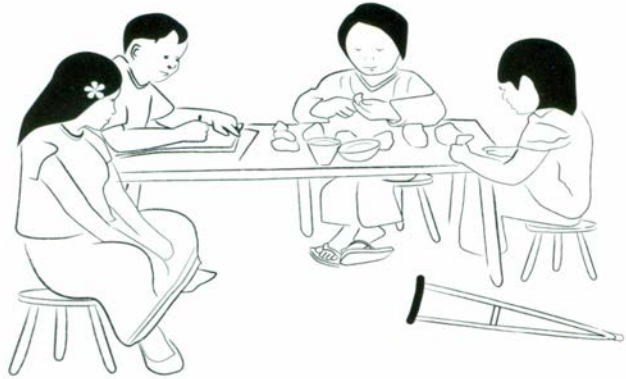
Fa'afeiloa'iga

- Fa'afeiloa'i tagata 'uma
- Fa'ailoa ni mālō

Iloiloga 'o le a'oa'oga 'ua tuana'i.

Taimi Fa'atūlagaina 15 mīnute

Fa'asologa:

- Silasila 'i le pepa o galuega olo'o 'i tua 'o le Tusi "O Amioga a Fanauiti" 'i le Tusita'iala 'o A'oa'oga Fa'amātua. Fesili po 'ua fa'atumu e se isi le pepa o iai.
- Fesili pe na fa'atino ni ālafua fou mo le pūleaina 'o āmioga a fanau po 'o a ni mea na tutupu.
- Una'ia le fefa'asoa'i o manatu ma fa'atalatalanoaga.

Fa'alauiloa le 'autū fou

Taimi fa'atūlagaina: 10 mīnute.

Fa'asologa

- Fesili "O le ā le uiga o le iai 'o mana'oga fa'apitoa?". Velo 'aso 'i le fa'atinoga lea. 'E lē mo'omia se tusitusiga e fai, 'ae 'ia fa'amālosia sui 'auai e fa'aali mai ō lātou manatu.
- Fa'aavanoa sina taimi pu'upu'u mo le galuega lea.
- Fa'amālō 'i sui 'auai mo le fa'atinoga. Fa'ailoa 'i sui 'auai 'o le galuega ole'ā feagai nei ma tātou, 'o le sa'ilia lea 'o ni 'auala 'e fesoasoa ai 'i pepe ma fānauiti 'e iai mana'oga fa'apitoa.

Fa'atinoga 1.

'E te talitonu? Fa'aaogā le IFA "O le ā lou iloa, o le ā le mea e te fia iloa, o le ā le mea na e a'oa'oa mai?" 'e fa'ailoa ai talatu'u ma talitonuga ma ni fa'amatalaga o mo'omia 'e tagata.

Taimi Fa'atūlagaina: 30 'i le 40 mīnute

Fa'asologa:

- Tusi fesili 'i luga 'o le laupapa ma faitau leotele. 'O le ā lou iloa 'i tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa 'o le nu'u? 'O le ā se mea 'e te fia iloa 'i tamaiti e iai mana'oga fa'apitoa?
- Vaevae ta'i to'aono sui 'auai 'i vāega ta'itasi.
- Fa'asino 'i sui 'auai le pepa 'o galuega 'i le tusi 'o "Tamaiti 'e iai Mana'oga Fa'apitoa" 'i le Tusita'iala o A'oa'oga Fa'amātua.

Fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa

- Fesili “O le ā le uiga o le iai 'o mana'oga fa'apitoa?”. Velo 'aso 'i le fa'atinoga lea. 'E lē mo'omia se tusitusiga e fai, 'ae 'ia fa'amālosia sui 'auai e fa'aali mai o lātou manatu.
- Fa'avanoa sina taimi pu'upu'u mo le galuega lea.
- Fa'amālō 'i sui 'auai mo le fa'atinoga. Fa'ailoa 'i sui 'auai 'o le galuega ole'ā feagai nei ma tātou, 'o le sa'ilia lea 'o ni 'auala 'e fesoasoa ai 'i pepe ma fānauiti 'e iai mana'oga fa'apitoa.

Fa'atinoga 1.

'E te talitonu? Fa'aaogā le IFA “O le ā lou iloa, o le ā le mea e te fia iloa, o le ā le mea na e a'oa'oa mai?” 'e fa'ailoa ai talatu'u ma talitonuga ma ni fa'amatalaga o mo'omia 'e tagata.

Taimi Fa'atūlagaina: 30 'i le 40 mīnute

Fa'asologa:

- Tusi fesili 'i luga 'o le laupapa ma faitau leotele. 'O le ā lou iloa 'i tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa 'o le nu'u? 'O le ā se mea 'e te fia iloa 'i tamaiti e iai mana'oga fa'apitoa?
- Vaevae ta'i to'aono sui 'auai 'i vāega ta'itasi.
- Fa'asino 'i sui 'auai le pepa 'o galuega 'i le tusi 'o “Tamaiti 'e iai Mana'oga Fa'apitoa” 'i le Tusita'iala o A'oa'oga Fa'amātua.
- Fa'asoa vāega ta'itasi 'i o lātou talitonuga ma o lātou silafia 'i tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa ma fa'atumu le vāega muamua 'o le pepa 'o galuega. Fa'asolo ai lava fa'apena 'i le vāega lonalua 'o le pepa. Tu'u le vāega lonatolu o le pepa se'i fa'atumu mulimuli (10 mīnute e faia ai le galuega lea).
- Talanoa ma fa'asoa: Mo fesili ta'itasi tu'u le avanoa 'i vāega ta'itasi e fa'asoa mai ai se manatu se tasi. 'Ia iai se avanoa e talanoaina ai manatu. 'E lelei le fa'alogologo pea 'o le fai'ōga ma ē 'ua lava lo lātou silafia 'i manatu ma talitonuga 'o tagata 'i lenei 'autū, 'ina 'ia mafai 'ona fa'asa'o ni talitonuga sesē 'o nonofo ma lātou. 'E lelei fo'i lou fa'alogologo 'i fesili ole'ā tu'uina mai. Tali 'i fesili 'i le isi fa'atinoga e soso'o mai.
- Fai se 'oto'otoga 'o le talanoaga mai le 'āmataga. 'Āfai 'e le'i 'aumaia 'e se isi le matā'upu 'i le talanoaga 'e lelei le fesili pea pe 'o fa'ape'i mai uiga fa'aalia 'o tagata 'o le nu'u 'i nai tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa.

Fa'amanatu: 'Āfai e iai ni sui 'auai e lē lelei le tusitusi ma le faitautusi fa'afoe le fa'atinoga lenei 'i talanoaga.

Fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa

Fa'atinoga 2

Taua'oga

Taimi Fa'atūlagaina: 30 'i le 40 mīnute

Fa'asologa

- 'Āfai ua malie se tasi po 'o ni isi e iai mana'oga fa'apitoa e faia se tautalaga 'i le a'oa'oga, e mānaia le fa'ailoa 'i ai 'e mo'omia le faia 'o mea nei. 'E tatau 'ona fa'amatala pe 'o fa'apefea le tausiga o lātou 'a 'o ā ni ō lātou lagona ma manatu fa'aalia mo le lagolagoina o tamaiti e iai mana'oga fa'apitoa. Fa'aavanoa se taimi mo fesili ma talanoaga.
- Taga'i 'i le itūlau o maua ai le "Lagolagoina o Tamaiti e iai Mana'oga Fa'apitoa" 'i le Tusi 8 vāega 'ua fa'aulutalaina "Tamaiti e iai Mana'oga Fa'apitoa" ma le "Faiga o Meata'alo" vāega 5 o le tusi ua fa'a'utūina "Ōlaga Ta'alo o Fānauiti" 'i le Tusita'iala 'o Aoa'oga Fa'amātua. Talanoa 'i manatu o tāua. Fa'aali 'i sui 'auai ni isi o meata'alo olo'o iai 'i lau fa'aaliga.
- Talanoa 'i le tausiga olo'o lagolagoina ai tamaiti e iai mana'oga fa'apitoa 'i isi āfio'aga.
- Fa'asoa fa'amatalaga o algā'oa olo'o maua 'i totonu ma fafo atu o le nu'u. Talanoa 'i ni isi o alagā'oa e mafai 'ona fesoasoani ai 'i tamaiti ma ni isi tagata 'o le nu'u e iai mana'oga fa'apitoa.
- Tu'u le avanoa 'i ē na 'e vala'aulia 'e fa'asoa mo le mata'upu 'e tali ai 'i fesili na alia'e 'i le Fa'atinoga 1 e le'i mafai 'ona taliina.
- Fa'afetai 'i mālō ma ē na 'e vala'uina 'e fai ma sili'aga o le mata'upu mo lo lātou sao tāua.

Fa'atinoga 3

Tala Fa'atino

'E mafai 'ona fai le fa'atinoga lenei pe 'ā lava le taimi, po 'o le sui ai fo'i 'o se isi fa'atinoga.

Taimi Fa'atūlagaina: 30 'i le 40 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'amatala le faiga 'o le fa'atinoga 'i sui 'auai ma ave 'i ai ni va'aiga 'ese'ese. 'E tatau 'ona aofia ai va'aiga lelei ma va'aiga lē lelei 'o uiga fa'alia 'i se tagata e iai mana'oga fa'apitoa.
- Vaevae sui 'auai 'i vāega, filifili 'e vāega ta'itasi se va'aiga 'o tamaiti po 'o tagata mātutua e iai mana'oga fa'apitoa lātou te fa'atinoina. 'E lē silia ma le lima mīnute le 'umi 'o tala fa'atino 'a vāega ta'itasi.
- 'E tatau 'ona fa'aali tala fa'atino a vāega ta'itasi 'i le vasega 'ātoa 'ae 'āfai 'e tele vāega e lelei la 'ona fai paga le fa'aaliga 'o tala fa'atino.
- Talanoa 'i le fe'au 'olo'o momoli mai 'e tala na fa'atinoina e vāega ta'itasi.
- Fesili "'O le ā se mea taua na e maua mai 'i le talanoaga?" fa'aavanoa se taimi mo fesili ma manatu.

Fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa

Fa'ai'uga

Taimi Fa'atūlagaina: 15 mīnute

Fa'asologa

- Tu'u le avanoa 'i sui 'auai e fa'a'uma ai le vāega mulimuli o le pepa o galuega.
- Fesili 'i sui 'auai e ta'u mai ni ō lātou sao 'e mafai 'ona fai 'e fesoasoani ai 'i nai tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa 'i totonu 'o ō lātou 'āiga.
- Fai le ta'aloga "Lia'i mai le polo." Fa'amatala le faiga o le ta'aloga. Tutū fa'ata'ali'oli'o tagata 'uma. Lia'i le polo fa'asolosolo 'i le li'o pule lava po 'o ai e togi muamua 'i ai. 'E sapo loa 'e le tagata le polo 'ona ta'u mai lea 'o se mea 'ua ia māfaufau 'i ai na te faia pe 'ā 'uma le ā'oga. 'A lēai se avanoa 'e fa'ataunu'uina ai le ta'aloga 'i totonu 'o le potu 'e lelei le fai paga ma fefa'asoa'i
- 'Ave le fa'amālō 'i tagata 'uma mo lō lātou sao.
- Ta'u le 'autū, aso, taimi ma le nofoaga e faia ai le isi a'oga.

'O ISI 'AUALA 'E FA'ASOA AI FA'AMATALAGA 'O LE 'AUTŪ

- Una'ia tagata 'uma o le a'oga e fa'asoa fa'amatalaga 'ua ō lātou maua 'i isi 'o le 'āiga ma le nu'u.
- 'Āfai e iai ni lāgona fa'aga'eitia 'o tagata e 'āmata 'ona fa'avae se polokalame 'e lagolagoina ai tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa, 'ia mautinoa le tuliloaina 'o lea fuafuaga. Aoa mai fa'amatalaga 'o ni isi polokalame fa'apea pe 'ā talafeagai, talanoa ma tagata o a'afia 'i le fa'ata'avalega 'o se polokalame fa'apea ma talanoa 'i tagata matutua 'e iai o lātou mana'oga fa'apitoa.
- Fuafua se fa'alauiloa 'i luga 'o le āla'ea ma le ālaata 'a le atunu'u.
- Fa'afoe se a'oga ma isi o fa'alāpotopotoga 'i totonu o le nu'u e aofia ai ā'oga ma 'auatalavou mo tamaiti 'e iai mana'oga fa'apitoa.
- Fai se a'oga mo le faiga o meata'alo mo pepe ma fānauiti. 'E mānaia fo'i 'ae 'auai tamaiti 'i le a'oga.
- Tala'i atu 'e mafai 'ona maua atu le fesoasoani 'e ala 'i le āsia 'o 'āiga, tagata ta'ito'atasi, 'e maua atu se fesoasoani fa'afautuaga pe 'ā mo'omia.
- Fuafua se asiasiga a tagata matutua e asiasi ai e fesoasoani 'i 'āiga 'e iai fānauiti 'e iai mana'oga fa'apitoa.
- 'Āfai e maua 'uma alagā'oa mo'omia, 'e lelei le fai 'o se faletusi mo mātua e iai pepa o fa'amatalaga, tusi, tupefaileo ma isi 'auala e maua ai fa'amatalaga 'o le 'autū.
- Fai ni fa'aaliga matamata tetele e fa'amālosia ai aiātatau a tamaiti e iai mana'oga fa'apitoa. Fa'apipi'i 'i ni nofoaga tāua o le nu'u e fa'aali ai.

Fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa

FA'AMATALAGA LAGOLAGO

A'afiaga ma mafua'aga

E tele lava mafua'aga e ālai 'ona maua pe fānau mai fo'i le tamaitiiti ma ona mana'oga fa'apitoa. Olo' o mulimuli mai 'i lalo fa'amaumauga o ni isi o mafua'aga māsani e ālai 'ona alia'e nei tūlaga 'i tamaiti. 'E mafai 'ona e fa'aopoopoina 'i ai ni isi o mafua'aga olo'o ta'atele 'i totonu 'o lō 'outou nu'u. Ole'ā aogā nei fa'amatala 'i lau a'oga 'aemaise lava pe 'āfai e lēai se sui 'o le soifua mālōlōina o lava atu 'i le āoga.

A'AFIAGA	MAFU'A'AGA
Attention Deficit Hyperactive Disorder (ADHD)	<ul style="list-style-type: none"> • ADHD o le a'afiaga o uāua o le fai'ai • 'E māsani 'ona aliali mai 'i tamaiti o āoga 'āmata ma ulua'i tausaga o le ōlaga āoga o le tamaitiiti • O uiga iloga o le ADHD 'o le lē mafai lea 'e le tamaitiiti 'ona filēmū, e lē mālōlō ma e lē sagai lelei mai 'i se mea o fai. • 'E lē'o mautinoa lelei sona mafua'aga 'ae 'ua mautinoa 'o le ulaula, inu 'ava mālosi ma le fa'aaogāina 'e le tinā 'o fuālā'au fa'asāina 'a 'o ma'itaga e fa'ateleina ai le avanoa avanoa e a'afia ai le tamaitiiti 'i le ADHD
Autism Spectrum Disorder (ASD)	<ul style="list-style-type: none"> • ASD o le igoa ua tuufa'atasi ai a'afiaga e pei 'ona tā'ua 'i luga. • O tagata 'uma e maua 'i le ASD e fa'alētonu le tautala ma le feso'otaiga ma tagata e faigatā fo'i 'ona māmamalama 'i ona uiga fa'alia ma āmioga e faigatā foi 'ona iloa lona māfafau. • E lē'o tagata uma e maua ai nei tūlaga e 'esēese a'afiaga e maua ai tagata. • 'O le tele o su'esu'ega 'ua māua ai 'o nei a'afiaga e sosolo 'i le toto o 'āiga. • 'O tamaiti e fānau lē au 'o 'i lātou ia 'e faigōfie lava 'ona a'afia 'i le ASD.

Fānau 'e iai mana'oga fa'apitoa

<p>Tutuli</p>	<ul style="list-style-type: none"> • 'E sosolo 'i le toto o matua 'i fānau. • Pe 'āfai na maua le tinā 'i le misela 'a 'olo'ò ma'itaga. • Laitiiti le aiotini 'i mea'ai a le tinā 'a 'o ma'itaga. • Maua le tamaitiiti 'i le malaria. • A'afia le tamaitiiti 'i le fiva fai'ai. • Na fānau lē au le tamaitiiti. • E iai se a'afiaga tūga 'i le taliga 'o le tamaitiiti.
<p>Tauaso po 'o le lē mānino o le va'ai.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Na maua le tinā 'i le misela po 'o se isi foi fa'ama'i 'a 'olo'ò ma'itaga (e tūga tele le tūlaga lea ' vaiaso 12 ma le 14 muamua o le ma'itaga). • 'O le lē lelei o mea'ai e ai 'e le tinā po 'o le pepe fo'i. • Laitiiti le Vaitāmini A 'i mea'ai. • Maua le tamaitiiti 'i se fa'ama'i. • Lavea pe manau'a 'i le taimi 'ua fānau ai ma le taimi 'ua uma ai na fānau. • Mama'i mata. • 'O ni togafitiga e fa'avae mai 'i luga o talitonuga ma fa'amatalaga 'e lē sa'o.
<p>Fa'alētonu le māfaufau</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Na maua le tinā 'i le misela, tanesusu po 'o se fa'alētonu i lona itūtinosā 'a 'o ma'taga. • O siama. • Fa'aaogā vai 'o'ona e iai utufaga ma fuālā'au 'o'ona 'a 'o ma'itaga. • Se fa'afitauli 'i le taimi 'o le fa'afānauga (pei o le lē lava 'o le okesene 'e manavaina 'e le pepe). • Fānau lē au le pepe po 'o le māmā o pauna fānau. • Tutupu ai ni fa'alavelvae fa'afuase'i ma a'afia ai 'ina 'ua 'uma na fānau.

<p>Māvete le laugutu pe ta'e fo'i le pito malō 'i luga o totonu o le gutu</p> <p>E māsani lava 'ona a'afia vāega nei o le gutu 'i le āmataga 'o le ma'itaga 'i le va o le 6 ma le 9 vaiaso pe 'ā feso'ota'i itū e lua o le gutu.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • A'afia lagona o le tinā 'a 'o ma'itaga. • Fa'aaogā e le tinā ma'itaga vailā'au o'ona 'a 'o to pei o utufaga, 'ava o'ona ma fuālā'au fa'asaina
<p>Ma'i tete po 'o le ma'i māliu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Ma'i e fa'asolo 'i le 'āiga mai mātua 'i fānau. • Lē lava le okesene 'i le taimi fānau. • A'afiaga o le fai'ai. • Fiva. • Manu'aga o le ulu.
<p>Pipili</p>	<ul style="list-style-type: none"> • O le ma'i pipili e pipisi ae seāseā. 'E pīsia mai 'i fe'au vai o lē olo'o maua 'i le ma'i ma le lē 'uma ona fai o tui mo le ma'i pipili.
<p>Down syndrome</p>	<ul style="list-style-type: none"> • E fa'asolo mai fo'i e le toto mai mātua i fānau. • E māfua mai pe 'āfai 'ua 'āmata 'ona aliali ni fa'alētonu i le lē 'āto'ātoa 'o le tino ma le māfafau 'o le tamaitiiti. • O a'afiaga o le down syndrome e fa'ateleina lea i pepe e fānanau mai 'i tinā 'ua matutua tausaga 'aemaise lava pe 'āfai 'ua sili atu matua 'o le tinā ma'itaga 'i le 35 tausaga.

Isi algā'oa ma manatu.

Fautuaina faiā'oga e fa'aopoopo 'i le itūlau leni ni isi o ona manatu ma fa'amatalaga

Isi algā'oa ma manatu.

Fautuaina faiā'oga e fa'aopopo 'i le itūlau leni ni isi o ona manatu ma fa'amatalaga

O le tusi lenei na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Ma'ilo Sio Pesamino. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'o'a'ina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Āoga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afoeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling Sō'o.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Japan
Funds-in-Trust

Alu i le Ā'oga

Āo'oga 9

Alu i le A'oga

FA'AMOEMOEGA MO LE A'OA'OGA

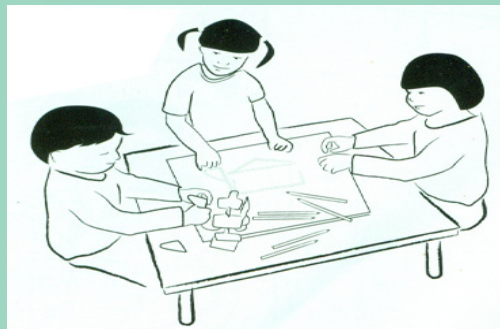
- 'Ia fa'amātilatila le tāua o nafa o mātua o lo'o fai i le a'oa'oina ma le tapu'eina o le olaga tuputupuāe o fānauiti, e aofia ai le taimi e alu ai i le a'oga.
- Ia tu'uina atu ai ni fesoasoani mo mātua i 'auala e sāuniauni ai a lātou fānau mo le a'oga.
- Ia amana'aina e sui 'auai uma gaiōiga latou te ono faia i o latou nu'u e fa'amautinoa ai le 'amata a'oga o tamaiti uma i le tausaga sa'o, ia tō'a'aga i le a'oga ma tūmau ai se'ia maua se a'oa'oga lelei.

GALUEGA FA'ATINO FUAFUAINA.

Fa'atinoga 1: Tala fa'atino.

Fa'atinoga 2 : Iloiloga a le komiti.

Fa'atinoga 3: Māfafau – galulue ta'ito'alua – fetufaā'iga.

ALAGĀ'OA MANA'OMIA.

Props (laupapa) mo le tala fa'atino.

MANATU 'AUTŪ.

- O faiāoga muamua o le tamaitiiti o mātua ma e aofia ai fo'i i lātou i le a'oa'oina o le tamaitiiti i le fa'ato'a fānau mai.
- E tatau ona 'amata a'oga tamaiti ma teineiti 'uma i le tausaga fa'atūlagaina e lo lātou atunu'u.
- E mafai ona 'avea le ulua'i taimi e alu ai i le a'oga o se mea mamafatū i tamaiti: latou te mana'omia le lagolago a mātua, o le a'oga ma le nu'u.
- E tele lava mea e mafai ona fai e mātua e fesoasoani ai iā latou fānauiti e sāuniuni ai mo a'oga ma 'avea ai i latou o ni ē e taulau manuia lo lātou taumafai.
- O le 'auai o fānauiti i a'oga 'amata e lelei a lātou polokalame mo le tausaga a'o le'i ulufale atu i a'oga e sili atu lona taumafai.
- A gālulue fa'atasi le 'aiga, a'oga ma le nu'u, e mafai ona tele atu ni mea latou te fai e lagolagoina ai le taumafai o fānau.

SĀUNIUNIGA MO LE A'OA'OGA

Faitau ma fa'amāsani i le tusi 9 "Alu i le a'oga" i le Tusi Ta'iala o A'oa'oga mo Mātua

Taumafai e aoao mai fa'amatalaga, o taimi na 'āmata ā'ōga ai fānauiti a lo 'outou nu'u, o mea mana'omia mo le fa'auluga i le ā'ōga, o le fua fa'atatau o aso e 'auai ma lē 'auai ai i le ā'ōga, iloiloga o tamaiti sa i'u lelei ā'ōga tūlagalua, o ni manatu e fa'aālia e fa'atatau i ni fa'afitāuli e mana'omia 'ona mālamalama i ai a'o le'i 'āmataina le a'oa'oga. O leā maua mai ia fa'amatalaga 'uma mai le Pule o le ā'ōga tūlagalua, ia talanoa i le puleā'oga peā mafai, ma talanoa fo'i i ni mātua ma ni tagata o le nu'u.

Valā'aulia le Puleā'oga, se sui o mātua ma se faiā'oga o le a'oga fa'ata'ita'i pe 'āfai o i ai, 'ina ia 'auai i le fa'atalatalanoaga a ē o lo'o faia le iloiloga i le a'oa'oga. Ia fai se sao o tagata ta'ito'atasi mo le lima minute i ni fa'afitāuli e feasāga'i ma fānauiti i le taimi ua 'āmata ai 'ona ā'ōga, ma le fa'amaumauga o aso ā'ōga o tamaiti ma lo lātou a'oa'oina i le Vasega 1. 'ona soso'o ai lea ma fesili mai sui o 'auai i le a'oa'oga. E ono mana'omia fo'i ni isi tagata 'ina ia 'auai mai e fai ni a lātou saunoaga fa'aleaganu'u ma ni isi matā'upu, 'ae ia 'aua ne'i sili atu i le 4 sui e saunoa mo le 5 minute mo le sui e to'atasi.

Sāuni se tala fa'atino, i se tamaitiiti fa'ato'ā alu i le ā'ōga mo le ulua'i taimi. Filifili se matua po'o ni mātua se to'alua ia i ai ma 'oe i le fa'atinoga o le tala. E tatau 'ona pu'upu'u ma ia atagia mai ai fa'alogona o fānauiti ma mātua i le aso muamua na fa'ato'ā o ai i le ā'ōga.

Fautuaina tagata 'ese'ese 'uma o le nu'u 'ia 'auai mai i le a'oa'oga. O nisi nei o fa'afitāuli o a'afia ai le nu'u 'ātoa, lea la e te mana'omia ai la lātou lagolago lautele.

Fa'alauiloa atu le a'oa'oga i ni 'auala logolelei i lou nu'u, e pei o le falema'i fa'aitūmālō, o ala fa'asalalau 'aemaise o ā'ōga.

Fa'avasega alagā'oa 'uma e mana'omia mo le a'oa'oga.

Tapena le potu 'ina ia i ai ni nofoa i le pito i luma mo le komiti.

Tu'u i luga ni siata lāpopo'a o ata o fānauiti o lo'o tā'aalo ma i le ā'ōga. E mafai 'ona fai sau lava siata lāpopo'a o ata e fa'aaogā ai fa'amatalaga ma ata o lo'o i totonu o le tusi 9 i le Tusi Ta'iala o A'oa'oga mo Mātua.

TA'IALA MO LE A'OA'OGA.

Fa'afeiloa'iga.

- Fa'afeiloa'i tagata 'uma.
- Fa'alauiloa ni tagata asiasi mai.

Fa'amanatu ni fautuaga mai le a'oa'oga talu ai.

Taimi fa'atulagaina: 15 mīnute.

Fa'asologa:

- 'Ia fa'amanatu i sui 'auai, mai le a'oa'oga talu ai sa tofu i lātou ma le fifiliga sa fai i se gāoioiga lātou te faia mo se tamaitiiti e iai mana'oga fa'apitoa po 'o lona 'aiga.
- Fai i sui 'auai 'ia fai ni a lātou fetufaā'iga i mea sa lātou faia.
- Fa'ailoa ni manatu mo isi fa'atinoga e mafai e lātou po 'o le nu'u 'ona tu'uina atu i fānauiti e iai mana'oga fa'apitoa.
- Fa'alāe'i'auina ni fesili ma fa'atalatalanoaga.

Fa'atomuaga o le ulutala fou

Taimi fa'atulagaina: 10 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'atomua le talanoaga i ni manatu e fa'atatau i le matua e tatau 'ona fa'aulu ai fānauiti i ā'oga i le atunu'u. Fa'aopoopo i ai ni fa'amatalaga o ni fa'auluga sa faia i le alalafaga leni. Toe taga'i i le fa'auluga o tamaiti. 'Āfai o le fa'afitāuli o le lē toe ā'oga, fa'aali mai i ai sou finagalo a 'ia 'alofia le 'ina'inā.
- Fa'ailoa atu o lou 'auai mai i le asō 'ina ia talanoa āga'i i fānauiti fa'ato'ā ulufale ma o i le ā'oga ma fa'atatau i le a'oa'oina i ulua'i tausaga ā'oga. Tu'u atu le avanoa i mātua e fa'ailoa mai ai ni o lātou fa'afitāuli. E maua fo'i le avanoa mo mātua ma faiā'oga e fa'alogalo ai i finagalo o isi.

Galuega Fa'atino 1:

Fa'atinoga 1: Fa'atino le tala ma fa'atalanoa.

Tala fa'atino ma fetufaa'iga

Taimi fa'atulagaina: 15 minute

Fa'asologa:

- Fa'atino se tala i se tamaitiiti fa'ato'a alu i le āoga. (tāpena muamua 'ae le'i fa'atinoina) 'Ia mau tinoa o mafai 'ona iloa 'uma atu e sui 'auai le tala fa'atino.
- Fesili atu i sui 'uma: "O ā ni ō 'outou manatu, o ā ni lagona o fānauiti i le taimi fa'ato'a o ai i le āoga?"
- Tu'u se avanoa mo manatu fa'aalia ma le fa'atalatalanoaga

Galuega Fa'atino 2:

Fetufaa'iga a le Komiti

Taimi fa'atulagaina: 40 minute pe sili atu

Fa'asologa:

- Fa'amatala le fa'atinoga. To'atele ole'a fai ni sao ('ia le sili atu ma le 5 minute a sui ta'itasi) i ni isi o fa'afitāuli e feagai ma fānauiti fa'ato'a ō i le āoga, ma fa'afitāuli e feso'ota'i atu i aso āoga o tamaiti ma le aōaōina i āoga. 'Ia fa'ailoa atu, a 'uma 'ona saunoa sui vala'aulia, ole'a maua le avanoa e fa'aali ai ni tāofi ma ni fesili a sui 'auai.
- Vala'aulia sui ole'a saunoa mo le aso, 'ina 'ia alala i nofoa i luma ma fa'ailoa mai o lātou suafa.
- Vala'aulia sui ta'ito'atasi o le aso mo sana saunoaga. 'Ia fa'atapula'a taimi o saunoaga ma avatu se fa'ailo (ta le logo pe tātā le laulau) pe 'ā fai toe tasi le minute o totoe
- Ta'u atu i sui 'auai 'ia fai mai ni fesili po 'ō ni o lātou manatu. Fesili atu loa 'oe pe 'āfai ua tuai 'ona fesili mai se isi. E te mana'o 'ia fa'ailoa mai ni mata'upu e le'o mautonu ai ma 'ia fesoasoani iā 'i lātou ia maua ai ni vaifofō. Tata'i le talanoaga i ni mata'upu / fa'afitāuli o 'e iloina.
- Fa'ailoa i mātua, e matuā tele lava mea e mafai 'ona lātou fai e fesoasoani ai i fānau e sāuniuni ai mo le āoga. Fa'atepa sui 'auai i le tusi 9, fa'aulutalaina "Alu i le Āoga" i le Tusi Ta'iala o Aōaōga mo Fa'amātua Taga'i i le vāega ua fa'aulutalaina "O ā mea e tatau 'ona iloa e tamaiti ma mafai 'ona lātou faia pe'a ō i le āoga, ma e fa'apefea 'ona fesoasoani mai mātua." Talanoa fa'atasi pe talanoa i vāega i manatu ia.
- Tāaofa'i fa'atasi le talanoaga ma manatu 'autū o maua mai ai.
- 'Ia fa'ailoa lo lātou fa'afetai i sui o le komiti i le patipati mai.

Fa'atinoga 3:

Māfafau – Galulue ta'ito'alua– Fetufaa'i e fa'aaogā ai ata o mea moni

E mafai 'ona fai le fa'atinoga leni pe 'ā lava le taimi, pe sui ai fo'i se isi o fa'atinoga ia.

Taimi Fa'atulagaina: 30 mīnute

Fa'asologa:

- Taga'i sui 'auai i le tusi 9 fa'aulutalaina “Alu i le A'oga” i le Tusi Ta'iala o A'oaoga Fa'amātua ma ata o fānauiti o lo 'o tā'alo ma i ai i le a'oga. Pe fa'aaogā fo'i ni isi ata ua e sā'ilia.
- Fa'amatala i sui 'auai 'ina 'ia va'ava'ai i ata ta'itasi ma māfafau i mea o a'oa'oina e tamaiti ma le 'auala o a'oa'oina ai. (3 mīnute)
- Fa'ailoa iā 'i lātou ia fefa'asoa'i o lātou manatu ma le tagata o lo'o i ona tafatafa. (3 mīnute)
- Va'ai toto'a i ata ta'itasi ma fa'aali mai i ai ni finagalo.
- Tāaofa'i ma fa'amamafa le manatu, o fānauiti e mata'ālia tele pe 'ā a'oa'oina. E sili atu mea lātou te a'oa'oina pe 'ā lātou galulue fa'atasi i le faia o galuega e fafia ma mālamalama i ai.

Fa'ai'uga

Taimi Fa'atulagaina: 10 mīnute

Fa'asologa:

- Fa'amālō i tagata 'uma mo manatu fa'aalia ma le talanoaina o nei mata'upu tāua i le a'oa'oga.
- Fa'ailoa atu le tāua o le galulue fa'atasi e fesoasoani i fānauiti 'ia nonofo lelei i le a'oga 'ina 'ia maua e lātou le mānuia. Fesili atu mo ni finagalo fa'atutū mai, i ni 'auala e sili atu lātou te fa'atinoina ai leni galuega i le lumana'i.
- E ono i'u ai i le toe faia o nisi gāoioiga ma ni feiloa'iga i se taimi o i luma. 'Āfai o le tu laga lenā, fesoasoani atu i sui 'auai i le fuafuaina o se aso, taimi ma le nofoaga 'a 'o le'i fa'ai'uina le a'oa'oga.

O ISI 'AUALA O FETUFAA'IGA O MANATU I LE 'AUTŪ LEA

- Fa'alā'ei'au i tagata 'uma olo'ò i le a'oa'oga ia fa'asoa atu fa'amatalaga i o lātou 'āiga ma isi fo'i tagata o le nu'u.
- 'Ia asiasi atu i 'aiga olo'ò iai mātua e le'ò 'avea a lātou fānau i le ā'oga po 'o mātua e iai fa'afitāuli o le 'auai atu o ā lātou fānau i le ā'oga. 'Ia fa'alā'ei'auina le fesoasoani atu o isi mātua i isi mātua.
- Fuafua se fa'atalatalanoaga e faia i luga o le ālaleo po 'o le ālaata.
- Fa'alā'ei'au fānau pe 'ā ō i le ā'oga, 'ina 'ia felagolagoma'i le tasi i le isi e ala i le va'aia lelei e tamaiti mātutua o nai tamaiti lāiti.
- Talanoa i le tāua o le iai o tamaiti i le ā'oga fa'ata'ita'i po 'o le ā'oga 'āmata. Fa'alā'ei'auina le lagolagosua a le nu'u i ā'oga fa'ata'ita'i ma ā'oga 'āmata ma o lātou faiā'oga. 'Āfai e le'ò iai se ā'oga fa'ata'ita'i po 'o se ā'oga 'āmata, 'ia una'ia le nu'u 'ina 'ia faia se ā'oga.
- 'Ā talafeagai, ia fa'aaauau 'ona fa'atulaga ni fa'atinoga mo ta'alogā i le nofoaga tutotonu o a'oa'oga 'ina 'ia mafai 'ona iloa e mātua mea o a'oa'oina e a lātou fānau ma 'ia lātou iloa lelei ona fa'atino ma a lātou fānau i o lātou 'āiga.

O isi alagā'oa ma manatu

E fa'alā'ei'auina faiā'oga ia fa'aopoopo ni o lātou lava manatu ma ni fa'amatalaga i le vāega lea.

O le tusi leni na tūsia e Glen Palmer i le Gagana 'Igilisi 'ae fa'aliliuina e Asagasina Foleni. O le fa'atonu o tusitusiga o Inipene T. R. Simanu.

O le ata olo'o i le fa'ava'a i luma na pu'eina e Nove Eli.
O le fa'ata'atiaga ma le tūsiaina o ata o Nove Eli.

O galuega 'uma na faia 'e le Vāega o Matā'upu A'oa'oina, Alagā'oa ma Fuataga, Matāgaluega o Āoga, Ta'aloga ma Aganu'u.
Oketopa 2012.

Lōmia 'e le:

Fa'atupeina 'e le: Japan Funds in Trust.

Konekarate Fa'afeina 'e le: United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation Bangkok.

©Mālō o Sāmoa.

Fa'atonu mo le tusiga o le Gagana Sāmoa o Ainslie Chu Ling So'o.

